Rihmer Aurél (Budapest):

A magyar nemesi rend történetének rövid és nem teljességre törekvő áttekintése

Tartalom

Bevezetés
I. korszak a vérszerződéstől a XIV. századig (nemzetségek felbomlása, egységes nemesség kialakulása)
1. szakasz a vérszerződéstől 997-ig
2. szakasz 997/1001-től 1222-ig
3. szakasz 1222-ről 1351-ig
A feleség, avagy nemes leány utáni (agilis) öröklés
Társadalomszerkezet
Kiváltságolt, avagy helyi nemesi csoportok
Horvát–szlavón prédiálisok
Körös vármegyei roviscseiek
Zalaőrök Vas vármegyében
Felvidéki várnemesek
A helybeli nemesség
A hospesek
Turóci és liptói jobbágyfiúk
Szepesi lándzsás nemesség
Szepesi szászok
Aranyat adózók
Román és szláv népcsoportok vezetői
A Fogarasok, Omlás és a Szörényi bánság népei
Székelyek
A kunok és jászok
Az erdélyi szászok
A Csepel-szigeti rácok
Szabad birtokosok
A klerikusok, avagy egyháziak
II. korszak 1351-től 1526. augusztus 29-ig (mohácsi csata)
A nemesi rend egységessége
A főnemesség kialakulása
A lovagság
Más címek, rangok
Nádorság
III. korszak 1526-tól 1732/1755-ig (nemességigazolások)
A nemesi szokásjog
Egyházi nemesek

Armális nemesek
Somlóvásárhely példája
A kard nemesei
Létszámadatok
Honoratiorok
Az Erdélyi Fejedelemség viszonyai
Három nemzet uniója
Székely primorok, lófők és közszékelyek
Darabont nemesek
Hajdúnemesek
Bethlen Gábor adományai
II. Rákóczi Ferenc adományai
A főnemesség Magyarországon
A török kiűzése utáni időszak
A magyar nemesség jogsérelmei
Fegyverjog, fegyverváltság
Nemességigazolások (generalis nobilium investigatio)
IV. korszak a XVIII. századtól 1848. április 11-ig (áprilisi törvények)
Nemesi adómentesség és tehervállalás
Agilisek
A nemesség létszáma
Katonai rendjelek és rangjaik
Az Úrbéri Rendelet
Urbárium
Magyar rendiség
V. korszak 1848. április 11-től 1918. november 13-ig (eckartsaui nyilatkozat)
Nemesi előjogok megszűnése és kártalanítás
A nemesség mint „jogok nélküli dísz”, illetve kitüntetés
Az Ősiségi Pátens
A dzsentrik és birtokos parasztok
A hitbizomány
Nemességvásárlás
Nemesség bitorlás
A Főrendiház átalakítása
Nemesi őspróbák
VI. korszak 1920-tól 1946. február 1-ig
A király távolléte és halála
A közjogi rendezés
A Vitézi Rend
Viszonyok a Horthy-korszakban és annak vége
Utószó
Forrásjegyzék

Bevezetés

Nemes verbói Szluha Márton *Dunántúli Nemes Családok* című munkája ismét felszínre hozta a genealógia és ez által a magyar nemesség kutatásának kérdéskörét. A múlt és az azt megelőző évszázad nagy kutatóinak Nagy Ivánnak, kempeleni és kismagyari Kempelen Bélának, Karácsonyi Jánosnak, Wertner Mórnak vagy a *Nemesi Évkönyv* (szerkeszti királydaróczi Daróczy Zoltán) stb. nyomdokaiban a XX. század végén és a XXI. század elején három kiemelkedő kutató indult el. Vajai Vajay Szabolcs (†2010), Szluha Márton (†2016) és báró Gudenus János József. Ők munkásságuk során megpróbálták a magyar nemesség egy-egy szeletét feltérképezni, a teljesség kimerítése nélkül. Nekem megadatott az a szerencse, hogy közülük személyesen ismerhettem Szluha Mártont, barátság fűz Gudenus Jánoshoz és levelezhettem Vajay Szabolccsal.

Már Kempelen maga is 120 ezer magyar nemesi családról beszél, – ezek nem mind éltek egy időben, közülük az idők során több ki is halt – amelyek közül az ő koráig alig 10-12 ezer család történetét dolgozták fel.[213] Ezek után ne csodálkozzunk azon, hogy Szluha sem tudott minden nemesi családot feldolgozni. Ráadásul a Trianon utáni kutatásokat nagyban megnehezítik, hogy számos levéltár került Magyarország határain kívülre, és hogy a területszerző államok, tudatosan semmisítették meg a magyar történelem írott és íratlan emlékeit, ide értve a nemesi levéltárakat, sírokat stb. Ezen pusztításra kiváló példa a Czitó család esete. Kempelen még azt írja, hogy a család iratai a Kassai Levéltárban találhatók. Mára ennek az irattárnak nyoma veszett, noha volt olyan Czitó, aki Kassa város főbírója volt.

A nagyszámú nemesi család kutatását tovább nehezíti több szempont is. Például, hogy igen sok anyag semmisült meg a török hódoltság alatt. De az iratok hiánya mellett a nemes családok nagy része alig, vagy egyáltalán nem vett részt, még a vármegyék politikai életében sem, és mivel gyakran egy telken éltek, vagy épp jobbágytelken ültek, életmódjuk alig különbözött a jobbágy családokétól. Így az irattárakból hiányoznak a birtokperes iratok, melyek segítenének egy-egy család történetét feltárni. Tovább bonyolítja a helyzetet a „kard" nemessége. Ők a török harcok által felemelkedő katonák és utódaik, akik nemes módjára éltek, de mivel nemességüket oklevéllel nem tudták alátámasztani, a XVIII. századi nemesség-igazolások során, visszasüllyedtek a nem nemesi sorba. Ugyan így, számos agilis (nőnemes) családja él nemesi módon, noha az ő nemesi mivoltukat a Habsburgok megkérdőjelezték. Szintén sok egytelkes nemes elveszítette nemességét, mivel jobbágytelken élve, jobbágyként adózott. Más családok egyházi nemesként éltek, és az ő jogállásuk is gyakorta vált kétségessé. Mások egy történelmi „zárvány" tagjaként, helyi nemes falvak lakói, de nemességük szinte csak addig él, míg birtokos az adott településen. Ők mintegy csoportos nemesek, épp úgy, mint a szabad királyi városi polgárok, noha önmagukat országos nemesnek tekintik.

És akkor még nem is szóltam az erdélyi nemességről. Itt előfordul, hogy nemes családtól az erdélyi fejedelem elveszi nemesi jogállásukat, mint tette azt a Peterdy családdal 1626-ban, mikor birtokaikat elvette és a családot kihaltnak minősítette Bethlen Gábor. Igaz, ők ennek ellenére meg tudták őrizni nemességüket, mivel eredetileg magyar nemesek voltak és el tudtak menekülni Bécsbe, ahol III. Ferdinánd (1637–1657 magyar király) a család nemességét megerősítette.[214]

Ugyan, a magyar nemesség nem elvehető, ha az a Szent Koronából fakad, Mária Terézia mégis ítélt úgy, hogy egy-egy család, büntetésül elveszítette nemes jogállását. Bár a magyar nemesség jogilag egységes, ennek ellenére mégis számos csoport különíthető el egymástól. És e csoportok különböző mód jelennek meg az okiratokban, de még a törvényekben is. Ráadásul nem mindenki nemes ténylegesen, aki nemesi módon él, lásd a fent említett „kard" nemeseit.

[213] Kempelen Béla: Magyar nemes családok 1. kötet: Előszó.
[214] Sávoly Tamás: Diplomamunka az ELTE BTK-n. Peterdy Jenő 1937-ben kelt családtörténeti munkája (kézirat).

Épp így, igen sok törvény kérdőjelezte meg az armális nemesség létjogosultságát is. Ennek legfőbb oka, hogy 1848. április 11-ig a nemesi jogállás alapját a földbirtok jogállása adta meg. Nemesi birtokon él az illető, vagy jobbágyi birtokon, függetlenül attól, hogy önmagát nemesnek tekinti e-vagy sem. A jobbágytelken ülő nemes épp úgy adózott és szolgált, mint egy jobbágy, viszont esetében a bírája nem a földesúr, hanem a királyi volt. És ekkor még nem szóltam a honorációrokról,[215] akik egyes vármegyékben nemesként éltek, pl. Zemplén vármegye, míg más vármegyékben nem tekintették őket nemeseknek. Nem említettem még a kiváltságolt székely nemzetet, vagy a sokáig lényegében nemesi önkormányzattal bíró jászokat és kunokat.

Röviden, a magyar nemesség igen összetett történelemmel bír, és története során sokan voltak, akik elveszítették nemesi jogállásukat, különböző okok miatt.

Kelet-Európában és Spanyolországban megszokott volt a nemesi rang, míg Nyugat-Európában sokkal kevesebben birtokolták azt. Franciaországban viszont csak 1% körül mozgott a nemesek számaránya. Angliában csak pár száz családnak volt nemesi rangja, de a kevésbé meghatározott köznemességhez több ezer család tartozott. Csehországban a számarányuk 1-1,88%, Spanyolországban 8-13%, Poroszországban a 18. században 1%, míg Szászországban 0,55%, a 17. századi Nápolyban 1%.[216] 1842-ben Magyarországon 4,6%, Horvát-Szlavóniában 3,1%, Erdélyben 3,3%, Az újabb adatok szerint viszont a magyar nemesség aránya elérte a 10-11%-ot is. Az 1787-es magyarországi népszámlálás alkalmával közel 200 ezer nemes férfit és fiút írtak össze, ami a férfinépesség 4,6%-ának felelt meg. De lehet találni olyan becslést is, ami 1780 körülre a nemes férfiak és fiúk számát, mintegy 350 900 főre teszi. Ebből 350 000 a kisbirtokosok és a nincstelenek száma.[217] Lengyelország 7-10% (más adatok szerint felülmúlta a magyarok arányát), Itália nemessége pedig csak 1% körül mozgott.[218]

A magyar nemesség három rendre tagolódott az idők során:

1) *nemesi rend* (fő és köznemesek);

2) *egyházi rend* (katolikus papság, majd II. József után ez kiterjesztve a protestáns és zsidó, valamint görög-keleti papságra – részletesen nem fogom tárgyalni);

3) *szabad királyi városi polgárság* – jelen munkámban alig fogom érinteni;

majd 1920 után, *ha nem is tényleges nemesként*, de 4. rendként csatlakozott ide a nemesség pótlására létrehozott *Vitézi Rend*.

Ezen ismertetés után a teljesség egésze nélkül tekintsük át a magyar nemesség múltját.

Jómagam korszakokra bontom a nemesség kérdéskörét:

I. korszak: vérszerződéstől a XIV. századig (nemzetségek felbomlása, egységes nemesség kialakulása, 1351-ig);
II. korszak a XIV. századtól 1526. augusztus 29-ig (mohácsi csata);
III. korszak 1526-tól 1732/1755-ig (nemességigazolások);
IV. korszak a XVIII. századtól 1848. április 11-ig (áprilisi törvények);
V. korszak 1848. április 11-től 1918. november 13-ig (eckartsaui nyilatkozat);
VI. korszak 1920-tól 1946. február 1-ig.

Természetesen az egyes korszakok és egyes folyamatok átfedik egymást, így a korszakhatárok önkényesek és inkább csak a főbb folyamatokat adják meg.

---

[215] A honorácior értelmiségi réteg a késői magyar rendi társadalomban; nem nemesi származású, de értelmiségi foglalkozása révén a jobbágynál jobb társadalmi helyzetben levő tanult személy, különösen ügyvéd, orvos, mérnök, lelkész.

[216] Jonahan Dewald: Az európai nemesség története, Pannonica Kiadó, 2002.

[217] Fónagy Zoltán: Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. A nemesség a magyar társadalomtörténet-írásban VI/1141: Századok – 1999, Tanulmányok.

[218] Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”, Osiris Kiadó, Budapest 2001.

I. korszak a vérszerződéstől a XIV. századig (nemzetségek felbomlása, egységes nemesség kialakulása)

Ez az időszak szintén több részre bontható. Az első rész a vérszerződéstől 997-ig, a második 997/1001-től 1222-ig tart, míg a harmadik rész 1222-ről 1351-ig.

1. szakasz a vérszerződéstől 997-ig

Hogy a magyar nemzet a szkíta hagyományokra visszavezethető vérszerződéssel jött létre Etelközben, erről tudósít *Anonymus* a *Gesta Hungarorum*ban. Ekkor a krónikáink szerinti Hét Vezér: Álmos, Előd, Ond, Kond, Tas, Huba és Töhötöm, szerződik a Hét Törzs: Tarján, Jenő, Kér, Keszi, Nyék, Megyer és Kürtgyarmat[219] nevében, a IX. században.

A vérszerződés lényege a következő: Árpád nemzetségéből választanak fejedelmet; amit közös erővel szereznek, maguk közt felosztják; a fejedelem minden évben tanácsba hívja a népet; ha maradékaik közül valaki megszegné a vérszerződést, vére ontassék; ha a fejedelem szegné meg az esküt, örök átok legyen rajta.[220] A vérszerződés a magyar nemzet alaptörvénye, amely egyben kifejezi azt, hogy a szerződő törzsek és azok szabad tagjai egyenrangúak. Megjegyzem, hogy szerintem ez a történet azért került a Gestába, hogy rögzítse az Árpádok főhatalmát, esetleg más törzsfői családokkal szemben. Viszont a vérszerződés rögzíti a szabadok egyenlőségét.

A hét „magyar" törzshöz később csatlakozott még három kabar törzs, illetve egyéb törzstöredékek. Ezen törzsszövetség türk vezetésű – erre utal Kézai Simon XIII. századi hun–magyar származástudata az Árpádok esetén, szemben Anonymus szkíta származástudatával – de feltehetőleg a Nyék és a Megyer törzs adta a népesség legjavát, amelyek magyar törzsek voltak. A honfoglalás kori magyarság még kétnyelvű, magyar és türk nyelven beszélt, de pár évszázad után a türk kikopott olyannyira, hogy a magyarság az 1240-es években érkező türk nyelvű kunokat és jászokat simán tudta már asszimilálni. A nyelvcserére, beolvadásra a jászok és a kunok mellett, kiváló példa a bolgár nép, amely alig 200–300 év alatt a türk nyelvét és identitását elveszítve, beolvadt a balkáni szláv népek és nyelvek közé. A 7 törzs, illetve a hozzájuk csatlakozók (káliz, alán, székely, besenyő stb. népesség) azért tud törzsszövetséget alkotni, mert hasonló kultúrájúak és hasonló életmódot éltek. Törzseik nemzetségeket és nagycsaládokat alkottak. Ezen családok szabad „parasztok", akik a családfők, nemzetségfők és törzsfők vezetése alatt éltek. A szolgáló népeket a legyőzött népelemek adták.

Györffy György kutatásaiból úgy tudjuk,[221] hogy a honfoglaláskor betelepülő magyarság, törzsenként foglalta el fokozatosan a Kárpát-medencét, legyőzve az itt élő bolgár, morva, avar, szláv és frank népelemeket. Történészeink feltételezik, hogy a pozsonyi csata (907) után, a külső támadások végleges lezárása következtében, a törzsszövetség fellazult és a különböző törzsek önálló külpolitikát folytattak. Az Árpád-ház csak névleges főfejedelem, amin belül ekkor még nem a primogenitura,[222] hanem a senioratus[223] elve alapján öröklődött a főfejedelemség, lásd Szabolcs és Fajsz esetét és Koppány „trónigényét". Ezt a belső szétszabdaltságot majd csak Szent István (†1038) fogja fölszámolni 997–1028 között.

---

[219] Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár 950 körül írt műve (De adminstrando Imperio - A birodalom kormányzásáról).

[220] Váth János: Részletek a magyar történelemből, Dunántúli Tanítók Lapja, 7. évfolyam, 1931-02-15. 4. szám.

[221] Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Bp., 1963–1998.

[222] A primogenitúra a középkorban fokozatosan jellemzővé váló öröklési rend, melynek során az uralkodó elsőszülött törvényes fiú utódja és annak első szülött fiú ága örökli a trónt.

[223] A szeniorátus (vagy szenioritás) olyan trónöröklési rend, amely szerint a patriarchális nagycsaládban a legidősebb, vezetésre alkalmas férfitag örökölte a hatalmat: rendszerint az elhunyt bátyja, öccse vagy unokaöccse.

Anonymustól úgy tudjuk, hogy ekkor a törzseken belül a magyarság, nemzetségenként települt le, közösen birtokolva az elfoglalt földterületet. A gesztaíró 108 nemzetségről tudósít. Megjegyzendő, hogy ez a 108 nemzetség a XII-XIII. századra már nagyban felhígult, főleg német eredetű családokkal. Bakay szerint, a XIII. századi forrásainkból 180 nemzetség mutatható ki.[224] Anonymus tudósítása jó arra, hogy szemléltesse a magyarság gondolatmenetét, a birtoklás terén. Tehát közös, nemzetségi birtoklásról van szó. Ez a közös nemzetségi birtoklási forma marad a mérvadó a XIV. századig. Ennek felbomlását szemlélteti Karácsonyi János kiváló munkája.[225] A nemzetségek tagjai, függetlenül vagyoni és egyéni szolgálatuktól, szabad emberként éltek. Egyéni szolgálatot lehetett tenni a nemzetségfő, a törzsfő és a főfejedelem számára, illetve a kalandozások során (862–970) lehetett többletvagyonhoz jutni, egyéni tekintélyt növelni. Ekkor lényegében a magyarság közös szabadságban élt, míg az itt talált népelemek alkothatták a szolgálók és a rabszolgák népességét. Magyarországon a XIV. századig feltűnnek törvényeinkben és okleveleinkben a rabszolgák. A rabszolgák védelméről már Szent István is gondoskodott. Például, azon szabad ember, aki rabszolgával fajtalankodott, egy idő után maga is rabszolgává lett, noha módja volt arra, hogy kiváltsa magát.[226]

A rabszolga embervoltával főképpen az látszott ellenkezni, hogy pénzen adták és vették. De itt is különbséget kell tennünk a rabszolga lelki élete, testi élete és munkája között. Leginkább a lelki élet az, ami az embert emberré teszi és az állat fölé emeli. Keresztény rabszolgát úgy adni el, hogy lelki élete áldozatul essék, vagy komoly veszedelembe jusson, ezt a keresztény középkor pozitív törvényekkel is korán eltiltotta, amidőn pl. Kálmán-kori törvények nem engedték, hogy zsidó keresztény rabszolgát tartson, vegyen, vagy eladjon. A rabszolga testi életét elvenni, a jogos önvédelem esetét kivéve, nemcsak az örök természettörvény, a keresztény egyházi törvény és a rabszolga birtokosának tulajdon érdeke tiltotta, hanem a középkor állami törvénye is, kivált ott, ahol a veszedelem leginkább fönnforgott; ily értelemben már Szent István megszabta a szolga vérdíját arra az esetre, ha valaki másnak a szolgáját megölte. Ez a vérdíj a szolga rendes vételára, amelyen felül még egyházi penitencia is sújtotta a gyilkost. Aki a saját szolgáját megölte, úgy bűnhődött, mint aki a másét ölte meg, mert neki is penitenciát kellett tartania és elvesztette szolgája értékét. A rabszolgának a XII. századra, már saját tulajdona is lehetett.[227] Rabszolgát lehetett szerezni hadjáratok során, vagy vásárolni a csehországi Prágában, vagy éppen Konstantinápolyban.

Magyarországon nem alakult ki a nyugat-európai hűbériség, noha a főbb vezérek katonai kísérete nálunk is létezhetett. Ennek alapvető oka, hogy míg a magyarság az egyéni felelősséget tekintette törvénynek, addig a frank–germán területeken a kollektív felelősség elve érvényesült. Ez azt jelentette, hogy ha egy germán jog alatt élő személy bűncselekményt követett el, és nem tudta a büntetést kifizetni, akkor az egész családját, nemzetségét sújtották a kártérítés igényével. Akinek elege lett abból, hogy rokonai miatt fizet, az megtagadhatta családját, nemzetségét (vértagadás – nem Werbőczy által értelmezett módon), és korábban bírt saját jogú birtokaival (nem nemzetségi tulajdonú földjeivel) felajánlhatta magát és birtokait egy nálánál vagyonosabb személynek. Avagy szerződésileg az ő „családjához", famíliájához csatlakozhatott. Ez a szerződéses viszony vezetett el a klasszikus feudális hűbéri rendszerhez. Ezen nyugat-európai kollektív büntetési forma sújtott le a Zách családra Károly Róbert által. Nem véletlen, hogy csak ott alakult ki a klasszikus hűbériség, már Nagy Károlytól kezdve, ahol egykor a Frank Birodalom regnált, vagy onnét kiinduló lovagok hódítottak meg területeket, magukkal víve

[224] Bakay Kornél: A magyar államalapítás, Gondolat kiadó, Budapest 1978.
[225] Karácsonyi János dr.: A Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, Budapest 1900-1904.
[226] Karácsonyi János dr.: Szent István király élete, Szent István Társulat, Budapest 1904.
[227] Erdélyi László: Egyházi földesúr és szolgái a középkorban, Szent István Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest 1907.

saját jogrendszerüket.[228] Magyarországon azonban az eltérő jogrendszer miatt, nem alakult ki a klasszikus hűbériség, miáltal nem ez vezetett el a nemzetségi birtokok felbomlásához a XIV. században.

2. szakasz 997/1001-től 1222-ig

Az egységes és szabad magyar nemzet életében az első törés Koppány halálával (997) és az azt követő germán mintájú Szent István általi megtorlással következett be. Itt egy érdekességet kell megemlíteni: Koppány, Ajtony és az erdélyi Gyula sokkal korábban lett keresztény, mint Géza és fia István. Koppány pedig nem István édesanyját, Saroltot kívánja feleségül venni, hiszen ő 997 előtt már feltehetőleg elhunyt. Koppány, Géza fejedelem második feleségét, Adelhaidot szeretné feleségül venni, hogy így harapófogóba foghassa István birtokait. A XIII. századi „Varsói Krónika" Adelhaid (Atleida, Jesse magyar király neje) lengyel hercegnőt írja Géza magyar fejedelem feleségének. Ezt az adatot a magyar kutatás nem erősítette meg. Pedig a „Varsói Krónika" egyik forrása feltehetőleg Szemérmes Boleslávnak (1226–1279) a nővére volt, aki 20 évet élt a magyar királyi udvarban.[229] A „Varsói Krónika" alapján alapjaiban dől meg Koppány pogány mivolta és életmódja, hiszen őt feltehetőleg nem a levirátus[230] szokása, hanem a katonai helyzet vezette volna el Adelhaiddal való házasságához. De ne többet Koppány pogányságáról, nézzük inkább a Szent István-féle megtorlás következményét.

Az „István, a király" (Szörényi–Bródy–Boldizsár) rockoperában hangzik el, hogy „idegeneket hív magyarok ellen segítségül" István fejedelem. A magyar nemesi rend kialakulásának, illetve a klasszikus sztyeppei társadalmi rend felbomlásának kezdetei a Koppány halála utáni időpontra tehető. Avval, hogy István és felesége Gizella idegeneket hív Magyarországra a királyi kíséretbe, az országban új népelemeket és szokásokat honosít meg. Ráadásul ezen jövevényeknek földet és szolgálónépet kell hogy biztosítson. Mert Vecelin (Ják nemzetség), Pázmány és Hont (Hont–Pázmány nemzetség) és társai megérkezése előtt még a szabad nemzet tagjai foglalás alapján bírták birtokaikat. A német lovagok feltűnésével jelenik meg hazánkban az uralkodó akaratából birtokot nyertek csoportja. Talán, ekkor kopogtat be hazánk ajtaján a nyugati hűbériség rendszere, amely azonban hazánkban nem tudott meghonosodni.

Hogy mi történt 997-ben és utána, arról több forrás is megemlékezik, így a „Pannonhalmi Alapítólevél" (1000/1001), „Szent István kis legendája (1083) és a „Képes Krónika" (XIV. század). István király „ezenfelül birtokaikról – mind a földekről, mind a falvakról – bölcsen rendelkezett, nem úgy, mint Saul, aki legyőzvén Amaleket, az Úr tilalma ellenére a zsákmány javát válogatta ki magának. Mert mindenből semmit sem tartott meg a maga szükségletére, hanem elmenvén, Szent Mártonnak szentelte, akinek tiszteletére bazilikát is épített. Őket pedig és utódaikat mind a mai napig az egyház szolgáivá tette. Később főembereinek közbenjárására elhatározta, hogy csak tizedet adjanak abból, amijük van, nehogy szorongattatásukban szétszóródjanak a földről."[231]

„Boldog István híven teljesítette Istennek azt a fogadalmát, melyet akkor fogadott, mert örök érvénnyel elrendelte, hogy a Koppány vezér tartományában élő összes nép tizedet adjon gyermekeiből, terményeiből és állatiból Szent Márton monostorának."[232]

---

[228] Ide ajánlott irodalom: Henri Pirenne: A középkori gazdaság és társadalom története, Gondolat Kiadó, Budapest 1983. Katus László: Európa története a középkorban, Kronosz Kiadó, Pécs 2014.

[229] Turul 1907/4. szám: Szent István vérsége és a magyar kútforrások.

[230] A levirátus (a latin levir „a férj bátyja" szóból), magyarra fordítva sógorházasság, ókori jogszokás, melynek lényege, hogy a gyermektelen özvegyet az elhalt férj fivérének kell feleségül vennie. Az így létrejött új házasságból származó első gyermek az elhunyt nevére kerül, így az örökösödési sor nem szakad meg.

[231] Szt. István kislegendája.

[232] Képes Krónika.

A fenti idézetekből látszik, hogy István az addig szabad magyarok egy részét az egyháznak veti alá szolgálatra, miáltal elveszítik szabad mivoltukat. Ugyanígy szolgáló néppé változtak a Veszprém-völgyi görög rítusú kolostornak alávetettek is 1018 körül.[233]

A fentiekből kiindulva, mikor Szent István kiépíti egyházszervezetét és leteszi a vármegyerendszer alapjait, minden püspökséghez szolgáló népeket rendelhetett az addig szabad magyarok közül. Ugyanígy kerülnek szolgasorba azok is, akik a jövevény lovagoknak átadott birtokokon éltek. Ezáltal, az addig szabad magyar nemzet kettészakadt szabadokra és urakra. Ebbe a rendszerbe illeszkedett bele a királyi szolgálónépek, illetve a várjobbágyok rendszere, akik majd később beemeltettek a nemesség soraiba. Hogy hány százaléka vált a szabad magyaroknak szolgálójává az egyháznak és a jövevény nemzetségeknek, azt csak találgatni lehet, de ez a népességnek akár egyharmadár is érinthette. Az alávetettek között találhatóak leginkább a lázadó nemzetségek, illetve a pogányságot el nem hagyók. Nem véletlen, hogy Vata lázadása (1045-46) és Vata fia János lázadása (1061) az egyház és az idegenek ellen irányult, hiszen ők testesítették meg az elnyomó hatalmat, akik a szabad magyarokat szolgaságba kényszerítették. A lázadók célja az akkor még részben pogány Vazul fiak trónra ültetése. A kialakult társadalmi állapotok az 1060-as évekre szilárdulhattak meg.

A vérszerződés és a honfoglalás szabad népei ekkorra teljesen átalakultak. Közel 1/3 részük szolgasorba került, a korábbi leigázott népek szintjére, de nem a rabszolgák szintjére. Létrejönnek a királytól függő jövevény nemzetségek, akik már királyi adomány és nem foglalás révén nemesei az országnak. Kialakulnak a királynak közvetlenül alávetett szolgáló népek, továbbá ekkortól fogva fontos egyre inkább bizonyítani azt, hogy valaki a nem alávetett népelemek tagja, hanem továbbra is szabadon birtokolhatja foglalás útján szerzett birtokait, mintegy ő az ország szabad, avagy nemes tagja.

Anonymus korára (XII. század vége, XIII. század eleje) válik már égetően szükségessé a felbomlott társadalmi rend lerögzítése és a jogalapok kimutatása. [234] Tehát ekkor már szükséges az írásos hivatkozási jogalap. Ennek hátterében az oklevelek hiánya állhat, mivel csak III. Béla (1172–1196) vezette be hazánkban – bizánci mintára – a kancellériát. Anonymus feltehetőleg a kancellária előtti időszakot kívánta rögzíteni, egyfajta jogalapként. Sajnos a III. Béla uralkodása és 1526 közöttről, főleg az Árpád-ház idejéből, az okleveleknek csak töredéke maradt fent. Ennek oka, hogy mikor a mohácsi csata után menekítették hajókon a királyi kincstárat, illetve a kancellária irattárát, a hajókat rablók támadták meg, majd azok később Pozsony közelében elsüllyedtek.

Anonymus a honfoglalástól III. Béla koráig meglévő nemességet – mint ősnemzetséget – 108 nemzetségbe sorolta. A krónikaíró ide sorolhatta az időközben beköltözött jövevény nemzetségek egy részét is. Ezt a számot utólag Kézai is átvette. Megjegyzendő, hogy az oklevelekből ismert birtokos nemesség száma nem több 36 ősnemzetségnél, amelynek tudniillik első megszállási jogon bírt földjei voltak. Karácsonyi János szintén jóval kevesebbre teszi a honfoglaló nemzetségek számát, mint 108.[235] Források hiányában azonban nem eldönthető a honfoglaló nemzettségek száma. Csak annyi feltételezhető, – mert lehet, hogy a 108-as nemzettségszám egy jóval korábbi állapotot mutat, vagy csupán csak egy misztikus szám – hogy Szent István és III. Béla kora között 108 nemzettség vehetett részt az ország politikai életében. Ezek a nemzetségek közösen birtokolták földjeiket, de ekkora már az országban történő szétszóródásuk megindult, így egyes családok igen távol kerültek az eredeti nemzetségi birtokoktól. Nem kizárt, hogy az elsodródás mögött is Szent István politikáját kell látnunk, aki esetleg egyes nemzetségeket így kívánt gyengíteni, vagy épp egyes területeken így kívánta megerősíteni hívei által a központi hatalom erejét. A korábban nem Erdélyben élő

[233] Györffy György: Az Árpád-kori szolgálónépek kérdéséhez.
[234] Ajánlott irodalom: Juhász Péter: Anonymus: Fikció és realitás. Az Álmos-ág honfoglalása, Belvedere Kiadó, Szeged 2019.
[235] Turul, 1910/1 szám: Nagy Géza: A magyar nemzetségek.

székelyek is a XI. században telepedtek le Erdélyben, feltehetőleg a besenyő támadások elhárítása végett.[236] Ez arra utalhat, hogy a XI. században jelentős belső népmozgások történhettek a Kárpát-medencén belül, ami az egyes nemzetségeket is érinthette. A 108 nemzetség természetesen számos családra tagolódott szét, de közös volt bennük származás tudatuk és az, hogy ők szabad státuszú lakói az országnak.

A nemesség egységesüléséhez vezető út egyik kiemelkedő dokumentuma az 1222-ben kiadott Aranybula. Ekkor kezd rendeződni a 997-ben megbomlott társadalmi rend, és ekkor véglegesül a szabadságukat elvesztett egykori szabad népelemek sorsa.

Az Aranybula a nemesség kezdetét Szent István korára viszi vissza, és mint látjuk, lényegében jogosan.

„*Előbeszéd:* 2. §. A miért hogy országunk nemeseinek és másoknak is szent István királytól szerzett szabadságát némely királyok hol tulajdon haragjok bosszujából, hol gonosz, avagy önnön hasznokat szerető emberek hamis tanácsadásából, sok pontban hatalmasul megrontották vala, azért a nemesség gyakorta sürgető könyörgésekkel zaklatta felségünket és előttünk való királyai fülét az ország állapotjának megjobbitásáról."

„*III. törvénycikk*: Továbbá semmi szerpénzt, sem szabad dénár adót nem szedetünk a nemesek jószágán.

1. §. Hivatlan sem házokra sem falujokra nem szállunk.

2. §. Azonképen az egyházak népén sem veszünk semminemű szerpénzt."

„*IV. törvénycikk*: Ha valamely nemes ember fiumagzat nélkül hal meg, birtokának negyed részét leánya kapja; a többivel azt mivelje, a mit neki tetszik.

1. §. Ha pedig testamentom nélkül történik halála, valamely közelebb való atyjafiai vannak, azoké legyen, és ha teljességgel semmi nemzetsége nem volna, a királyra szálljon birtoka."

„*V. törvénycikk*: A megyés ispán a nemesek jószágán ítéletet ne tegyen, hanem ha pénzt vagy tizedet illet a dolog.

1. §. A megyei várispánok egyáltalában senkit ne ítéljenek, hanem csak a magok vára népét.

2. §. A lopókat és latrokat itéljék meg a király falus-ispánjai, de ugyanazon megye ispánja széke előtt."

„*VII. törvénycikk*: Ha pedig a király az országon kívül akarna hadakozni, a nemesség ne tartozzék vele menni, hanem ha a király pénzén; és valamikor haza térend, a nemeseken hadi bírságot ne vegyen.

1. §. Ha pedig ellenség támadna haddal az országra, általánfogva mindnyájan tartozzanak elmenni.

2. §. Azonképen, ha az országon kívül akarnánk hadakozni és mi is a haddal mennénk, minden, valakinek ispánsága vagyon, a mi pénzünkön velünk jőni tartozzék."

„*VIII. törvénycikk*: A nádorispán minden ember dolgában, ki országunkbeli, különbség nélkül ítéljen.

1. §. De nemesek perét, ha fejök vesztébe vagy birtokuk veszedelmébe jár, a király híre nélkül el ne végezhesse.

2. §. Helyettes bírákat pedig ne tartson, hanem ha egyet a maga udvarában."

„*X. törvénycikk:* Ha valamely jobbágyurnak,[237] a kinek tiszte vagyon, hadban történik halála, annak fiát vagy atyjafiát illendő tiszttel méltó megajándékozni.

1. §. És ha nemes ember halna meg azonként, ajándékozza meg fiát a király, a mint neki tetszik.

„*XV. törvénycikk*: Lovászok, peczérek és solymárok nemesek falvaira szállani ne merészeljenek."

---

[236] Magyar néprajzi lexikon: székelyek.

[237] A jobbágyurunk=várjobbágy (lásd X. és XIX. törvénycikk).

„*XVII. törvénycikk*: A mely birtokot valaki méltó szolgálatjával szerzett, attól soha meg ne fosztassék."

„*XIX. törvénycikk*: A várakhoz tartozó jobbágyok szent István királytól szerzett szabadságuk szerint éljenek.

1. §. Hasonlatosképen a vendégek is, akár micsoda nemzet legyenek, azon szabadságban tartassanak, mely kezdettől fogva vagyon nekik engedve."

„*XXVII törvénycikk*: A nyestbőr adót azon szokás szerint fizessék, a mint Kálmán király elvégezte volt." Ezt az adónemet a horvát és szlavón nemesek egyaránt fizették Anjou Nagy Lajos 1351. évi törvényéig. Tehát a XIII. században ebből is látszik, hogy az ország nemessége még nem egységes jogalapokon állt, de már elindult rajta az Aranybula által.

„*XXXI. törvénycikk:* 2. §. Hogyha pedig mi, vagy az utánunk következendő királyok közül valaki ezen mi szerzésünknek ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyájan és egyen-egyen, jelenvalóknak és jövendőbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következendő királyoknak minden hűtelenség szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké." Az utolsó paragrafus tartalmazza az ellenállási záradékot, amit majd Luxemburgi Zsigmonddal szemben alkalmaznak 1401-ben.

Tehát a nemesség alapjogait 1222-ben már írásba foglalták, noha ekkorra még nem egységesült renddé ezen társadalmi csoport. A törvény ekkor még a „108" nemzetség érdekeit védte, illetve feltűnik már a várjobbágyok felemelkedésének első motívuma is. A várjobbágyok ekkor még nem nemesek, hanem köztes állapotot töltenek be a nemesek és a jobbágyok (szolgák) között. Közülük a XIV. században van, aki bejut a nemesek sorába, de igen sokan lecsúsznak majd a szolgai állapotba. És láttuk, hogy a horvát és szlavón nemesség még külön csoportot alkot és nyestbőrrel adózik.[238]

3. szakasz 1222-ről 1351-ig

Bár a XIII. században megindult az egységesülés, még a XIV. században is számos különböző jogállású, kedvezményezett csoport létezett. Ugyanígy a jobbágyság sem volt még egységes, hiszen ide tartoztak ekkor a szabadságukat vesztett nemzetségek tagjai, a foglaláskor alávetett népelemek, a várjobbágyok szegényebb családjai, illetve a rabszolgák. Az egységes jobbágyság kialakulásának történetét Bolla Ilona dolgozta fel *A jogilag egységes jobbágyságról Magyarországon* című 1998-ban megjelent könyvében. Acsády pedig kihangsúlyozza, hogy a XIV. században történt, miszerint az uralkodó és a munkásrétegek jogilag végkép különváltak és létrejött a rendiség, meg a jobbágyság és a kettő egymástól a törvény és a szokás érczfalával elzárt néposztállyá fejlődött. [239]

A jobbágysághoz hasonlóan, a nemesség is hatalmas átalakuláson megy keresztül a XIII–XIV. században. Ez az az időszak, amikor felbomlanak a nemzetségi földközösségek és a nemzetségek egyes családjai megkezdik önálló pályájukat. Ezt a korszakot jól mutatja be Karácsonyi János a *Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig*[240] c. munkájában, ill. Fügedi Erik *Az Elefántiak* című, 1992-ben kiadott könyvében. A XIV. századra az egyes nemzetségek családjai már önállósulnak és felosztják maguk között az egykor közösen birtokolt földeket. A közös származásukra ettől kezdve a nemzetségi templom, temetkezőhely és a származástudat utal, amit a „de genere" kifejezéssel jelölnek. A nemzetségi birtokok felbomlásának hátterében

[238] Kávássy Sándor: A magyar nemesség kialakulása: Hevesi Szemle, 8. évfolyam, 1980/2. szám, Tudományos műhely.

[239] Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története, Földes Béla szerk: Magyar Közgazdasági Könyvtár, A Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági Bizottságának Megbízásából, III. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1908.

[240] Karácsonyi Jánosnak a Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, Budapest 1900-1904.

szerintem az áll, hogy ekkorra már elég sok királyi és nem foglalási jogon nemessé vált család lehetett, és ők saját kezelésű birtokaikkal versenyelőnyre tehettek szert a közhasználatban lévő nemzetségi birtokokon élőkkel szemben. A nemzetségi birtokok felosztása megnyitotta az ügyesebb családok előtt a felemelkedés útját, míg a szegényebbek akár a jobbágyok között is kiköthettek.

Mielőtt belemerülnénk a XIV. századi kiváltságolt társadalom tagolásába, egy fontos tényre kell felhívni a figyelmet. Mégpedig arra, hogy jogilag nem a személy a nemes, hanem az általa birtokolt föld. Ezért tartozott sokáig mindig földadomány is a nemességadományhoz, és ezért volt fontos a nemzetségi földek felosztása is. A föld jogállása leginkább a csoportos nemesek esetében mutatható ki. Ilyenek a nemes falvak lakó, vagy épp a szabad királyi városi polgárok esete. Ha egy város elveszíti jogait, vele vesznek a polgárok jogai is. Ezért is nem tud később sokáig a magyar jog mit kezdeni az armális[241] nemesekkel, illetve azokkal, akik nemes létükre jobbágybirtokon éltek.

A föld nemesítő erejét ott lehet a XIII. században nyomon követni, ahol egy nemes lány egy nemtelen férfihez megy feleségül. Ha a leánynegyedet birtokban kapja meg, „… nehogy a nemesi szaporodás által a világra hozott örökösök degenerálódjanak…" (olvasható egy nádori oklevélben),[242] a házasságból született gyermek a nemesi jogú birtok alapján nemes lesz. És ehhez elég a család és a nemesi közösség akarata, nem szükséges a király fiúsító akarata. Majd a Habsburg korszakban történik e téren törés, mert attól kezdve már a leánynegyedes föld után csak *agilis* jogállás jöhet létre.

A feleség, avagy nemes leány utáni (agilis) öröklés

A *feleség, avagy nemes leány utáni (agilis) öröklés* királyi okleveleinkben is megjelenik. Így IV. Béla 1243-ban a szepesi tízlándzsások (kiváltságolt félnemesi–nemesi csoport a XIII. században) számára kiadott privilégium levelében ezt írta: „Továbbá ha valaki közülük örökös nélkül hal meg, valamennyi ingó és ingatlan jószágát az örökölje, akihez lánya – ha van – vagy ötvegye férjhez megy, de annak ugyanazt a szolgálatot kell ellátnia, amelyre az örökhagyó kötelezve volt." Ugyanez a jogszokás a székelyeknél is kimutatható.[243]

Tehát, a XIII. században a magyar nemesség, saját akaratából, a király közbejötte nélkül bővíthette sorait, ha arra tehetséges és megfelelő személyt talált az alávetett népek között. Ennek a nemesség – kiváltságoltság – kiterjesztésének az alapja meglátásom szerint még a sztyeppei időkre mehet vissza, amikor valaki például a harci érdemek alapján simán felemelkedhetett, bekerülhetett egy-egy kiemelkedő családba a házassága révén. Az így történő nemesítés még a XIV. században is működik, lásd példának a Trizsi családot (amelyből utóbb feltehetőleg a Triznay család származik). Kacsics nembéli Bejei/Bey Dezső (Dénes) (1283 vagy l295–1324 vagy 1332) lánya, Ilona feleségül ment a nem nemes Benedek diákhoz 1349-ben. Benedek Méhi János Gömör–Kishont-i ispán embere.[244] Benedek felesége birtokban kiadott leánynegyede után vált nemessé és lesz udvarháza és 19 jobbágyportája Trizsben. A Trizsi családot még 1554-ben is nemesnek írták. (A család szerencsétlenségére, iratai a török korban

[241] Armálisnak nemes vagy armalista a nemesség alsó rétegének tagja, aki nemességét puszta címeres nemeslevéllel szerezte, mindenféle birtok, jószágadományozás nélkül, vagy kénytelen volt birtokát elhagyni, s így puszta nemességét fönntartva vagyontalanná vált. Különösen a török elleni harc idején terjedt el a birtok nélküli nemesség adományozása, a végvárakban katonáskodók, a nagybirtokos várurak zsoldosai kerültek ki körükből.

[242] Fügedi Erik „Az Elefántiak", Magvető Könyvkiadó, Budapest 1992.
Rihmer Aurél: „…nehogy a nemesi szaporodás által a világra hozott örökösök degenerálódjanak**…":** Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2008.

[243] Fügedi Erik: Elefántiak.

[244] Forgon Mihály: Gömör-Kishont Vármegye Nemes Családjai és Fügedi: Elefántiak.

az udvarház leégésekor elégtek, így az 1700-as évek nemesség igazolásai során gondjaik akadtak. De ez már egy későbbi korszak előre vetítése.)

A feleség utáni nemesítés legtisztábban Gilétfi (Zsámboki) Miklós nádor 1346-ban kiadott oklevelében látszik. Ekkor Egyházasunyomi Ágnes számára rendeli el a leánynegyed természetbeni kiadását. „... az ország szokásjoga, sőt a szent kánonok kikötése értelmében a nemtelenekkel és birtoktalanokkal házasságot kötő lányok vagy asszonyok leánynegyede, *nehogy örököseik, akiket a nemesi szaporodás hozott a világra, degenerálódjanak,* nem váltható meg pénzen, hanem, hogy a nemtelen házasságot kötött lányok vagy asszonyok örököseinek nemessége megmaradjon, negyedüket birtokban kell kiadni." Ilyen rendelkezések ismertek 1352-ból a Bánki családból, 1346-ból Turóc és 1386-ban Pozsony vármegyékből. Zala vármegye 1408-as megyei kongregációján a nádor előtt 12 olyan nemes jelent meg, aki felesége után nemes.[245]

A leánynegyed kiadásának feltételeit még 1435-ben is törvény szabályozta. Az 1435. évi (II. törvény) 19-20.§-a így szól:

„- 1435. évi (II.) XIX. törvénycikk *a leánynegyedről és apai házról*. A leányok számára pedig, országunk szokása szerint, leánynegyed fejében különítsék el az apai házat, az apai birtokok negyedrészével együtt, s hagyják őket kiházasításuk idejéig azoknak birtokában.

- 1435. évi (II.) XX. törvénycikk *a nemeseknek olyan leányairól, a kik paraszt emberhez mennek férjhez*. Kiházasításuk és férjhezmenetelük után pedig negyedjogukra nézve pénzül elégítsék ki őket.

1. §. Ha pedig ama leányok közül valamelyik olyan emberhez ment férjhez, akinek birtoka nincsen, akkor annak, ugyancsak országunk szokása szerint, az ilyen leánynegyed fejében járó birtokba örökös joggal kell belépnie és benne maradnia.

2. §. Úgy mindazonáltal, hogyha fivéreinek vagy azoknak a rokonoknak akaratából ment (mint említve volt) birtoktalan emberhez, akikre az ilyen jogoknak vagy negyedeknek az ő férjhez menetele után visszaszállniok és háramlaniok kell.

3. §. Máskülönben, ha ezt mondott fivéreinek vagy vérrokonainak, avagy szüleinek híre és akarata nélkül tette, akár az atyai házból, akár a bárók vagy előkelő nemesek udvarából és szolgálatából: akkor negyedjogát nem birtokban, hanem pénzben követelheti."[246]

Bónis György szerint a fenti törvény alapja már az 1290. évi 36. tc.-ben is fellelhető. E szerint tilalmas hogy a hitbér vagy a leánynegyed címén extraneus[247] lépjen be a nemesi jószágba.[248]

Bíró Zsófia téved, amikor azt mondja, hogy 1298 óta a leánynegyedet pénzben adták ki.[249] Hiszen éppen Benedek diák példája az ellenpélda, illetve később is van erre igen gyakran példa a Habsburg-korig. Természetesen, nagyobb birtokok esetén már a XIII. században is előfordul, hogy az uralkodó külön is megerősíti a leányági öröklést, ahogyan azt Bíró Zsófia is írja. A nádori oklevelek viszont azt erősítik meg, hogy a XIII. században még a király közbejötte nélkül, a közösség simán eljárhat a nő-negyed általi nemesítés kérdésében.

Benedek diák példája után azonban a XIV. században egy nyugat-európai, külhoni minta is megjelenik hazánkban, a francia eredetű Capeting–Anjou-ház révén. Ez pedig a király általi fiúsítások (praefectio) rendszere. Ennek alapja a nyugat-európai hűbériségre megy vissza, ahol a hűbérúr rendelkezik a birtokok felett, miáltal a hűbéresnek nincsen szabad rendelkezési joga birtokai felett. Magyarországon ugyan a nemesi fiúi öröklésbe az uralkodó nem szólhat bele,

---

[245] Fügedi Erik: Elefántiak.
Rihmer Aurél: „… nehogy a nemesi szaporodás által a világra hozott örökösök degenerálódjanak…": Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2008.

[246] Ezer év magyar törvényei (internet).

[247] Azaz kívülről jövő.

[248] Rihmer Aurél szakdolgozata: Pécs, Janus Pannonius Tudományegyetem,1999.

[249] Bíró Zsófia: A fiúsítás jogintézménye 1526-ig, különös tekintettel az Anjou-kor belpolitikájára.

de már a lányok öröklésébe a király beavatkozik. Ez nyilvánul meg az 1351-es ősiség törvényében. Az első okleveles fiúsítást Magyarországon Károly Róbert végezte 1332-ben.

Az említett év november 8-án I. Károly Nádasd nembeli László leányát, Margitot atyja örökségében „igazi", vagyis férfi örökössé tette meg, mert 1316-ban a Kőszegiek kiirtatták a Nádasd nembelieket (Lászlónak nem maradt fia, de a Gersei Pethő ág ekkor még nem halt ki, tehát lett volna jogos örökös), s csak Margit maradt életben. 1332-ben, akkor már Magyar Pál feleségeként, a király privilégiumában jelentette ki a szóban forgó nemes asszonyról, hogy apja minden birtokát úgy örökölheti, mintha fiú lenne. Ez a szokásjoggal merőben szembe ment, de a király hatalmának teljességével érvelt (plenitudo potestatis), ami ezt lehetővé tette.[250] Itt a király nem megy szembe a szokásjoggal, mert a lány örökölhet. A háttérben az áll, hogy a nemzetség nem támogatja Magyar Pált abban, hogy a nemzetségi földeket megszerezze és azt kiszakítsa. Ezért kell a királynak beavatkoznia. Itt ugyan is nem nemesítésről van szó, hanem hatalmas birtokok öröklésérőI. A király itt a 4. ízigleni birtokok öröklési jogát rúgja fel. A negyed ízigleni öröklés sémáját Fügedi Erik részletesen bemutatja a már hivatkozott könyvében. Tehát itt a király azért avatkozik be a fiúsítással, mert a nemzetség nem tud megállapodni a birtok öröklésében. Ott, ahol a rokonság elismeri, hogy a leány birtokban örökölje leánynegyedét, akár úgy, hogy ezáltal egy nem nemest nemesít utódai által, ott nincsen szükség uralkodói beavatkozásra.

1467-ben Hunyadi Mátyás uralkodása alatt kelt definíció: „Az ország nemeseinek pedig azok tekintendők, akiknek a királyoktól van valódi nemességük vagy ennek megfelelő kiváltságuk, éljenek bár a király vagy az egyházak neve vagy akármely más joghatóság alatt", már alkalmas arra, hogy a leánynemesek nemességét megkérdőjelezzék, hiszen a leánynegyed által létrejött új családnevű nemesi családnak nincsen olyan személyre vagy családra szóló adománylevele, ami nemességéről szól.

Az agilisek csoportjába a XVI. században változás következik be, ami átmeneti zavarokat okoz. Az 'agilis' szószerint annyit jelent, hogy igyekvő, tevékeny. A múltban ez a szó állapotot, conditiót jelölt meg, ami lényegében annyit jelent, hogy félnemes. Ugyanis, ettől kezdve, sokszor nem nemes származású katonát és családját is agilisnak nevezik. Az agilis leszármazóit is így nevezik, olykor azonban, mint libertinusok[251] szerepelnek leszármazóik. A XVI. század derekán már széltében használatos a félnemes vagy szabad ember 'agilis' szóval történő megjelölése. 1565-ben Nyéki János zsoldos katonát, amikor nagybaráthi szőlőjét eladja a győri káptalan előtt, a káptalani jegyzőkönyv így szólítja: 'Agilis Vir Militaris'. Az agilis számtalan esetben szerepel előnévvel is, 1565-ben 'Agilis Vir et Militaris Michael Pintherle Zenthmárton', 1567-ben 'Agilis Vir Nicolaus Demján de Ghece'. Hogy a nem nemes származású katonát az agilis címzéssel illették, idézzük a következőket: 1603-ban a győri káptalan előtt megjelenik 'Honesta Mulier Catharina', agilis Nagy Imrének, a győri végvár lovas rendjében lévő zsoldoskatonának felesége és bejelenti, hogy győri házát 'provido Joanni Zabó civis Nostro aurinensis' eladja. 1604-ben Kovách János győri naszádos katona is 'Agilis'.

Az agilis elkülöníthető a nemestől címzésben is, a nemes címzése ekkor 'Nobilis' vagy 'Egregius', olykor 'Dominus', vagy mindkét utóbbi egyszerre. De megkülönböztetik a városi polgártól és jobbágytól is. A polgárok így címeztetnek: 'provido Joanni Zabó cívis' 1603-ban, 'Circumspectus Vir Anthonius Mézáros Civis Nostro Jaurinensis' 1566-ban, 1556-ban 'Providus X Wolfgangus Kalmar civis'. A jobbágyok: 'Providi Petri Bodhos de Nagy barény' 1554-ben, és 1554-ben 'Providi Circumspecti Damianus Demeter de Jaurino', 'Providus Petrus Bodogh colonus' 1591-ben.[252] Tehát a XVI. században az agilis nemcsak leánynemes–nőnemes lehetett, hanem kiváltságolt helyzetű katona is, avagy a „kard nemese". A mai családkutatók

[250] Ugyanott.
[251] Libertinus, azaz szabados, szabad, megkülönböztető elnevezése azoknak a jobbágyoknak, akik földesurukhoz való viszonyukban valamilyen szabadságot, mentességet élveztek.
[252] Baán Kálmán: Az agilisekről: Magyar Családtörténeti Szemle 1942. 8. szám.

kutatását tovább nehezíti, hogy több agilis nemesek módjára előnevet használt, noha nem voltak tényleges nemesek. Tehát, okleveleinkben nemesnek látszanak, nemesi életmódot élnek, úgy, mint a kisnemesek és az armális nemesek, de még sem valódi nemesek.

Az 1687. évi 18. tc. megerősíti a leánynemeseket, ha az illető nemesi birtokán él. De ekkor még a birtok nemes, hiszen birtok nélkül szinte nincsen nemes. A jobbágytelken élő nemes épp úgy támadva volt nemességében ekkor, mint a leánynegyedes nemes. [253]

A család, rokonság általi „fiúsítás" s így a nemesi vér átruházása, a király hűbéri alapokon nyugvó fiúsítása (ott, ahol az örökösök nem tudnak megegyezni, vagy a király kihasználva a helyzetet, valakit helyzetbe kíván hozni), évszázadokon keresztül párhuzamosan fut, és végül is az agilis rendszerben lényegében 1848-ig fennmarad. Igaz, addig bekövetkezik egy olyan változás, amit a nemesi jog nehezen tud kezelni. Mi a jogállása azon nemes lány és nemtelen férfi gyermekének, ahol a nemes nő armális nemesi család tagja, vagy jobbágybirtokon ülő nemesi család tagja. Hiszen ekkor nem érvényesül a föld általi nemesítés joga. Törvényeink épp ezért is igen sokat foglalkoznak majd az armális és jobbágytelkes nemesekkel.

Annak ellenére, hogy 1848-ig fennmarad a nemes nő, nemtelen férfi gyerekének felemelkedése agilisnek, ezt a gyakorlatot Nagy Lajos már elkezdte tilalmazni oly módon, hogy megpróbálja tilalmazni azt, hogy a nemesek és birtokosok természetben adják ki a leánynegyedet, a király beleegyezése nélkül.[254] Bár Nagy Lajos tilalmazza a király közbejötte nélküli leánynegyedes nemesítést, sok hatást nem ért el a tilalom.

Nemessé lehet válni a fentiek mellett úgynevezett magánadományozás révén is, még a XV. században is. Thalloczy Matko horvát-szlavón-dalmát bán saját birtokaiból jutalmazza De Barbneliis Jánost és utódait. A birtokot a feltételes szolgaság terhe nélkül és a nemesek és királyi serviensek kiváltságaival adományozza. Ezt nem, mint bán, hanem mint magánember teszi. A megadományozott helyi nemessé vált, mert az országos nemesi jogokhoz ezt ekkor már a királynak meg kellett erősítenie.[255] Ezen gyakorlatnak előzményei visszanyúlnak legalább a kiskirályok korszakáig, a XIII–XIV. század fordulójáig.

Hogy a vizsgált időszak még bonyolultabb legyen a „nemesi társadalom" terén, akkor még nem is szóltam a kiváltságolt etnikumokról. Ilyenek a székelyek, akik az Erdélyi fejedelemség létrejöttéig mind szabadok és csoportos nemesek, de említeni lehet még a betelepülő jászokat és a kunokat, akik újra és újra kivívják kiváltságos állapotukat, noha nem válnak az ország valódi nemeseivé.

Még ebben az általam első korszaknak nevezett időszakban jelennek meg az egyház nemesei. Ők egy-egy érsekség, püspökség, apátság vagy kolostor kiváltságolt népelemei, akiket törvényeink gyakorta kezelnek majd együtt a későbbiekben az armális és jobbágytelken élő nemesekkel együtt. Ők az adott egyházak kiváltságolt népei, akik adókedvezményeket kapnak, fegyvert viselhetnek, birtokaik és jobbágyaik lehetnek az egyház földjén.

Társadalomszerkezet

A XIV. századra a „nemesi" vagy inkább a kiváltságolt réteg igen sokrétűvé vált, ami sokféle módon alakult ki. Ezt a széttagolt állapotot és ennek rendeződését már 1999-ben kutattam a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán írt szakdolgozatomban.[256] Ezen szakdolgozat elkészítésében nagy segítségemre volt prof. Dr.

[253] Rihmer Aurél: „…nehogy a nemesi szaporodás által a világra hozott örökösök degenerálódjanak…": Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2008.
[254] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[255] Uo.
[256] Rihmer Aurél: A magyar nemesi társadalom a XIV. században. Pécs 1999 Szakdolgozat: Témavezető Dr. Font Márta.

Bertényi Iván (nála kezdtem a szakdolgozat megírását a Pázmány Péter Tudományegyetemen), illetve Dr. Font Márta a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen, ahol végül beadtam és megvédtem a diplomamunkám.

A XI-XII századi szabad társadalom hozzávetőleges szerkezete:

<table>
<tr><td colspan="8">szabad
liber
hospes</td></tr>
<tr><td colspan="6">nobilis
gazdag előkelő</td><td colspan="2">szabad
liber</td></tr>
<tr><td>királyi
főtiszt</td><td>földesúr,
senior</td><td>közép és
kisbirtokos</td><td>liber tiszt–
jobbágy</td><td>miniszter–
vitéz-
miles–
szabad
civis</td><td>bérlő
liber
hospes</td><td>udvari
főtiszt,
palotaispán,
stb.</td><td>vidéki
főtiszt,
comes,
ispán</td></tr>
</table>

A XI-XII. századi szolgáló réteg tagolódása:

<table>
<tr><td colspan="4">szolga
servus</td></tr>
<tr><td colspan="3">rabszolga
mancipium
verus
servus</td><td>szabados
libertinus
serviens</td></tr>
<tr><td>házas
(Szt. László törv. I. 40.)</td><td>házatlan</td><td>tiszt = jobbágy
miniszter
várnagy, hadnagy, száznagy
vitéz, miles, cívis=várőr
székelyek 1224-ig, stb.
udvarnok, tárnok, asztalnok, pohárnok, stb.</td><td>őstermelő, szántóvető,
szőlőműves gulyás, lovász, stb.
iparosok pl.: szakács, szűcs,
tímár, ács, kovács, stb.</td></tr>
</table>

Mint kitűnik, egyes társadalmi csoportok egyaránt feltűnnek a szabadok és a szolgák között. Ennek oka, hogy még nem alakultak ki egyértelműen a különböző csoportok, így még könnyű az átjárás a szabadok és a szolgálók között.

Most pedig nézzük meg, hogy a fentiek miképp festenek a XIV-XVI. században:

<table>
<tr><td colspan="3">szabadok</td><td colspan="2">szabados
servicialis
condicionarius
hadifoglyok, rabszolgák (XIV. század közepe, végéig)</td></tr>
<tr><td>nemesek
nobiles
regnicole</td><td colspan="2">nemtelenek</td><td>úrbéresek</td><td>röghöz kötöttek</td></tr>
<tr><td>bárók
királyi főtisztek
proceres, előkelők
nobiles, köznemesek,
egytelkesek[257]</td><td>exercituales
cives–polgár
servientes</td><td>jobbágyok
zsellérek
béresek</td><td colspan="2"></td></tr>
</table>

Természetesen a fenti táblázatok nem törekednek a teljességre, mivel például kimaradnak belőle az egyháziak, stb.

A fentiek közül azokat tekintették valós nemesnek, akik teljességgel bírták a nemesi jogokat. Ezek a következők: személye legfőbb bírája a király, elfogni őket csak királyi parancsra szabad, perben előállítás helyett megidézik őket, szabad birtokbírhatási joguk van, szabad végrendelkezési jog, bírájuk jobbágyaiknak, adómentesek, személyes hadra kelésre

[257] Dr. Erdélyi László: Magyarország törvényei Szent Istvántól Mohácsig, Budapest, 1942. és Rihmer Aurél szakdolgozata.

kötelezettek. Továbbá nincsenek megterhelve semminemű szolgáltatással, stb. Később ezért is lesz problémás az armális nemesek és a jobbágytelken élő nemesek jogi állapota.

Mint fentebb írtam, a nemesek közé ősfoglalás és királyi adomány útján lehetett bejutni elsődlegesen. Az Árpád-ház alatt például 1272-1275 között 23 nemesítés ismert, addig az Anjouk alatt csak 15 nemesítés ismert.[258] További felemelkedési mód volt, amikor egy társadalmi réteg gazdasági és katonai erejét kihasználva jutott előrébb a társadalmi hierarchiában. Ilyenek voltak a királyi serviensek, várjobbágyok, szabad birtokosok és például a túróci és liptói jobbágyfiúk. [259]

Kiváltságolt, avagy helyi nemesi csoportok

A XIII. és a XIV. század fordulójához közeledve számos kiváltságolt, avagy helyi nemesi csoport létezett. Most ezeket nézzük át bemutatás szintjén. Közülük lesznek, akik felemelkednek a valódi nemesek sorába, míg mások lecsúsznak a jobbágyok közé.

Horvát–szlavón prédiálisok

A horvát–szlavón prédiálisok csoportja a királyi várjobbágyokból alakult ki, amikor a terület magánkézbe került. A terület eladományozása által, a várjobbágyok egy része világi földesúr fennhatósága alá került. A prédiálisok[260] mindig egy várhoz voltak kötve. A földesúrtól szolgálati birtokot kaptak, miáltal gyakori, hogy legfőbb bírájuk a birtokadományozó. Viszont az úriszéken a prédiálisok is képviselhetik magukat. Az úriszék határozata ellen a nemesi megyéhez tudtak fellebbezni. A délvidéki földesurak magánadományai, amit a vár predialisainak adtak, örökjogúak, de meghatározott szolgálatokhoz kötöttek. Az adomány elvész, ha a megadományozott hűtlen lesz urához. Magszakadás esetén a birtok visszaszáll az adományozóra, illetve a várra, amelyhez tartozik. Az ilyen prédiálisok, mint például De Barneliis János példája is mutatja, joggal bízhattak abban, hogy utóbb a tényleges nemesek közé tudnak emelkedni. Nem így jártak viszont azok a királyi várjobbágyok, akik egyházi főség alá kerültek prédiálisokként. Tőlük az egyházi főség alá kerülés ugyan is elvágta azt az utat, hogy országos nemesekké váljanak. Ők megrekednek az egyház kiváltságos népeinek sorában, mint helyi „nemesek”.[261]

Körös vármegyei roviscseiek

A Körös vármegyei roviscseiek Szlavónia kiváltságolt népei voltak. Ők 25 prediumba[262] tömörülve, katonai szolgálat fejében jutottak kiváltságolt helyzetbe. Az 1279-es kiváltság levelük a Dráván túli királyi serviensek közé sorolta őket. Anyagi terhük fejenként évi két pensa megfizetése, egyetemlegesen pedig 7 márka. Továbbá kötelesek elszállásolni a királyt és a bánt. Zsigmond király a területet Prodavizi Istvánnak adta, miáltal jobbágyi sorba kerültek. 1391-ben ugyan kiszabadultak a jobbágysorból, de 1393-ban átmenetileg ismét magánkézbe kerültek, mikor Szerdahelyi Ders Márton szlavón vicebán lett a földesuruk. Várjobbágy szabadságuk 1419-ben nyerték vissza, és lényegében elnyerték a szlavón nemesek jogállását.[263]

---

[258] Fügedi Erik: Elefántiak.

[259] Uo.

[260] A prédiális nemesek (latinul: nobilis praedialis) a 13. századtól az országos nemeseknél jogilag alacsonyabb rangú nemesek. A 14. században elsősorban királyi várbirtok kötelékében éltek, nevük gyakran várnemes (nobilis castri), később eladományozással magánföldbirtokoshoz is kerülhettek, miközben ők is földesurak voltak, jobbágyaik is lehettek. Hasonló helyzetben voltak az egyházi földbirtokok egyházi nemesei.

[261] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.

[262] A praedium földesúr saját kezelésű birtoka, allódiuma, illetve szolgálathoz kötött adománybirtok. A középkorban a földesurak kezén levő kisebb településtípus. Ebből nőttek ki a városok és mezővárosok.

[263] Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon, Gondolat Kiadó 1984.

Zalaőrök Vas vármegyében

A zalaőrök Vas vármegyében 18 faluban éltek a Zala folyó forrásvidékénél. Őseik még a vármegyerendszer kialakulása előtt költöztek e vidékre. Teljes értékű, könnyűfegyverzetű katonának számítottak, éppúgy, mint a nyugati gyepűn élő székelyek. Kiváltságos helyzetük 1391-ben szűnt meg, mikor Sárói László a területet adományba kérte saját maga számára. Ez ellen 1292-ben Zsigmond királynál is tiltakoztak, de a király úgy döntött, hogy az őrök a király örökös alattvalói, és így eladományozhatók. Ez által a zalaőrök lecsúsztak a jobbágyi sorba.[264]

Felvidéki várnemesek

A felvidéki várnemesek helyzete igen hasonlatos a délvidéki prédiálisokhoz. Ez a rendszer Trencsény, Kassa, Vágbeszterce és Oroszlánkő várai körül alakult ki és állandósult a XIV-XVI. században. Őket gyakran nevezik nobiles prédialesnek, avagy várat szolgáló nemeseknek. Ők minden esetben katonai szolgálattal tartoztak a várúrnak. A katonai szolgálat fejében, a vártartomány birtokaiból, örökjogú szolgálati birtokot kaptak. Kötelezve voltak a hitbér és a leányoknak járó hozomány kiadására. Magszakadás esetén birtokuk visszaszáll a vár urára. Mivel bírájuk a várúr és nem a király, nem tudtak országos nemessé válni, így fokozatosan lesüllyedtek a jobbágyok közé.[265]

A helybeli nemesség

Megemlítendő még az úgynevezett helybeli nemesség (nobilitas localis), mint például Veszprém megyében a Szent Gál község lakosainak nemessége (venatores Regii de Sz.-Gál), kik a nemességet akként bírták, hogy egyenként az országos nemesség jogait gyakorolták. Az első írásos emlék 1281-ben említi Szentgált. Ekkor, mint királyi kutyatenyésztők szerepeltek. A királyi vadászatokhoz látták el az udvart kutyákkal és a vadászatokon segítettek. Ezért az érdemükért 1328-ban nemességet kaptak. Minden adó és nemesi taxa fizetése alól kivétettek és peres ügyeikben a király ítélt felettük. Kiváltságaikat a későbbi királyok sorra mind megerősítették. Nemességük országos jellegű, de helyhez kötött és mindig függ az adott település jogállásától. Az 1848-49-es szabadságharcban is részt vettek a szentgáliak, pénzzel és 21 fővel, Kerkápolyi Tivadar honvédszázados vezetésével. Ezért kiváltságaiktól a bécsi udvar megfosztotta őket. A község fejlődése egy időre megrekedt.[266]

A hospesek

Kiváltságolt népelemek voltak a hospesek.[267] „A hospesjogok közül a Hóman Bálint által meghatározott sarkalatos szabadságok emelendők ki: a szabad bíróválasztás, az autonómia (miszerint a település és a király között más hatóság nem áll) és a teljes vagy részleges vámmentesség. Mindezek hozzájárultak a jogi értelemben vett város, a meghatározott szabadságokon alapuló státusszal rendelkező lakosságot egybefoglaló településtípus kialakulásához." Fügedi Erik szerint a hospesek privilégiumai tartalmi szempontból jogi, egyházi és gazdasági szabadságokra bonthatók. Így például van vásártartási joguk. [268]

---

[264] Uo.

[265] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.

[266] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886. Szentgál község honlapja: http://szentgal.hu/telepulesunk/szentgal-tortenete.html.

[267] A telepeseket a korabeli források a hospes (jelentése: idegen, jövevény, meghívott, vendég) elnevezéssel illették. A XIII. században hospeseknek nevezték már azokat a parasztokat is, akik korábbi urukat kedvezmények érdekében elhagyva más birtokos földjeire települtek.

[268] László Balázs: Árpád-kori hospes közösségeink gazdasági jellegű szabadságai, Jog, állam, politika 8. évfolyam, 2016. 1 szám.

Turóci és liptói jobbágyfiúk

A Felvidék, de talán az ország legérdekesebb félnemesi–nemesi csoportját a turóci és liptói jobbágyfiúk alkották. Őseiket a XIII. században II. András és IV. Béla telepítette le hospesként, új földek feltörése útján, a zólyomi királyi uradalom területén. Őket 1241 után Zólyom, Turóc, Liptó és Árva vára köré telepítették le. Az átszervezés után mentesültek az ispán joghatósága alól, és jogállásuk a királyi serviensekéhez lett hasonló. 1255 előtt, személyes hadbaszállási kötelezettségük volt. 1255 után „valódi és nemes turóci jobbágyfiúk" vagy „turóci nemesek lettek". Nemességük ekkor még csak partikuláris és nem országos. 1255 után viszont a közösségnek már csak 40 katonát kell kiállítania maguk közül, míg a többi 6-onként 1 páncélost (lovas) volt köteles felszerelni. 1260 után már nem személy, hanem föld után kellett a páncélosokat kiállítani. Így, minden 6 ekeföld[269] után küldtek 1 páncélost a hadba. 1279 után mentessé váltak a többi liptói néppel együtt a várszolgálat alól. Földjük királyi adományból ered, és fiaik részére örökjogú. Magszakadás esetén a birtok a királyra szállt vissza. Birtokaikat eladhatták, elcserélhették, megoszthatták, de a birtok terhei mindig megmaradtak, így feltételes adománybirtokról kell esetükben beszélnünk. A XIV. században betagolódtak a nemesi vármegyébe, és familiárisokkal és jobbágyokkal bírtak. Ennek az az oka, hogy soha sem váltak várnemesekké (várjobbággyá), és birtokaik messze estek a megyeközponttól. A kiskirályok korát (Csák Máté, Ákos István, Aba Amadé) szervezettségüknek köszönhetően élték túl. Mikor 1339-ben Turóc és Liptó önálló megyévé vált, a nemesi rend politikai életformáját vették fel. A XIV. század közepétől, személyes hadba vonulási kötelezettségükre hivatkozva, országos nemesekké váltak. Katonai szolgálatuk és földbirtoklásuk feltételes jellegére az utolsó forrás 1391-ből való. Ez után teljesen beolvadtak a nemesség soraiba, méghozzá személyes királyi nemesítés nélkül.[270]

Szepesi lándzsás nemesség

A felvidék másik kiemelkedő csoportja volt a szepesi lándzsás nemesség, vagy másképp a szepesi nemesek. Eleik ősfoglalóként telepedtek le ezen a vidéken. Jogviszonyuk: a lándzsás nemesség nem valódi jogviszony, hanem libertás,[271] amiben a király bárkit részesíthetett. Eredetileg személyes hadba vonulási kötelezettségük volt. A tatárjárás során viszont tönkrementek. Ezért IV. Béla úgy rendelkezett, hogy 8 ekefölddel bíró 4 nemest kötelez arra, hogy kiállítson 1 fegyveres, páncélos-lándzsás lovast. Így hadkötelezettségük személyükről a birtokukra tevődött át, épp úgy, mint ahogyan az történt a turóci és a liptóiak esetében. A szepesi lándzsások körülbelül 80 ekealj földet birtokoltak, miáltal 10 lándzsást kellett kiállítaniuk. Ezért nevezik őket 10 lándzsásoknak. A szepesi comes (ispán) 1233-tól kezdve már nem a bírájuk, a lopás, pénzügyek, beváltás és tizedügy kivételével. Egyéb ügyben a 10 lándzsások a szepesi széken belül, maguk ítélkeztek. Súlyos esetekben a király vagy képviselője előtti bajvívással (istenítélet) döntöttek. Jogállásuk a birtokot terhelő katonai szolgálattól függött. A XIV. században a szolgálatot elmulasztók birtokait a szepesi comes elvehette. Birtokaik örökölhetők és eladhatók, de a föld mindenkor szolgálattal volt terhelve. 1243 után a földet özvegy vagy leány is örökölhette, ha nem volt fiú utód. Ekkor azonban az örökösök férjeinek kellett teljesítenie a katonai kötelezettséget. Birtokaikon lehettek jobbágyok is. A király 1248-ban már

[269] Ekeföld vagy ekealj föld az egy ekével egy nap alatt felszántható, ill. egy gazdasági év alatt megművelhető szántóföld nagysága, kb. 800-900 négyszögöl, vagyis 3000 négyzetméter.

[270] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.

[271] Libertas=közszabadság, az Árpád-korban az eredetileg független szabad (liber) magyarok jogállása. A liber tartalmának változása, hogy Kálmán király idejében jelzővel látták el: perpetua, plena, absoluta libertas, azaz örök teljes szabadság. A 13. századtól aranyszabadság (aurea libertas). A nemesség és a jobbágyság egyaránt ebből vezette le jogait a szolgaállapothoz (servus) képest. A 14. századtól a jobbágyság számára az eredeti közszabadságnak csak csökevénye maradt.

királyi szerviensnek[272] nevezi őket, jogaik és kötelezettségük azonos az országos nemesekével, de még nem váltak tényleges nobilesszé, nemessé, mert nobilitásuk, azaz nemességük helyhez és birtokhoz kötött.[273] A rozgonyi csatában Károly Róbert oldalán harcoltak. A lándzsáscsaládok száma a XIV. században meghaladta a 100-at. Életszínvonaluk alig különbözött a jobbágyokétól. A XIV. század elején már a vármegyei apparátus is igyekszik hatalmát föléjük kiterjeszteni. Amadé nádor 1311. február 11-én utasítja Miklóst, szepesi várnagyát és alispánját, hogy a lándzsásnemeseket sem ítélni, sem zaklatni ne merészelje. Károly Róbert 1312-ben megerősítette az 1243-ban kapott kiváltságaikat. Megjegyzendő, hogy kiváltságaik igen hasonlatosak a székelyek középkori kiváltságaihoz.

Szepesi szászok

A szepesi szászok kiváltságaikat V. István 1271. évben kiadott szabadságlevelére vezetik vissza. Ez biztosítja számukra a szabad bíróválasztás jogát, amit katonai szolgálatuk fejében kaptak. A szepesi szászok 50 lándzsás harcost kell, hogy kiállítsanak. Autonómiájuk etnikai alapú, így kiváltságuk eltér a magyarokétól és a szlávokétól. Különállásukat a királyi hatalom is elismerte. A XIV. század elejéig a szepesi szászok falvakban éltek, még az 1317-es szász privilégium is csak Lőcsét nevezi városnak. 1344-ben viszont már 24 szepesi szász várost ismerünk. A legismertebb szepesi szász családok a Tarkövi (Berzevizczy) és a Görgey család.[274]

Aranyat adózók

A Szepesség helyi nemesei közé tartoztak az aranyat adózók. Ők, adójuk fejében örökhaszonbérletként bírták szolgálattal terhelt birtokukat. Ezt a csoportot 1345-ben helyi nemeseknek tekintették.[275] Státuszuk nem jelentett jogbiztosítékot arra, hogy ne süllyedjenek vissza a jobbágyok közé.

A német jogú soltészek

Kiváltságolt csoportot képeztek a német jogú soltészek is. Ezen telepesek, kik vagy első generációsok, vagy azok utódai, szabad telekkel bírtak, részesültek a birságokból, kocsmát tarthattak, sört főzhettek, malmokat üzemeltethettek, vadászhattak, halászhattak, madarászhattak és volt bányászati joguk, továbbá mentesek voltak az országos adók alól. A soltészek hazánkban a XIII. században jelentek meg. A német jogú soltészek származásukra nézve lehettek németek, lengyelek, vlachok, szlávok de még magyarok is. A Felvidéken a XIV. században igen sok helyen megtalálhatóak. A telepítés fejében kapott birtokukat az adományozó nem vehette vissza. Birtokuk örökletes, de azért határozott mennyiségű természetbeni és pénzbeli járandósággal tartoztak a birtok adományozója felé. Szántóföldjüket telek szerint kapták. Új földekhez, erdőírtás útján jutottak. A soltész birtoka örökletes, de végrendeletileg is hagyományozható a kötelezettségek megtartása mellett. Egy soltész telek körülbelül 34 hold volt. A soltészeknek joga volt saját templomot építeni. Felettük kisebb ügyekben saját bíráik ítéltek, akiket Vogtnak hívtak vidéken, míg a városokban Schultheiss volt a megnevezésük. Főbenjáró ügyekben viszont a földesúr ítélt felettük, de akkor is a bírság 1/3-ad része a soltészt illette. A soltész jog örökletes volt.[276]

[272] A szerviens olyan személy, aki urának (dominus) – királynak vagy földesúrnak – kizárólag katonai szolgálattal tartozik (vitéz, milites), ennek fejében adománybirtokot kap.
[273] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[274] Kristó Gyula: A rozgonyi csata, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.
[275] Uo.
[276] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.

Román és szláv népcsoportok vezetői

A kiváltságolt elemek közé tartoztak az Árpád-ház uralma alatt beköltözött román és szláv népcsoportok vezetői is. Erdély területén, nagyobb számban valószínűleg csak a 12. század második felében tűntek fel a románok, elsősorban a Fogarasi-havasok vidékén és a Fogarastól nyugatra eső határszéli területeken, Hunyad, Temes és Krassó vármegyékben. A magyar okleveles anyagban a 13. század elejére jelennek meg a románok. A 14. század elején, a főleg Moldva irányából érkező románok már Erdély északi és nyugati területein is megjelentek, Máramaros, Bihar, Szilágy és Kolozs megyék területén. A román pásztorok állattenyésztő nomád életmódjuk következtében elsősorban a magyarok által gyérebben lakott hegyvidéki területeken telepedtek le. Általában nem hoztak létre saját településeket, hanem a már meglévő, esetleg elnéptelenedő magyar vagy szász falvakba költöztek be. Fokozta elkülönültségüket, hogy Erdély többi népétől eltérően görögkeleti, ortodox vallásúak voltak. A bevándorolt román népesség őshazáját, a nyelvjárása alapján Észak-Albánia és Koszovó térségébe tehetjük. A térségbeli vándorlás eseményeit bizánci szerzők is feljegyezték. Beszámoltak róla, hogy az eredetileg a Duna és a Száva környékén élő latin nyelvű lakosság elhagyva területét, déli és keleti irányba menekültek. A 9. században a románok területét a bolgárok hódították meg. Ekkortól érték a románságot azok az erős szláv kulturális hatások, melyek még ma is meghatározzák a román kultúrát.[277] A románok vezetőit *kenézek*nek, vagy *vajdák*nak nevezték, akiket saját maguk közül választottak. Ezen vezető népesség igen gyakran nem román, hanem bolgár eredetű népesség. A vajda, vagy a kenéz a nép és király és annak képviselői közötti képviseletet látták el. A XIII. századtól kezdve a *román kenézek* királyi földön éltek és azon föld lakói felett kisebb ügyekben bíráskodtak. Ők vezették a románok (vlachok) hadi kontingenseit is. A terület adójának egy részét pedig a király a kenézeknek adta. A kenézek és vajdák katonáskodtak, míg a köznép őket e téren élelemmel, pénzzel és robottal segítette. Hadi szolgálatuk mindig egy várhoz volt kötve. Birtokaikat hadi és anyagi terhek terhelték, amivel egyházi vagy világi földesuraiknak tartoztak. Bírájuk a terület földesura. Lehettek saját jobbágyaik, és maguk is telepíthettek új falvakat. A XIV-XV. századra a kenéz méltóság örökletessé vált. Az első ilyen oklevél 1366-ból való. Így ezek a családok hamar meggazdagodtak, annak ellenére, hogy a kenézség után adóztak a királynak. Felemelkedésük a nemesek közé még sem volt egyértelmű. Hadi tetteik után többeket nemesítenek királyaink, míg többségük csak a XVI. századra válik országos nemessé kiváltságlevelek alapján (királyi nemesítés), de addigra jórészt már *elmagyarosodtak*. Tehát a kenézség önmagában nem jelentett felemelkedést a nemesek közé. Az első ismert megnemesített kenéz a máramarosi Stan fia Szaniszló kenéz, aki Zuduky-földjét bírta 1326-ban.[278] A többi kenéz mindig egy várhoz tartozik, mint annak tartozéka, így a várral együtt cserélődnek földesuraik is. Viszont esküjük egy országos nemesével ért fel. 1360-tól a magyar király több esetben a kenézeknek örökre szóló birtokadományt ad és már nem kenézséget. Ehhez nemesi módra való szolgálat tartozik, vagy „in signum dominii" fizetendő cenzus feltétele járult.[279] A kenézek közül választották ki a megyésispán segítőit, a *vajdák*at. A vajdai tisztség 1364-ben tűnik fel először a beregi kiváltságlevélben. Ekkor a máramarosi románság felett állt vajda, aki a megyésispánt közigazgatási ügyekben képviselte. 1373-ban viszont Szász vajda fiai esetében már egyesítették a máramarosi ispánságot és a vajdaságot. Szász vajda fiai Moldvából menekültek Magyarországra.[280] A beregi román vajdaság 1360/70 táján jöhetett létre és Munkács várához tartozott. A területet Zsigmond király Koriatovics hercegnek adta, miáltal az itteni kenézek

[277] A románok eredete: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_rom%C3%A1nok_eredete. Erdély történelme dióhéjban: https://keletnyugat.hu/erdely-tortenelem/.
[278] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[279] Uo.
[280] C. Tóth Norbert: Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása: a család vázlatos története 1365-1424 között; Szerk: Hegyi Géza és W. Kovács András: Erdélyi Tudományos Füzetek 277, Kolozsvár 2012.

jobbágyi sorba süllyedtek. Noha Munkács várához tartozó 9 falu élén még a XV században is vajda állt, ez lesüllyedésüket nem akadályozta meg. A *Tisza menti románság* 1385-ben kenézeik és vajdáik alatt élt, de azok már teljesen alá lettek vetve a vármegye közigazgatásának, így a tisztség devalválódott és már csak annyit jelent mint falubíró. Biharban a vajda a püspök alattvalója, miáltal a kenézek egyházi nemessé váltak. A románság többi vajdája és kenéze is fokozatosan elveszítette jelentőségét és falubírává, vagy jobbággyá süllyedt le. A vármegyei szervezetben elől állt a megyésispán (alispán), őt követte a várnagy. A várnagyok felügyelték a vajdáka a XIV. század végére.[281] Talán a legnevesebb egykori kenézi család a Hunyadi család, melyből Hunyadi János kormányzó és fia Hunyadi Mátyás magyar király származott. „Szláv eredetű volachus (vlach, oláh, azaz romanizált illir és trák) család, melynek ősei a Balkán-félszigetről hozzánk lassanként átözönlő vegyes nyelvű (nálunk később elruménosodott) néptöredékek vajdái és kenézei közül valók lehettek és több délszláv és albán fejedelmi családdal rokonságban állottak. Első ismert őse: Serb (Serba, Serbe), aki a XIV. század végén a hunyadvármegyei oláhok kenézségét bírta."[282] Sebe fia Vojk (Vajk) (szerbül farkas) mint udvari katona, ha szolgálatai fejében 1409. október 18-án kapta Zsigmond királytól osztályos atyafiaival együtt a család ősi fészekét, Hunyad (Vajda-Hunyad) királyi várát. Innét kimutathatólag 1414 óta már 'Hunyadi' Vojknak neveztetett.[283] Mivel szláv neve van Vojknak, így feltételezhető, hogy a család nem oláh, hanem bolgár eredetű.

A Fogarasok, Omlás és a Szörényi bánság népei

Különleges helyzetbe kerültek a Fogarasok, Omlás és a Szörényi bánság népei, azok, akiket 1364-ben Nagy Lajos magyar király, vazallusának, Vlad Vlaicu havasalföldi vajdának adott át. Ezen terület neve ekkor „dux et Fogrus" volt. A havasalföldi vajda népének itt sok adományt tett. Az így megadományozottak *bojárok*ká váltak. A bojárok birtoka mentes a szolgálattól és megkötöttségektől. Földjüket örökjogon és teljes megkötöttség nélkül bírták. Jogállásuk viszont vitatott, mivel birtokaik függetlenségét a magyar korona területén belül kapták, de nem a magyar uralkodótól, hanem annak egy alávetett vazallusától. Utóbb a fogarasi bojárokat is várszolgálatra kötelezték.[284] Ahogy nőtt Erdélyben az erdélyi vajdák mint a király zászlósurainak hatalma, úgy csökkent a román kenézek és vajdák hatásköre és tekintélye. Az erdélyi vajdák, mint a király zászlósurai, 1370-ig minden királyi birtokot „birtokoltak" egyfajta honorként,[285] bár nem nevezték őket honornak. Az erdélyi vajdák idővel a királyi birtokokat igyekeztek magánbírtokként megtartani. A terület nemesei közül a Losonczi Dezsőfiek 1387-ben a csicsói, 1391-ben a gogánújvári, a Bánffyak 1387-ben a bonchidai váruradalmat szerzik meg magánbirtokként. A magyar főnemesek birtokszerzéseivel egyenes arányban csökkent a románok kenézeinek és vajdáinak hatásköre, mi több, sok esetben ők is jobbágyi sorba kerültek.[286] A váruradalmak birtokosainak hatalmát kétségtelenül növelte a jobbágyság és a nemesség közt található kiváltságolt rétegek lesüllyedése, maga a nemesség azonban ezt nem érezte veszteségnek. Ennek legfőbb oka, hogy a várnemesek (várjobbágyok), őrök partikuláris nemesek közéleti szereplése egy – egy megye határánál messzebbre nem terjedhetett ki, s legfeljebb a közgyűléseken való megjelenésig jutottak el. Azok közé tartoztak, akik megyékhez vagy megyékről szólva a bírósági utasítások, illetve a királyi utasítások, mint bármely állapotú embereket emlegettek – cuiusvis status et conditionis homines – az oklevelekben. Bár a fentebb emlegetett kiváltságoltak részt vehettek a tanácskozásokon, e hagyományos jogukat valamennyien semmiképpen sem gyakorolhatták. Még kevésbé, mint az egyszerűbb országos

[281] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[282] Révai Nagy Lexikona, 10. kötet: Hérold-Jób (1914) H / Hunyadi.
[283] Uo.
[284] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[285] Lásd alább.
[286] Köpeczi Béla főszerk: Erdély története három kötetben I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1986.

nemesek. Őket talán csak egy-két társuk képviselte a megyegyűléseken. A szakirodalomban vitát képez az a jogállás, mikor valakinek földesura úgy ad birtokot, hogy azt örökletesen adja, mentesítve minden szolgáltatás és kötelezettség alól. Az ilyen személyt szabad nemesi birtoka után nemesnek lehet tekinteni, de Bónis György szerint ők nem országos, hanem csak helyi nemesekké váltak.[287] A kérdésről a Homo possessionatus (szabad birtokosok) esetén részletesebben írok.

Székelyek

A magyar nemzet kiemelkedő részét képezik a székelyek. Már Anonymus is megemlékezik róluk. „Árpád vezér és nemesei ... sereget küldtek Mén Marót bihari vezér ellen. ... Ezek ... BŐD-révnél áthajóztak a Tisza folyón. ... Korogy vize mellett ütöttek tábort. Ott a székelyek, akik előbb Attila király népe voltak... békés szándékkal elébük jöttek... Ősbő serege előtt első hadrendként indultak Mén Marót ellen a táborba." Bihari jelenlétüket földrajzi nevek igazolják. Anonymus leírása szerint a székelyek Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is jelen voltak, amit szintén földrajzi nevek támaszthatnak alá.[288] És azt is tudjuk, hogy településeiket utóbb a mai Őrség területén is felfedezhetjük. A székelyek eredete vitatott. Lehetnek avar vagy hun maradékok, László Gyula griffes-indás népei,[289] vagy csatlakozott kabar népek. Az sem biztos, hogy nyelvük eredetileg magyar volt, hiszen egy nyelvcseréhez akár 3-4 generáció is elég, lásd a bolgárok türk–szláv nyelvcseréjét, vagy épp a kunok és jászok türk–magyar nyelvcseréjét hazánkban. Annyi bizonyos, hogy a székelyek Árpád honfoglalásakor mint hódoltatott nép lesznek jelen. Erre utal későbbi határvédő szerepük. Az okleveles emlékek és a földrajzi nevek bizonysága szerint az Árpád-korban az ország különböző vidékein, elsősorban a gyepű vonalak közelében éltek székelyek: Baranya, Szerém, Temes, Szabolcs, Abaúj, Gömör, Bars, Moson, Fejér, Tolna megyékben, valamint nagyobb számmal a morva határszélen, Pozsony megye hegyentúli részén, Sasvár közelében, illetve Biharban a Körösök vidékén. Az Erdélybe költözöttek kivételével a többiek a 14. század végére elvesztették területi-népi különállásukat. A mai Erdély területén élő székelyeket, feltehetőleg a megszaporodó besenyő és kun támadások miatt, a X-XIII. században telepítették le mai földjeikre a magyar királyok.[290] Ezért téves az a meghonosodott felfogás, hogy ők ősi foglalás nyomán, kollektívan nemeseknek számítanak. Ellenben, ahogy a székelyek megőriztek egy archaikus magyar nyelvi állapotot, illetve talán a legtisztábban őrizték meg a magyarság nemzeti és kulturális hagyományait, úgy birtoklási formájuk során is egy kora középkori magyar jogi modellt őrizhettek meg, köszönhetően területi elszigeteltségüknek. A székelyek szabadságának alapja a katonai szolgálat. Ez alapján 1346-ban Sényői Pál az ország egész területén szabad emberként élhetett. A székelyek hadkötelezettséggel terhelt birtokaikat közösségben bírták. A közösségen belül a birtok örökíthető, eladható. A birtokot özvegy és lány is örökölheti, ha férje vállalja a hadkötelezettséget és az egyéb terheket. Kisebb ügyekben pedig felettük saját bíráik ítéltek.[291] A székelyek jogai és kötelezettségei igencsak hasonlítanak a szepesi tízlándzsások kötelezettségeihez, amiből arra következtetek, hogy a székely jogok egy tágabb magyar jogrendszer részét képezték. A székelység egységes jogi helyzetének felbomlása a XIII. században vette kezdetét, amikor királyaink a Székelyföld határánál, székelyeknek kezdtek el királyi birtokokat és nemességet adományozni. A sort a Kézdi és az Apor család nyitotta meg. Ők egyben a székely nemzetségi tisztségeket is megszerzik. A székelyek differenciálódásának másik oka, hogy anyagiak hiányában a székelyek többsége nem tudott páncélos harcosként

[287] Uo.
[288] https://julianusbaratai.blog.hu/2017/12/21/anonymus_hitelessege.
[289] László Gyula: Őstörténetünk, Tankönyvkiadó, Budapest 1983.
[290] Magyar Néprajzi Lexikon: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/sz-73AFD/szekelyek-73BC1/.
[291] Köpeczi Béla főszerk: Erdély története három kötetben I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1986.

hadba vonulni, így a többség megmarat könnyűlovas harcosnak. A haditechnika átalakulása végett, 1241/42 után egyre kevesebb szükség volt a királyi hadban könnyűlovasságra, miáltal a székelyek hadi értéke csökkent. Királyaink székely területeket próbálnak magánkézbe adni, illetve a székelyből lett országos nemesek is igyekeztek birtokaik lakóságát jobbágyi sorba kényszeríteni. Nagyarányú jobbágyosításukra 1465-ben és a 16. század elején volt kísérlet, de azt a székelyek kivédték. Annak oka, hogy szabadságukat meg tudták védeni, területi elkülönülésüknek, területük zárt egységének és viszonylagos nagy népességüknek volt köszönhető. A XVI. században azonban jelentős belső tagolódáson mentek át, amiről alább írok. A székelyek kiváltságolt voltát mutatja 25 Ft-os vérdíjuk és 12 Ft 20 dénáros nyelv váltságuk. Örökségüket elmarasztalásuk esetén sem veszítik el. Fejüket csak hűtlenség esetén vehetik és saját törvényszékükön minden girát[292] 50 dénárral fizetik. Kötelesek a királlyal hadba vonulni, koronázásra, házasságkötésre és a király fia születése alkalmára ökröt sütni. A XIV. századra nemzetségeik felbomlottak és helyüket a székely székek vették át. Mivel ekkor tűnik fel a román és szász szék rendszer is, feltehető, hogy e mögött Károly Róbert területigazgatási változtatásai állhattak. [293]

A kunok és jászok

A kunok és a jászok a tatárjárás után telepednek meg hazánkban. IV. Béla 1243-ban ismét visszahívta a kunokat. A társadalmi fejlődés fáziskülönbsége miatt továbbra is sok feszültség terhelte a két nép viszonyát. Ráadásul, maguk a kunok sem alkottak egységes népet és úgy látszik, hogy a Kis- és a Nagy-Kunság népe nem azonos származású népességből állt. Végül 1279-ben a király egyezményt kötött a kunok vezetőivel. Eszerint a kunok a Temes, Maros és a Körös folyók, valamint a Duna–Tisza-közén és a Mezőföldön kaptak önkormányzatos szállásterületeket, amelyeket törzsi-nemzetségi keretek között birtokolhattak. A szálláskörzet határaik 1876-ig nagyjából megőrződtek a Jászkunság területében.[294] A kunok már egy kialakult társadalmi rétegződéssel érkeztek. Nemzetségeik élén álltak a nemzetségfők, akiket a kun „nemes" előkelők követtek a társadalmi rangsorban. Alattuk állt a szabad földműves és állattenyésztő jobbágyság. Társadalmuk legalsóbb rétegét pedig a rabszolgák képezték. Ez a népesség még 1393-ban is sátrakban élt.[295] A kun és jász kiváltságok hátterében a személyes hadbaszállás állt. S mivel idővel a könnyűlovasság elavulttá vált, így a kunoknak már csak 600 katonát kellett kiállítaniuk a király részére.[296] Így a hadakozó réteg fokozatosan jobbágyi sorba kényszerült.[297] A kun és a jász kapitányok királyi adomány útján földbirtokossá váltak. Őket nevezzük szálláskapitányoknak. Ők már kunjaikat jobbágyokként kezelhették, miközben megőrizték sajátos kun önkormányzatukat.[298] A kun földeket a székelyekhez hasonlatosan lehetett örökíteni. 1692-ben a Német Lovagrendnek eladták az egész jászkun kerületet. A szabad paraszti állapotára féltékenyen őrködő lakosság kiváltságos helyzetének visszaállítására

[292] Gíra középkori pénz vagy pénzérték: 16 arany vagy ezüst nehezék, mely a régi font latjának egynegyed része, vagyis 60 szemer. 100 gíra 4000 latot, vagyis 125 fontot, s igy egy gíra 4 latot tett ki. III. Béla idejében Magyarország bevétele – a pénzverés, só, vám, erdélyi szászok adója, megyei ispánok és a szlavónai herceg ajándéka címén – 166.000 gírára rúgott. (A Pallas nagy lexikona, G / Gíra.)
[293] Uo. Székely György szerk: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században, Budapest 1953.
[294] Mándoky Kongur István: Kunok és magyarok, Molnár Kiadó, Budapest 2012. Magyar Néprajzi Lexikon: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/k-72CDA/kunok-73124/.
[295] Székely György szerk: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században, Budapest 1953.
[296] Köpeczi Béla főszerk: Erdély története három kötetben I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1986.
[297] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[298] Uo.

mozgalmat indított, amely 1745-ben eredményhez vezetett.[299] A kunok mindmáig megőrizték közösségeiket és nemzettudatukat, de mint látjuk, nem nemesként, hanem szabad parasztokként. A kunok jogi különállása 1876-ban szűnik meg. Bár nem váltak országos nemesekké, szabadságukat ennek ellenére képesek voltak megőrizni. Kevésbé ismert és kutatott a kunok törzsfőinek sorsa. A letelepítés után IV. Béla, talán a lázadások megakadályozása végett, a kun törzsfői családokat a kun közösségektől távol telepítette le. A király ezt alkalmazta már 1240 előtt is. Így tűnnek fel kunok Hont vármegyében. Erre utal például az egri káptalannak bizonyságlevele bizonyos birtokcseréről Guymeri Endre comes fiai és a Maróthi kun nemzetség több keresztény tagja közt 1292-ből.[300] Egyik falujuk Észak-Magyarországon Kolbaz település volt. Ezen falu párja a Nagykunságban található Kolbasz (Kolbaz) szék, ami az Olás (Olaas, Ulas) kun törzshöz közhető. Ez a törzs azonos a polovec Ulevicsi törzzsel. Az itt említett Maróthi kunok családja bekerül a magyar nemesek sorába, feltehetőleg származásuk és királyi letelepítésük által, és a XIV. században már királyi emberek, a XV. század elején pedig közülük van aki allovászmester vagy épp honti alispán. Ez a ma is virágzó család a maróthegyházi Maróthy család, amelynek két legismertebb tagja Mihály (kb. 1555–1593/1600 május 18. előtt egy portyázó török csapat ölte meg), aki Pápa, Veszprém, Tihany és Nagyvázsony királyi várkapitánya, és maróthegyházi Maróthy Géza János ezredes, a 18. soproni gyalogezred utolsó ezredparancsnoka. A fentiekből arra következtetek, hogy a kun törzsfői nemzetségek beolvadtak a magyar nemességbe, míg a többiek szabadságukat ugyan megőrizték, de nem váltak nemesekké. Nyelvüket elveszítették, de nemzeti öntudatuk mindmáig megmaradt.

Az erdélyi szászok

Szintén a kiváltságolt népelemek közé tartoztak az erdélyi szászok is, avagy a szász universitas. Ők a felvidéki németséghez hasonlóan etnikai alapú telepítés révén kapták kiváltságaikat. Ezen kiváltságos állapot alapja ismét a katonai szolgálat. Esetükben a katonaállítás nem személyes, hanem csoportos, közösségi kötelezettség volt. Vezetőik a gerébek voltak, akik királyi megbízás alapján bíráskodtak a szász falvak felett. A geréb tisztség örökletes és az összeforrott a vele járó ingatlanvagyonnal. Ez a birtok eladható, elzálogosítható. A gerébnek viszont alá kell vetnie magát a szász jognak és részt kell vennie a közösség adóterheinek teljesítésében. A gerébek a Szászföld határán szereztek nemesi birtokokat királyi adományból, miáltal országos nemesekké lettek. Az ide telepített szászok viszont jobbágyokká váltak. Az első megnemesített geréb Latin János volt 1206-ban. A gerébeket 1358-ban megkülönböztették az országos nemesektől, mivel „nobiles et alii comitesnek" írták őket. Ennek oka, hogy szászföldi birtokaik után adózniuk kellett. Híresebb geréb családok a következők: Talmácsi, Kelneki, Alvinci, Kentelki, Vingárti Geréb stb. Ők, mivel a magyar nemes családokkal összeházasodtak, hamar beilleszkedtek az országos nemesek közé is. A szászok egy elenyésző kisebbségtől eltekintve nem váltak gerébjeik jobbágyává. Ennek oka, hogy a királyi privilégiumok a nép egésze számára biztosították a saját közigazgatás és igazságszolgáltatás jogát, mentesülve minden földesúri hatalom alól. Így a szász közösség tagjai megmaradtak szabad parasztoknak, akik adójukat közösen fizették az uralkodónak, míg katonai szolgálatukat zsoldosok felfogadásával váltották ki. A XV. századtól vezetőjük a szebeni polgármester lett.[301] A geréb családok hatalma így a XV. században szűnik meg a szász egyenlőség elve miatt. Helyüket a szász királybírók fogják átvenni. A szászok önállóságukat kisebb megszakításokkal 1876-ig megőrzik, de nem vállnak országos nemesekké.

[299] Magyar Néprajzi Lexikon: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/k-72CDA/kunok-73124/.
[300] Bakács István: Hont vármegye Mohács előtt: Akadémiai Kiadó, Budapest 1971. Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa http://www.jmvk.papa.hu/taxonomy/term/8130.
[301] Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség születése, Magyar História sorozat, Gondolat Kiadó, Budapest 1984.

A Csepel-szigeti rácok

Szintén helyi nemesek a királyi és királynéi tulajdonba kerülő Csepel-szigeti rácok a XIV. században, illetve Bessenyő falu besenyői stb.[302]

Szabad birtokosok

Különleges státusszal bírtak a szabad birtokosok, avagy a „Homo possessionatusok". Bónis György és Fügedi Erik is úgy véli, hogy a nemesi birtoklás, a szabad birtok bírása a nemesi élet alapja. Ilyen birtokkal a XIV. században már a városi polgárság (szabad királyi és tárnoki városok polgárai), de egyes várjobbágyok is bírhattak. Bónis György szerint a condicio vagy szolgáltatás nélküli birtokkal bírók okleveleinkben külön csoportként jelennek meg. A „nobiles et possessionati" azaz nemes és birtokos formulában véli ezt a félnemesi csoportot felfedezni. Az ő jogállásuk vizsgálatához a XIV. századi oklevelek mellett XV. századiakat is segítségül hívott. Ez a csoport a „Homo possessionatus". Ők nem tartoznak munkaszolgálattal a környező várak számára. Nemesi módon bírói jogot gyakorolnak jobbágyaik felett és a birtokukon élő birtoktalan familiárisaik felett. A jobbágyoktól 9-ed, vagy földbér járadékot szedtek, behajtották az állami szolgáltatásokat és az egyházi tizedet. Saját használatra szánt áruikat, nemesi jogon, vámmentesen szállíthatták. Mentesek minden úriszéki bíráskodás alól. Bűnügyeik esetében nincsen szükségük kezesre, mert birtokaik elég fedezetet nyújtanak. A nemesi közgyűléseken kötelező megjelenniük, mint birtokosok. Birtokuk után hadviselési kötelezettségük van a király felé. 1367-ben Nagy Lajos hívta hadba az erdélyi nemeseket és birtokosokat, majd az 1397-es temesi decretum is kimondta a birtokosok hadkötelezettségét. Zsigmond 1405-ös II. decretumát is nemesek és nem nemesek fogadják el. Az 1444. évi 27. tc. kimondta, hogy a nemest és birtokost hiteleshely közbejöttével kell megidézni, nem pedig előállítani. Így a Homo possessionatus szabad birtoka után nemes, de csak helyi nemes, mert szabadsága helyhez kötött. Ugyanez vonatkozik a szabad királyi és tárnoki városok polgárjaira is.[303] A nemesi és jobbágyi átalakulás és a társadalmi egységesülés a XIV. században ment végbe. Ennek egyik epizódja az 1324-es erdélyi szász felkelés leveréséhez köthető. Károly Róbert a felkelés leverésében jeleskedők birtokait mentesítette az adófizetés alól, megadta nekik a jobbágyaik feletti bíráskodási jogot és egyenlővé tette őket az ország nemeseivel.[304]

A klerikusok, avagy egyháziak

A világi nemesek és kiváltságos csoportok mellett, a középkor óta jelen vannak a klerikusok, avagy egyháziak és az általuk képviselt sajátos jogrendű világ. Ez a világ jogilag elkülönül a világiak jogrendjétől, noha a klérus kiemelkedő tagjai átjárást biztosítanak a két jogrend között, mint például a püspök–főispánok, ahol a két jogrend jelentkezik egyszerre. Dolgozatomnak nem célja az egyházi rend tagolódásának taglalása. Viszont az egyházakhoz köthető egyházi nemesek, avagy a „predialis" nemesek világát be kell mutatnom, mivel törvényeink a XVI. századtól gyakran együtt kezelik őket a birtoktalan nemesekkel. A „predialis" jogviszony egészen 1848-ig fennmaradt. A „predialis" nemesek közé azok kerültek, akik nemesi mivoltuk mellett egy egyház (püspökség vagy apátság) védelmébe helyezték magukat, vagy az egyházi elöljáró emelte fel jobbágyi sorból az egyház birtokain belül. Az egyházi nemes birtokai felett, az egyház mindig megtartotta a szabad rendelkezés jogát, mégpedig a hozott és örökölt birtokok felett is bizonyos jogokkal élhetett. Az egyház nemese, birtokát szabadon nem adhatta el. Felettük a püspök vagy az apát, illetve az ő megbízottja ítélkezett. Mentesek a jobbágyi adóterhek alól, de kötelesek szolgálni a püspök bandériumában. Ezt évi 4 márka (16 Ft) ellenében megválthatták.[305] Az egyházi nemesség létrejöttének alapjai

[302] Knoll István: Társadalmi és rendi tagolódás az Anjou-korban, Budapest 1914.
[303] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[304] Köpeczi Béla főszerk: Erdély története három kötetben I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1986.
[305] Knoll István: Társadalmi és rendi tagolódás az Anjou-korban, Budapest 1914.

a XIII. századra nyúlnak vissza. 1230-től az ispán nem ítélhet az egyháziak falvai felett, kivéve a pénz és tized ügyében. 1290-től pedig az érsek, a püspök és a kiváltságos egyházi népek felett csak a király mondhat ítéletet. A magyarországi egyházi nemesség a XIII. században bontakozik ki az esztergomi és a kalocsai érsekség, az egri, a győri, a nagyváradi, a nyitrai, a pécsi, a veszprémi és a zágrábi püspökség területén. Továbbá a győri, a pécsi és a veszprémi káptalan, és a székesfehérvári társkáptalan területén. Egyházi nemesek jelennek meg a bencés és ciszterci rendek apátságai és konventjei mellett. Úgy, mint a bakonybéli, a bátai, a csatári, a garamszentbenedeki és a pannonhalmi bencés apátságok, és a pásztói ciszter convent területén. Később csatlakozik hozzájuk a premontrei rend ipolysági conventje is stb. Egyházi nemesekkel rendelkeztek a margitszigeti és a somlyóvásárhelyi apácák is. Az egyházi nemesítéseket 1250–1350 között a királyok is elismerték, mondván a főpapok is nemesíthetnek. Az első ilyen királyi elismerő oklevél 1267-ből származik. Az egyházi nemesek soraiba a jobbágyi és a szabad jogállásúak egyaránt bekerülhettek.[306] Az egyház nemesei sorába 1313-ban Tamás esztergomi érsek egy pozsonyi polgárt is felvett Kurchmann István személyében, fiúörököseivel együtt. Ekkor Kurchmann a Pozsony vármegyei Marcsamagyar birtokot kapta adományba, amelybe örökjogon és visszavonhatatlanul be is iktatták. Tíz évvel később a megadományozott özvegyének új férje kéri az akkori érseket, hogy a megadományozott ötvegyétől született fiával együtt vegyék fel az egyházi nemesek közé. A birtokot megkapta, de fegyveres szolgálat terhe mellett. Az egyházi nemes, örökösen egyházi patrónusának szolgálatára van kötelezve. Így a kért beiktatásnál az érsek kijelentette: „Soha senki másnak ne szolgálhassanak az országban." Bár az egyházi nemesi jogállás már a XIII. században kialakult, az egyházi nemes kifejezéssel okleveleinkben először 1341-ben találkozunk. Gyakran alkalmazzák rájuk a predialis megjelölést. Tömeges megjelenésüket az 1351. évi. 6. törvénycikk indította el, ami az egységes 9-ed adó bevezetését rendelte el. Az egyház hadakozó jobbágyai, várjobbágyai azért kérték felvételüket az egyházi nemesek sorába, hogy elkülönülhessenek a kilencedet fizető jobbágyoktól. Az egyházi nemesi státusz örökletes, de számos feltételhez volt kötve. Az első és legfontosabb feltétele a fegyveres szolgálat, bár ez a XIV. század közepétől pénzen megváltható volt. Továbbá kötelesek urukat követjárás által képviselni, mégpedig saját lovon és fegyverzettel. Feladatuk az egyházi személyek és futárok kísérete is. Minden egyházi nemes pénzbeli és terménybeli szolgálattal tartozik elöljárójának. Ezen juttatások azonban területenként változtak. Szabad tizedet adnak, azaz nem a dézsmaszedő, hanem az adózó állapítja meg a tizedet. Továbbá kötelesek ajándékokat is adni. A hűtlen alattvaló egyházi birtokától és jogállásától megfosztható, megverethető, elfogható, börtönbe vethető, szőlőtermése elvehető és háza kifosztható. Viszont hűsége fejében védelmet kap urától vagyonára és életére nézve. Egy 1327-es oklevél szerint, ha a püspök a fentieket nem teljesíti (védelem), az országos nemes, ki egyháznemesnek állt, birtokaival szabadon távozhat az egyházi nemesek közül. A fenti kötelezettségek leginkább a nyugat-európai hűbéri szerződésekre emlékeztetnek. A XIV. századtól nem fizették a kamara haszna adót sem, majd a középkor végére teljesen adómentessé váltak. Így a helyi nemesek közé sorolhatók. Az egyházi nemesek vitás ügyeiben a királyi kúria ítélt. Az egyházi nemesek birtokaikat egymás között szabadon adhatták és vehették. Kihalás esetén a birtok az egyházra szállt vissza. Legfőbb joghatóságuk egyházi dominusuk.[307] Kelemen Roland az egyházi nemeseket így határozta meg: „Az egyházi nemes (preadialista, prédiális nemes) olyan 'szabad ember, aki bizonyos föltételekkel, meghatározott területen az egyháztól kapott nemesi kiváltságokkal rendelkezett (vele szemben az országos nemes kiváltságai sem föltételhez, sem területhez nem voltak kötve)'. Fontos kiemelni Márkus Dezső meghatározásából, hogy '… a nemesség nem teljes mértékével felruházott egyének, kiket a nemesi szabadságok csak ama fekvőségen (praedium) illetnek meg, melyeket bizonyos tartozások… fejében, néhány magyarországi főpap

[306] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[307] Uo.

adományából bírtak.' Ezek az egyházi kiváltságosok nem voltak országos nemesek, nem voltak tagjai a szent koronának, nem lehettek jobbágyaik, birtokukkal nem rendelkezhettek, csak fiágon örökíthették. Földjeiket katonai szolgálat fejében kapták kezdetben azért, hogy a fiatal magyar egyházat védelmezzék, később a király hívására a főpap zászlója alatt harcoltak. Az oklevelekben előbb mileseknek (pécsváradi apátság oklevele, 1015) majd a 11. századtól ministri, a 12. századtól leggyakrabban nobiles exercituantesként vagy jobagiones bellatoresként említik a források. 1170-től adómentességet nyertek, az Aranybulla pedig mentességet biztosított számukra a beszállásolás alól. 'Egyházi harcos jobbágyokkal illetve nemesekkel elsősorban az esztergomi és a kalocsai érsek, az egri, győri, nagyváradi, nyitrai, pécsi, veszprémi és a zágrábi püspök, valamint a győri, pécsi, veszprémi székeskáptalan uradalmaiban találkozunk… A konventek közül a legrégibb bencés apátságok rendelkeznek velük, mint a bakonybéli, … pannonhalmi, szekszárdi, tihanyi, de vannak harcos jobbágyai a margitszigeti és somlyóvásárhelyi apácakolostoroknak is.' Mint korábban említettem a birtoka fölött nem rendelkezhetett, annak hűbéri természetű földtulajdonjoga a főpap, az egyház kezében volt, az egyházi nemest csak haszonvételi jog (dominium utile) illette meg. Fiágon örökíthette birtokát, magszakadás esetén a főpapra visszaszállt, 'ezért, ha az örökös leány férje vállalta a katonai szolgálatot', fiúsítással orvosolták az örökléshez szükséges hiányosságot. A főpap a visszaháramlott birtokot gyakran paraszti birtokká alakította, így a birtok elvesztette a kiváltságokat. Az egyházi nemes és a főpap viszonya az, amely leginkább hasonlítható a hűbéri jogviszonyhoz Magyarországon."[308] Az egyházi nemesek között a horvát-szlavóniaiak külön jogállást képeztek. Itt a prediálisok nemessége a zágrábi püspöktől és káptalantól, a topuszkói apáttól, a lovagrendek (pl. Johanita) mestereitől és a remetei pálosoktól ered. Hűtlenségük automatikusan jószágvesztést jelent. Különbség a magyarországi egyházi nemesekhez képest, hogy még azok földjeiket maguk művelik, és így az egytelkes nemesekkel állnak azonos szinten, addig a délvidékieknek predialis falvaik voltak, melyekben bírákat nevezhettek ki. Ők ezen falvakról vették nemesi előnevüket is. Jobbágyaiktól kollektát szedtek és azok bírói kisebb ügyekben.[309] A predialis nemeseknek egészen 1755-ig esélyük van arra, hogy bejussanak az országos nemesek közé. Egy 1409-es privilégium szerint nem fizetnek kamara hasznát és esküjük egy országos nemesével ér fel, továbbá királyi emberként is tevékenykedhettek. Az 1409-es privilégiumot a kalocsai érsek adta ki a szekszárdi apátság nemesei számára. Személyes hadkötelezettségük és örökletes birtokuk megmarad. Jogállásuk a XVI. században jelentős problémákat okoz majd.[310]

[308] Kelemen Roland: Az egyház, a városi polgár és a jobbágyság földtulajdon kérdései Magyarországon és Angliában a XI–XIII. században: Diskurzus, II. évfolyam 2012. 2. szám. A Győri Széchenyi Egyetem lapja.
[309] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[310] Uo.

II. korszak 1351-től 1526. augusztus 29-ig (mohácsi csata)

A nemesi rend egységessége

A nemesi rend egységéhez vezető újabb lépés 1222 után Károly Róbert 1324. december 21-én kiadott rendelete volt, amelyben az erdélyi nemességet felmenti a királyi adózás alól. Ezzel az erdélyi nemesség a magyarországival vált egyenrangúvá.[311] A teljes egységet pedig Nagy Lajos 1351. évi törvénye hozta el.

„- 1351. évi XI. törvénycikk *az ország nemesei ugyanazt az egy szabadságot élvezik*.
Ugyanazon nemeseknek kérésébe is beleegyeztünk: hogy az országunk határai közt lakó valódi nemesek még az országunk határai közt fekvő herczegi tartományokban levők is, megannyian ugyanazon egy szabadsággal éljenek.

- 1351. évi XII. törvénycikk *hogy a Dráva, Száva között lakó, valamint a pozsegai és valkói nemesek is a nyestbőradó fizetése alól mentesek legyenek*
A kamaranyereséget a Dráva, Száva folyók között lakó, valamint a pozsegai és valkói nemesek is országunk más valódi nemeseivel egyaránt tartoznak fizetni.

1. §. Nem is kell őket ezentúl a Bansul Moranak nevezett nyersbőradó miatt zaklatni.

2. §. Hanem, miként országunk más részeinek többi nemesei, ők is szabadok és mentesek maradjanak bárminemű egyéb adók kirovásától, amelyeknek fizetése eddigelé szokásban volt.

- 1351. évi XV. törvénycikk *a nemeseket ne kényszerítsék, hogy a vámhelyek felé menjenek*
A nemeseket nem kell arra kényszeríteni, hogy a vámhelyek felé menjenek.

1. §. Hanem a réveken mindenfelé, a merre csak akarják, minden akadály nélkül, szabad átkelésük legyen.

- 1351. évi XVII. törvénycikk *a nemeseket lakodalom idején ne kényszerítsék a vámhelyeken egy márka fizetésére*
Aztán meg azt a szokást, hogy a midőn országunk nemesei házasodni mennek és feleségeikkel szokott módon tűzhelyükre visszatérnek, tőlük a hidakon és vámhelyeken egy márkát követelnek, jónak láttuk megszüntetni és eltörölni.”[312]

Az előző fejezetben láthattuk, hogy még ekkor is vannak nyitott kapuk a társadalmi átjárásra, – lásd leánynegyed, magánadományok, – miáltal a királyi hatalom még nem abszolút, de a jogok már egységesülnek. A nemesség az, amely lényegében valakit befogad soraiba még ekkor is, noha az uralkodó törekszik a nemességadományozás jogát magának megszerezni, lásd a leánynegyed birtokban történő kiadásának tilalmazását. De a királyi akaratnál, mint láttuk, az ország szokásjoga erősebb. A szokásjog erejét Werbőczy István *Hármaskönyv*ében is elismeri.

A főnemesség kialakulása

A XIV. században megy végbe az arisztokrácia végleges vagyoni elkülönülése. Míg 1387-ben a főnemes birtokmennyisége közel azonos a jómódú köznemessel, úgy 1387 után a vagyoni elkülönülés látványossá vált. 1387 előtt igen ritka a 100 ezer holdas családi birtok, a fenti időpont után viszont már jónéhány család birtoka éri el vagy haladja ezt a bűvös birtokmennyiséget.[313] A világi főnemesek száma a XIV. század folyamán az *országnagyok* alapján viszonylag állandónak mondható. 1328–1333 között 39 személy, míg 1374–1380 között 36 világi személy alkotta. Érdemes megjegyezni, hogy még 1498-ban is csak 38 személy

[311] Szerk: Glatz Ferenc: Magyarok a Kárpát-medencében, Budapest, 1988.
[312] Magyar Törvénytár 1000-1526, Budapest, Franklin Társulat 1899. Ezer év magyar törvényei: https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei.
[313] Engel Pál, Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya Zsigmond korában, Akadémiai kiadó, Budapest 1977.

tartozott ebbe a körbe.[314] Ez az az időszak, amikor megkezdődik a társadalom rangbéli tagolódása, ami először a királyi udvarban megy végbe. Az ország legfőbb tisztségviselőinek, az országnagyoknak pl. nádor, országbíró, bán, stb. megnevezése a „magnificus vir" lesz. A XVI. században ezt a címet viselik majd azok, akik a királyhoz hasonlóan jogosultak a piros pecsétviasz használatára. Az udvari rangsorban utánuk következnek az udvari lovagok. Ők azok, akik királyi pénzen, vagy saját vagyonukból toborzott hadseregeket vezetnek. Ilyen Lackfi Pál, Szécsi Miklós, Zudar Péter, Himfy Benedek stb. Az udvar legalsóbb fokán pedig az udvari ifjak, „aule iuvenes" álltak. Ők az ország legtekintélyesebb főurainak a fiai. A királyi udvarhoz tartozás jelentős távlatokat nyit meg. Erre példa Magyar Pál esete. Ő 1323-ban királyi apród, 1324–1325-ben udvari tisztségviselő, 1325–1341-ig Gimes királyi várnagya és kincstartó.[315] A felemelkedés és pályafutás kiváló példáját mutatja a feltehetőleg Szalók nemből származó Himfy Benedek. Birtokszerzését 1322-ben kezdte meg és veszi meg Döbrököz várát. Benedek apja és nagybátyja 1323-ban temesi és krassói birtokokat kapott. Nagybátyja László, egyben bakonyi „erdő" ispán és Csesznek és Hölgykő várnagya. Himfy Benedek 1330-tól már Döbrentét is megszerezte, ahol várát 1374-ben építi fel. 1351-re már 15 falu volt a birtokában, vagy bérben. A királyi udvarban 1352-ben tűnik fel. 1352-1362-ben udvari lovag. 1352-től 1370-ig Somló várnagya. Nagy Lajos király seregében 1358-ban az itáliai harcok során a Piave-menti csatában mint a had parancsnoka, legyőzte Taddeo Giustinina velencei zsoldosvezér 5000 fős hadát. 1358-tól visegrádi várnagy is. Visegrád ekkor a királyi udvar székhelye. Rangban tovább emelkedve, 1361-ben elnyerte a pozsonyi ispánságot. Hatalma csúcsán 1366–69 között vidini, avagy bolgár bán volt. Ekkor megkapta a kevei, temesi, csanádi, aradi, krassói ispánságokat a hozzájuk tartozó várakkal együtt. Így a térségben 9 vár és azok uradalma került a kezébe, míg a bánságban 3-4 vár volt még a felügyelete alatt. A bánság kiépítése végett, teljes egészében megkapta a temesi uradalom jövedelmét.[316] A vidini bánság lényegében az egykori Vidini Királyság területét foglalta magában. A bánság elvesztése után 1370-ben vasi és soproni ispán és talán övé a pilisi ispánság is. 1370–74 között Döbrente mellett elkezdi Zádorvár felépítését is. 1374-ben, 1379–80-ban ismét pozsonyi ispán. 1378-ban Garé várát szerezte meg. 1379–80-ban a magyar–velencei tárgyalások aktív résztvevője. Halálakor 2 kész és egy épülő vára volt, amihez 38 falu tartozott. Annak ellenére, hogy Benedek a legmagasabb körökbe emelkedett, fia Himfy Miklós „csak" udvari lovag és úgy tűnik, hogy a család ennél magasabbra nem jut. Hiszen utódai közül dédunokája az udvari lovagságnál és a szörényi vice bánságnál, illetve ükunokája a visegrádi várnagyságnál többre nem vitte.

A vidini királyság térképe.[317]

[314] Engel Pál, Nagy Lajos bárói, Történelmi Szemle 1985/3.
[315] Kurucz Ágnes, Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században, Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.
[316] Fügedi Erik, Ispánok, bánok, kiskirályok, Budapest 1986.
[317] https://hu.wikipedia.org/wiki/Vidini_Kir%C3%A1lys%C3%A1g#/media/F%C3%A1jl:Bulgaria_Ivan_Alexander_(1331-1371)-hu.svg

Himfy Benedek családjához köthető a korszak egyik sajnálatos jelensége is. Himfy Benedek bolgár bán lánya volt Himfy Margit, akit 1391/92 körül, körülbelül 11 éves korában a törökök elraboltak és eladtak rabszolgának. (Más vélemény szerint 1375-ben rabolták el a törökök, szintén fiatalon, 6-8 éves korában.) Ser Giorgio Darvasio, Kréta szigetén élő velencei polgár vette meg és tartotta rabszolgaként. 1405-re Margitnak Dravasiotól két lánya született, Marieta és Iacoba. 1405-ben Marcali Miklós volt erdélyi vajda váltja ki Margitot és két lányát a fogságból és intézkedik arról, hogy hazatérhessen Magyarországra. A későbbi dátum lehet a helyes elrablására, mert különben 1405-ben már nem keresték volna, és ő sem emlékezett volna arra, hogy ő egy magyar főúr lánya. Himfy Margit kiszabadulása után Budán élt. Budán az itáliai kolónia megbecsült tagjaként élt. Dravasio rendre érdeklődött két lánya felől, bár végrendeletéből kihagyta őket, miközben rabszolgaira mindre hagyott valamit. A végrendeletből Margit is kimaradt. A Himfy család törődött Margittal és lányaival. Dravasio Margitot váltságdíj nélkül engedte el, és még pénzt is adott hazatéréséhez.

Himfy Benedek ténykedésén keresztül felhozható a korszak egyik különleges birtokformája, a honor birtok kérdésköre. (Nemcsak Himfynek volt honorbirtoka.) Ez a birtokforma igen hasonlatos volt a nyugat-európai hűbéri rendszer birtokformájához, a szolgálati–hűbéri birtokhoz. Hogy pontosan mit takart a honor birtok, az a történészek között is vitát vált ki. A honor egy nagyobb gazdasági és kormányzati egység, amit a király egyes bárónak ad, meghatározott szolgálatok fejében. A honor ura a király tisztségviselője, viszont mint magnificus vir, familiárisokkal bír, akiknek birtokot is adományozhat. Így tett Himfy Benedek is 1366-ban, amikor Sárosdi Péter fia János számára adományozott földbirtokot. Így viszont egyfajta sajátságos hűbéri viszony jött létre a király – a magnificus vir (honor birtokos) – és a honor ura által megadományozott között. Ezt Engel Pál mutatta ki. Viszont megjegyzi, hogy a honoron alapuló hűbériség csak formális, csak funkcionális és nem szerkezeti rendszer.[318] Honor járt a nádornak, országbírónak, erdélyi vajdának, a szlavón, macsói és a vidini bánnak, valamint 1370-ig a királyi és a királynéi udvari tisztségviselőknek. Ezen kívül jelentős honorral bírt a pozsonyi ispán (6 vár) és a vasi ispán (7 vár).[319] Fügedi Erik viszont kimutatta, hogy a megyésispán nem rendelkezett a megye összes vára felett, ezért vitatja Engel azon állítását, hogy a honor tartományi szintű birtokállomány lenne. Ennek oka, hogy ha valaki nem rendelkezik a terület összes királyi vára felett, akkor nem lehet a terület, avagy a tartomány ura sem.[320] Kettőjük vitájában nem célom most az állásfoglalás. Ez a nyugat-európai hűbéri viszonyra utaló eljárás a magyar gyakorlatból az Anjouk után eltűnik. Ennek egyik oka a magyar jogban keresendő. Az *1298. évi 33. tc. kimondja, hogy bármely nemes, szabad akaratából, bárkinek a szolgálatába léphet*.[321] A familiáris szolgálata fejében urától jogi, anyagi és katonai védelmet kap szolgálatai fejében. Kiemelkedő szolgálatáért még birtokadományra is számíthat. Ezen világi adományok, magánadományok örök jogúak és avval a megadományozott szabadon rendelkezhet. Az adomány tartalmazza a „nil iuris" klauzát, miszerint a donátor (adományozó) abból kiveszi kezét, és magának az adományban semmi jogot nem tart fenn.[322] Ilyen adományt tett a már korábban említett Thalloczy Matko horvát-szlavón-dalmát bán. Ez pedig teljesen más jogi eljárás ahhoz képest mint ami Nyugat-Európában szokásban volt a hűbériség alkalmával, mivel a hűbéri rendszerben a donátori adomány csak a két fél egyikének a haláláig tart és nem örök időre szól az adomány. Persze a magyar viszonylatban is kicsi esélye volt a hűtlen familiárisnak birtoka megtartására.

[318] Engel Pál, Honor, vár ispánság, Tanulmányok az Anjou királyság kormányzati rendszeréről, Budapest 1987.
[319] Engel Pál, Nagy Lajos bárói.
[320] Fügedi Erik, Királyi tisztség, vagy hűbér, Történelmi Szemle 1982.
[321] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[322] Uo.

A XIV. században a kiskirályok „udvarában” is megindul a hűbériség kialakulása, de ezen az úton sem gyökeredzett meg ez a rendszer a hazai joggyakorlatban.[323] A XIV. században a kiskirályok letűnte, az uralkodóház változása során a korábbi uralkodó réteg lényegében lecserélődött. Letűntek a Csákok, Kőszegiek, Babonicsok stb., és feltűntek a Garaiak, Rozgonyiak, Szécsiek, Drugethek. De közülük sokan kihaltak a XV. század elejére, és így a helyükre újak érkeznek, mint például a Cilleiek, Stíborok, Korbáviaiak stb. Így a XIV. századra még nem tudott kialakulni az egységes tudatú főnemesség.

A lovagság

A XIV. század Magyarországon az úgynevezett lovagkor. Megjegyzendő, hogy valódi lovagok már Szent István kora óta éltek hazánkban, de a XIV. században éli virágkorát a lovagi kultúra. Rázsó *A lovagkor csatái* című könyvét[324] olvasva, azonnal kell egy megállapítást tennem. Attól, hogy valaki nehézfegyverzetű páncélos lovas katona volt, még nem vált az illető lovaggá. Márpedig Rázsó könyve pont ezt sejteti. Ahhoz, hogy valaki tényleges lovag legyen, nem elég a megfelelő fegyverzet. A lovagot, megfelelő szertartás keretében, arra alkalmas, már felavatott lovagnak kell lovaggá ütnie. Az első lovaggá avatás emléke hazánkban Szent Istvánra megy vissza: „Ezekben a napokban érkezett Hont és Pázmány, akik Szent István királyt a Garam folyóban [helyesen Esztergom városában] teuton módra karddal felövezték…”[325] A karddal való felövezés a lovaggá avatás utolsó mozzanatainak egyike volt. A felavatott lovag ettől a pillanattól kezdve vált csapatvezérré és parancsnokká. Az Árpád-kor lovagi kultuszának talán legnagyobb személyisége Szent László király volt. Lovag csak felnőtt férfi lehet, ami uralkodók esetében, Hunyadi Mátyást alapul véve, a 15 éves kort jelöli, míg mások esetében ez az életkor 20-25 évet jelent. Kiskorú uralkodó esetében, a lovaggá avatásokkor az uralkodót egy lovaggá avatott főúr helyettesíti.

Hazánkban a lovagkor akkor kezd igazán kibontakozni, amikor az már nyugaton hanyatlásnak indult. Magyarországon a lovagi életmód folytatására keveseknek volt módja. A lovagi életérzést pedig csak egy igen szűk kör tette magáévá.[326] A lovagi életmód egyik alapfeltétele volt a megfelelő fegyverzet. Ez állt vértből, sisakból, pajzsból, lándzsából, kardból, íjból és nyílból. Ezt egészítette ki 1 harci, minimum 1 utazó és 1 szállító ló. Mindehhez jött még a lovagot kísérő, általában 2 fegyvernök felszerelése. Nekik szintén több lovuk volt és megfelelően fel voltak fegyverezve.[327] Mindezen felszerelés pedig tetemes összeget emésztett fel. Zsigmond király 1396-os nikápolyi hadjáratának résztvevőit megnézve kitűnik, hogy minimum 10 falu birtoklása kellett ahhoz, hogy valaki lovagi mód éljen. Lovaggá nemcsak a főurak válhattak. Például Sebesi Simon Sáros vármegyében volt várbirtokos, míg Csetneki Mihály közeli rokonai főurak voltak. Tehát lovaggá, csak a főnemesség, vagy a köznemesség felsőbb rétege válhatott.[328] A lovagi életérzéshez viszont nem volt elég csupán a fegyverzet. A lovagi élet megfelelő kulturáltságot is feltételezett. Az Anjou-korból 330 várat ismerünk, de közülük csak 30 rendelkezett kápolnával. Ott, ahol volt kápolna, feltételezhető, hogy a várúrnak és családjának volt igénye írni-olvasni tudó, gyermekeiket tanító klerikusra. A kápolnák száma nagyon lecsökkenti a valódi lovagi kultúrát hordozó családok számát. Ha megnézzük, hogy hány család kezében volt ez a 30 vár, a családok száma igen csak lecsökken. Hat vár volt Stíbor vajda és fia kezében, kettő a Cilleieké, öt pedig a királyé. Hitelt érdemlően 13 várról tudjuk, hogy világi uraik káplánt tartottak a várkápolnában. Ez a 13 vár, 10 család között oszlott meg:

[323] Kristó Gyula, Középkori históriák oklevelekben 1002-1410, Szeged 1992.
[324] Rázsó Gyula: A lovagkor csatái, Tankönyvkiadó, Budapest 1987.
[325] Szabados György: Rokonok rivalizálása; Árpád-házi Koppány és István ellentétéről, Korunk, 2018. 2. szám.
[326] Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon, Gondolat Kiadó 1984.
[327] Kurucz Ágnes, Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században, Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.
[328] Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon, Gondolat Kiadó 1984.

Stíbor, Mosticius, Wolfurt, Szécsenyi, Kanizsai, Bazini, Szentgyörgyi, Gersei Pethő, Nagymihályi és az Alsólendvai Bánfi család között. A kört a hordozható oltárral bíró várbirtokosok viszont kicsit bővíthetik. A pápák 1389–1410 között 13 ilyen engedélyt adtak ki, de közülük csak 5 szól várbirtokos nemes részére.[329] Ezek alapján a XIV. századi magyar társadalomban, az udvari lovagokat is figyelembe véve, a tényleges lovagok száma 30 fő körül mozoghatott. A lovagi kultúra hiányára lehet abból is következtetni, hogy hazánkban nem alakult ki a Nyugat-Európában divatos családi krónikairodalom és a lovagi költészet. A magyar lovagi eposzok, pl. a Tari Lőrincé és a Toldi Miklósé is szájhagyomány és nem írásos formában maradt fenn ebben az időszakban. Toldi zsoldosvezér, míg Tari Lőrinc királynéi asztalnokmester.

A tényleges lovagok hiányát már 1326. április 24-én felfedezhetjük, mikor Károly Róbert megalapította a *Szent György Lovagrendet*. Ezen lovagrendnek viszont egyetlen tagját sem ismerjük okleveleinkből, noha a rendtagok száma elérhette volna akár az 50 főt is. Kurucz Ágnes arra jutott, hogy az alapító okirat csak egy rendi szabályzat tervezete, de maga a Szent György Lovagrend soha sem működött. Vajay Szabolcs szerint talán 50 lovag mutatható ki heraldikai alapon a Szent György Lovagrendből, de ő is kihangsúlyozza, hogy egyetlen lovag neve sem ismert oklevelekből, mi több, a rend egyetlen cselekedete sem ismert az alapítólevél kivételével. Ezek után igencsak kétséges hogy az 1990-ben „újjá alapított" Szent György Lovagrend tagjai mi alapján sorolnak fel 50 lovagot mint alapító rendtagot Károly Róbert idejéből.[330] Az 1408-ban Zsigmond király által alapított *Sárkányos Lovagrend* alapító okirata[331] viszont hivatkozik Szent Györgyre, így lehet, hogy Károly Róbert alapítása mégis működött, de ha működött is, hazánk életére nem volt hatással.

A Sárkányos Lovagrend alapítólevelének részlete azonban, szerintem, semmi képen nem újítja meg a Szent György Lovagrendet, hiszen nem utal Károly Róbert alapítására, és egyetlen szóval nem mondja, hogy egy régi rend megújítása történik. A Szent György lobogója alatt harcolók kifejezés pedig a pogányok ellen harcoló lovagokra utal, mivel a lovagok egyik fő védnöke Szent György volt. Csak megjegyzendő, hogy a Feltámadt Krisztus egyik attribútuma a fehér alapon lévő piros kereszt, és mivel Szent György Krisztus nevében győzi le a sárkányt, ezért viseli Krisztus zászlóját. Ezen zászló utal a pogányok elleni harcra, hiszen például ezt a zászlót használja a Szentföldön Oroszlánszívű Richárd angol király, illetve a keresztesek, de fehér alapon lévő vörös keresztet hordtak egykoron a Templomos Lovagok is. A magyar krónikák szerint pedig Szent György és Szent Márton lobogói alatt harcolva győzött Szent István hada Koppány felett, de Szent László királyt is ilyen kereszttel ábrázolják pajzsán a leggyakrabban. Mindebből pedig számomra az következik, hogy a Sárkányos Lovagrend és a Szent György Lovagrend semmilyen jogi kapcsolatban nem áll egymással, továbbá a Sárkányos Lovagrend alapító okleveléből nem lehet következtetni a Szent György Lovagrend akkori fennállására.

Zsigmond sárkányos lovagjainak a száma is kezdetben mindössze csak 23/24 fő (Rozgonyi Simon nem alapító, de már igen korán rendtag), ami szintén arra utal, hogy a magyar lovagi élet egy igen szűk körre összpontosult.[332] A Sárkányos Lovagrend az évek során több ágra vált szét, és több joghatóság alá került.

[329] Uo.
[330] Szent György Lovagrend: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Gy%C3%B6rgy_Lovagrend
[331] Baranyai Béla: Zsigmond király úgynevezett sárkányrendje, Századok, LX. évfolyam, 1926. 4-6. szám.
[332] Kurucz Ágnes, Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században, Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.

Luxemburgi Zsigmond 1408. december 13-tól 1437-ig a Sárkányos Lovagrend feje.				
Habsburg Albert magyar király 1437–1439.	„Vaserejű” Habsburg Ernő herceg 1409. febr. 16.–1424.	Witold litván nagyherceg 1429. aug. 3. (A litván nagyhercegek jogán utóbb a lengyel királyok.)	Norfolk hercege 1439 (6 fő)	burgosi püspök 1438 (30 fő)
Habsburg V. László magyar király 1439–1457.	Habsburg III. Frigyes császár 1424-(1452)–1493 (A Habsburg ház mindenkori feje. Ez az ügy 1961 után igen kérdéses.)			
Hunyadi Mátyás 1458/1464–1490.				
Jagelló II. Ulászló 1490–1516.				
Jagelló II. Lajos 1516–1526. (A mindenkori törvényesen megkoronázott magyar király)				

A Sárkányos Lovagrend túlélhette a mohácsi vészt, mert 1617-ben Bethlen Gábor a rend címerét használta. Később, azonban feltehetőleg elenyészett hazánkban.

Ha már a különböző lovagrendeket említem, nem mehetek el szó nélkül az *Aranysarkantyús Lovagok vagy Vitézek* mellett. Őket, talán már az Anjou-kortól kezdve megtalálhatjuk hazánkban. Nagy Lajost 1343-ban Rómában, 50 aranysarkantyús vitéz kísérte. Ezen vitézek avatására általában királykoronázásokkor került sor. Koronázáson kívül lett aranysarkantyús vitéz uzapaniti és makfalvi Dózsa (Székely) György, akit az 1514. február 28-án a szendrei lovas szpáhik vezérével, az epeirosi Alival vívott halálos kimenetelű párbaj után II. Jagelló Ulászló vett fel az aranysarkantyús lovagok közé 1514/1515-ben. Pedig II. Ulászlót 1490-ben, míg fiát, II. Lajost 1508-ban koronázták meg. Dózsa György talán pont ezért került a keresztes had élére, hiszen személyében így a király egyik kitüntetettje vezethette azt. Ugyanígy, koronázástól függetlenül lett aranysarkantyús vitéz 1593-ban Nádasdy Ferenc és Pálffy Miklós a győri várban, Mátyás főherceg jóvoltából, tehát nem is a királytól, Rudolftól vették azt át! 1603-ban Basta György (Giorgio) generális érmein jelenik meg, hogy ő aranysarkantyús vitéz. Minden bizonnyal Rudolf királytól kaphatta ezt a megtisztelő adományt, de őt 1572-ben koronázták meg, míg utódát, II. Mátyást 1608-ben. Mi több, Basta csak 1590-ben lépett a császár szolgálatába. A felavatottak nem alkottak külön lovagrendet.[333] Nem kizárt, hogy az aranysarkantyús vitéz, nem több mint különlegesen kitüntetett személy.

Karlai K. Károly: *A címerekről – A címer története, fejlődése* című munkájában ezt írja: „a XIV. század elejétől kezdve Magyarországon is szokásban volt, hogy királyaink koronázásakor, vagy más ünnepélyes alkalmakkor az arra érdemeseket lovaggá ütötték. Az ilyen lovaggá ütött vitézeket eredetileg ’arany-lovagoknak’ (equites aurati) hívták.” Karlai K. Károly feltételezi, hogy ezekből alakult ki az aranysarkantyús vitézek csoportja, akik a jeles esemény alkalmából ilyen lovagi díszt kaptak. Szerinte egyesek ezt a méltóságot örökletesen kapták. Ez a megjegyzés elgondolkodtató, mivel a lovaggá avatás mindig személyre szól, és az

[333] https://hu.wikipedia.org/wiki/Aranysarkanty%C3%BAs_lovag. Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

soha sem örökletes.[334] Szent István kardja 1508 óta érinti őket avatásukkor, de kifejezetten koronázáshoz köthető aranysarkantyús avatás Habsburg Miksa király 1563-as koronázásán történik először egyértelműen. Ekkor avatták lovaggá a török elleni háborúkban kitűnt vitézeket: Thury Györgyöt, Székely Antalt, Gyulaffy Lászlót és Hennyey Miklóst. 1572-ből, mikor Habsburg Rudolfot koronázták meg, nem ismerünk ilyen avatást. 1608-ban II. Mátyás viszont aranysarkantyús lovaggá avatta Rhédey Ferencet. Ettől kezdve állandósul az aranysarkantyús vitézek avatása a királykoronázáskor. Először az 1609. évi LXXIII. törvénycikk említi az Aranysarkantyús vitézeket jogszabályi szinten. A törvény nem lovagnak titulálja a csoportot, hanem mint királyi adományt említi.

Más címek, rangok

A XIV–XV. században a nemességen belül egyfajta vagyoni tagolódás mentén, már olyan elkülönülés is megindul, ami a „rangbéli" különbség megjelenítését már a címekben is meg kívánja mutatni. Ezen törekvés célja a család előkelőségének hangsúlyozása. Erre a XIV. századig elég volt a nemzetség jelölés a „de genere" kitétel. Erre oly büszke trencsényi Csák Máté is, aki hangsúlyozza, hogy akár trónigénye is lehetne Károly Róbert ellenében. Ahogy gyengülnek a nemzetségek, illetve, ahogyan egyre többen esnek ki az országos vezető családok közül, újfajta titulusok jelennek meg. Ezek leginkább az adott család egyik magas tisztséget viselő családtagjára utalnak. Ilyen lesz Széchy Herceg Péter apja nádori titulusa után, a Szekcsői Herczeg család egy báni tisztség után, de ebbe a sorba illenek a vajdafi és bánfi családi elnevezések, titulusok is. Ilyen pl. az alsó-lendvai Bánffy család, ahol a báni tisztség családnévvé megy át. Ebbe a sorba illik egyes vármegyék kiemelt szerepe, mint például Pozsony és Temes vármegyék, melyek ispánjai lényegében zászlósurak, és akiket így temesi vagy pozsonyi grófnak titulálnak. Ezen címek amellett, hogy kiemeljék a család vezető voltát, a határmenti családok esetében a nyugat-európai mintához való csatlakozás igényét is jelölik egy-egy házassági terv során. Az ekkor használt, herceg, bánfi, vajdafi titulusok azonban még nem számítanak valódi főnemesi rangoknak. Feltűnő, hogy épp úgy lehet valaki „herceg" egy báni titulus után, mint egy nádori titulus után, noha a nádor kormányzatilag a bán felett állt, mint a király helyettese.

Feltehetőleg ebbe a sorba sorolhatók az Anjouk alatt feltűnő „Kont" elnevezések amely szó talán a „conte" latin szóra vezethető vissza, mint például Raholcai Kont Miklós aki 1356 és 1367 között nádor volt. Egyesek ide sorolják, vagy épp Károly Róbert első örökletes grófi adományának tekintik a Cseszneki családból kiágazó pókatelki Kondé családot is. Okleveleinkben viszont Kondé elnevezésük a XVIII. század elejéig nem tűnik fel, ezért elnevezésük igen vitatott. Én éppen ezért őket nem tekintem úgy, hogy ebbe a sorba illenének és elnevezésüknek szerintem más oka lehet.[335]

Hunyadi János 1448-ban hercegi titulust kapott (1446-1453 között kormányzó) de ezt ő nem használta.[336] Ez a titulus azonban hasonlatos azokhoz, ami a nádori, vagy báni tisztségek után volt használva például a már említett Széchy Herceg Péter esetében, aki apja nádorsága után viseli a herceg megnevezést. Ezen „főnemesi titulusok" azonban nem valódi nemesi rangok, hanem tisztséghez kötött megtisztelő címzések, ami például igen elterjedt volt Itáliában. A helyzet magyarázatára legyen itt egy itáliai példa, a Medici család és a francia királyi udvar esete. A család Firenze előkelő polgárcsaládja, 1434-től a város élén áll Comiso Medici, mint herceg. A francia királynak Firenze hercege ajándékot küldött, de a francia király nem fogadta el, mert egy polgári származású embertől ajándékot elfogadni szégyenére lett volna. Ennyit ért nemesi szinten Firenze választott hercegének címét viselni. Ahhoz, hogy a dúsgazdag Medici

[334] Karlai K. Károly: A címerekről: A címer története, fejlődése, Emigrációs Kiadó, Amszterdam 1985.
[335] Wertner Mór: A Kondé család: Turul, 1915. ½ szám.
[336] https://hu.wikipedia.org/wiki/Hunyadi_J%C3%A1nos.

családot mint Firenze és Urbínó hercegét a nemesi társaság elismerje Lorenzo il Magnifico herceg, egy nemesi családfát hamisíttatott magának. Mint „nemest", nemesi rangút már hercegként is elfogadták. Ugyanez a helyzet a kondinierikből, avagy zsoldosvezérekből lett főnemesek esetében is, ha előzőleg nem voltak nemesek. Vagy hamisítottak maguknak nemesi ősöket, vagy uralkodói megerősítést kértek ahhoz, hogy főnemesi rangjuk ellenére, tényleg nemessé váljanak. Amikor a Medicik hatalma kezd meginogni Firenzében, ismét kísérti őket a nemesség hiánya, noha hercegi ranggal élnek. Medici Alessandro Firenze első örökös hercege 1532 és1537 között. Ő Medici Kelemen pápa, vagy Medici II. Lorenzo, Firenze és Urbínó hercegének törvénytelen gyermeke. A történelem mint alacsony származású zsarnokot tartja nyilván, hiszen uralma nem feledtette polgári és nem nemesi származását. Ehhez fattyú születése csak ráadás volt.[337] Tehát még a nagyhírű Medici családot sem ismerik el nemes rendűnek a valódi nemesek, hiába viselik a Medicik a hercegi címet, amit utóbb maguknak is adományoztattak uralkodói megerősítéssel és kerül ki közülük pápa is. Ennek oka, hogy hercegi rangjukat mint Firenze első emberei nyerték el az uralkodótól és ezt a nemesség továbbra is csak úgy kezeli mint birtok utáni cím.[338] Mint látjuk, a tisztség utáni „főnemesi titulus" Itáliában még nemességet sem tételez fel, mivel az egy tisztség jelölése csak. Ugyanígy csak tisztséget jelöl Hunyadi János felkínált hercegi titulusa is, hiszen ekkor Ő volt az ország tényleges irányítója.

Hunyadi János 1453-ban V. Lászlótól megkapta a Beszterce örökös grófja titulust. Ez azonban meglátásom szerint még mindig nem több, mint egy örökös főispánság „perpetuus comes", noha ehhez címerbővítés is járt. Tehát szerintem ez nem tekinthető nyugati értelemben vett főnemesi rangnak, bár ez a szakirodalomban vitatott kérdés.

A tisztség utáni „szolgálati titulus" a magyar jogi gondolkodásból még a XVIII. szazadban sem veszett ki. Így lesz „dux et princeps" mint „vezénylő fejedelem" II. Rákóczi Ferenc, jelezvén, hogy ő nem kívánja megdönteni a törvényes királyi hatalmat, csak az ország sérelmeinek orvoslását kéri. Nem véletlen, hogy Magyarországon Rákóczi nem nemesít, hanem csak szabadítékleveleket ad ki – amelyekben lényegében nemesi jogállást ad, avval a feltétellel, hogy azok akkor válnak nemességgé, ha azokat a király megerősíti. Nem véletlen, hogy a szatmári béke egyik kiemelt pontja, hogy az uralkodó erősítse meg Rákóczi adományait.

Nádorság

A szolgálati titulusokkal, „főnemesi címekkel" a XIV-XVI. századra viszont megjelenik az igény arra, hogy a „főnemesség" már rangban is elkülönüljön a köznemességtől. Ezen vágyukat majd Mohács után a Habsburgok fogják teljesíteni, amivel egy teljesen új jogi helyzetet fognak meghonosítani hazánkban.

A magyar jog a király elsőszámú helyetteseinek is megengedi a birtokadományozás jogát, miáltal nemcsak a király emelhetett valakit országos nemesi rangra. Törvényeink szerint tehát az ország nádora és kormányzója adományozhat örök jogon oly módon birtokokat, hogy általa a megadományozott országos nemessé válik, mégpedig olyan jogon, mintha az adományt az uralkodótól kapta volna. Ezért most röviden ismertetem a nádori, majd pedig a kormányzói hatalomra vonatkozó törvényeket.

Szent László Király Dekrétomainak Harmadik Könyve 3. Fejezet a nádorispánról és az ő pecsétjéről és hatalmáról: „Tetszett azt is végeznünk, hogy mikor a nádorispán haza megyen, a király és udvara pecsétjét annál hagyja, ki az ő helyén leszen, hogy valamint egy a király udvara, azonképpen pecsétje is egy legyen."

---

[337] Francesco Guicciardini: Itália története 1494-1534 című könyve.

[338] Rihmer Aurél: Nem minden arany ami fénylik: Az Európai főnemesi és nemesi címek és rangok mibenlétéről: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2006.

1222. évi VIII. törvénycikk a nádorispán hatalmáról és a helyettes bírákról: „A nádorispán minden ember dolgában, ki országunkbeli, különbség nélkül ítéljen. 2. §. Helyettes bírákat pedig ne tartson, hanem ha egyet a maga udvarában."

Nádori adományokat a magyar középkorból is ismerünk, de szokásjog alapján történt és csak későbbi törvényeink rögzítik azt írásban.

A nádor jogállásával foglalkozik még az 1485. évi I–XII törvénycikk, az 1492. évi XXXIII. törvénycikk, az 1608. évi (k. e.) XVIII. törvénycikk, az 1848. évi III. törvénycikk és az 1867. évi VII. törvénycikk.

A nádori birtokadományozás jogilag történő írásba foglalása 1609-ig váratott magára. 1609. évi LXVI. törvénycikk *a királyi felség a nádor úrnak jogot ád arra, hogy harminczkét jobbágyig, de nem tovább, a fiscusra*[339] *háramlott fekvőjószágokat bármely czimen eladományozhassa:* „Minthogy a szentséges királyi felség, a mi legkegyelmesebb urunk, a nádor ispán urat a nádorság tisztében a hivatala teljes méltóságának reá ruházásával kegyelmesen megerősíteni méltóztatott: 1. § Ennek okáért, hogy annál nagyobb dicsőséggel működhessék; a karok és rendek helyesnek ítélték, hogy azt a jogot a mely az előző nádor uraknak is megvolt, a harminczkét jobbágytelek adományozására nézve ennek a nádor úrnak is megadják. 2. § Hogy tudniillik, akár magszakadás, akár pedig más úton és jogon az Ő felsége királyi fiscusára háramlott fekvő jószágokat, harminczkét jobbágy számig, de nem tovább arra alkalmas jól érdemesült személyeknek adományozhassa."

1659. évi XXX. törvénycikk a nádori hatalom, mind a gyámságnak, mind pedig a fekvőjószágoknak, hűtlenség czimén való adományozásában is az idézett törvénycikkek szerint, a maga állapotában maradjon: „Azt is elhatározzák a rendek, hogy a nádori hatalom és joghatóság, az 1554. évi VI., valamint az 1555. évi I. czikkely vége, s az 1609. évi LXVI. törvénycikk és a királyi hitlevél hetedik feltétele és más ott idézett törvénycikkek szerint, a királyi adományozásra, hűtlenség miatt is, vagy bármi más czim és jog alatt háramlott birtokoknak és birtokjogoknak harminczkét jobbágytelekig; és ezenkívül az ország régi, s gyakorlatban levő szokása szerint a gyámságoknak ezutáni adományozására nézve is, a maga állapotában s erejében maradjon".

1715. évi XXXIII. törvénycikk a nádorispáni s egyszersmind helytartói hatalomról a javak adományozásában: „Hogy a magvaszakadtak és hűtlenek javainak adományozása körül való nádorispáni s egyszersmind helytartói hatalomra nézve továbbra is vitatkozásnak helye ne legyen, határozták, hogy a nádorispánok s egyszersmind helytartók, az ily magvaszakadtakra vagy hűtelenekre néző birtokjogok vagy ingatlan javak adományozásának jogát az 1659. évi 30-ik törvénycikk s az 1446. évi törvényben foglalt szabály értelmében (azonban az ily javak felosztása vagy eldarabolása, vagy mások jogainak, úgy mint hitbéri, özvegyi, hajadoni, adóssági, vagy osztályos jogoknak sérelme nélkül) mostantól jövőre is, a király s ország irányában érdemeket szerzett személyek részére, folytathassák. 1. § Fennmaradván a királyi fiscusnak szabadsága, hogy a nádorispáni adományozásokat, ha harminczkét telek számát, mely eddig is szokásban volt, vagy ezek igaz értékét tulhaladnák, az országbíró úr előtt törvény útján megtámadhassa s felforgathassa. 2. § Továbbá mindennemü perek és zavarok kikerülése végett, melyek olykor, valamely örökös nélkül maradt birtokok adományozása iránt majd a királyi felséghez, majd a nádorispánhoz, mint egyszersmind helytartóhoz folyamodó felkérőknek s adománynyerőknek versenyéből származni szoktak, s nemkülönben a királyi fiscus tájékoztatása, felvilágosítása s önmagának eligazodása czéljából, mostantól kezdve jövőre a nádorispánok és helytartók a királyi jogra nézve bárki részére kiadandó összes és bárminemű adomány-leveleket hiteles másolatokban, a magyar királyi udvari kanczellária útján a királyi kamarákkal mielőbb, s legfeljebb egy év lefolyása alatt közölni, vagy az adományt felkérők

[339] A fiscus a királyi kincstár.

ugyanazt tenni tartoznak. 3. § Az ily adományozás semmiségének terhe alatt melyet egyszer mindenkorra, ezennel kijelentenek s elhatároznak."

A fent hivatkozott 1715-ös törvény visszautal az 1446. évi kormányzói törvényekre, amiket Hunyadi János jogkörének meghatározására alkottak meg. Az 1446. évi 10 czikkely kimondja, hogy *legfeljebb 32 telek (kb. egy falu) lehet a birtokadomány,* és a 11. czikkely hozzá teszi még, hogy egy személy csak egyszer kaphat ilyen úton adományt.

Hunyadi János 1447. október 13-án Temesváron Pogány Miklós tordai polgárnak és utódainak címeres levelet adott, majd 1448-ban Tordán, Berekszói Péternek is adott címeres levelet. Pogány Miklós címerét mint polgár kapja, tehát esetében nem történt nemesítés, de mivel egy nappal korábban birtokadományt kapott Tatárlakán, a két adományozás együtt már nemesítésnek számít.[340]

Ezen 1446. évi törvények fogják majd 1920-ban vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzói jogkörét is kijelölni.

Elmondhatjuk, hogy Magyarországon nemesi rendi szempontból az 1351-től lényegében Mohácsig terjedő időszak, egy nyugalmas korszak volt, amelyben, nagyban egységesült a nemesi rend és a jobbágyság is. Ezt a nyugodt időszakot fogja megbolygatni a török hódoltság és annak következményei.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy még ebben az időszakban sem egyszerű azonosítani egy-egy családot, vagy épp személyt. Ugyanis a magyar családnevek a XIV-XVII. század között állandósultak csak. A probléma oka, hogy az egyes személyeket birtokuk után nevezik meg az oklevelek. Mi több, egy embert, akár több oklevél, több néven is említhet. Ilyen például a Trizsi család, melyet két fő birtokuk után, hol Trizsinek, hol Imolainak írnak. De ez számos más családnál is előfordult.

A nemesség számaránya a XIII-XVI. század között, 2,5-3% között mozoghatott.[341]

A XVI. század jelentős változásokat hozott a magyar társadalom különböző rétegei számára is: nem csupán a nemesség, a polgárság, illetve a parasztság közötti társadalmi különbségeket erősítette fel, hanem magán a nemességen belül is óriási vagyoni-társadalmi, illetve kulturális különbségeket képezett. Ugyanakkor a nemesség alsó, illetve a parasztság felső rétegei közötti átmenet is csak látszólagos volt. Miközben a korszakban elszegényedő nemességről beszélünk, amelyek mindössze 2-3 porta fölött rendelkeztek, a mezővárosi polgárság, illetve akár maguk a parasztok is komoly vagyont halmozhattak fel. Így például Balázs beregmegyei jobbágy hagyatékában a következő ruhaneműk és vagyontárgyak szerepeltek: két ló nyereggel, zablával, 16 forintos köntös, vászonruha, köpenyeg, süveg, lábravaló, fegyverek, egy ezüstkereszt. Ez azonban nem tekinthető általánosnak, mivel a faluhelyen élő parasztság többnyire a szegény kategóriába sorolható.[342]

[340] Nyulásziné Straub Éva: Öt évszázad címerei: A Magyar Országos Levéltár címereslevelein: Corvina Kiadó, Budapest, 1987.
[341] Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában", Osiris Kiadó, Budapest 2001.
[342] Zubánics László: Vitézi Végek dicsérete; A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében, Kárpátaljai Magyar Könyvek 248., Ungvári Nemzeti Egyetem, Intremix Kiadó, Ungvár 2016.

III. korszak 1526-tól 1732/1755-ig (nemességigazolások)

A mohácsi csatavesztéssel zárul Magyarország középkori történelme. Az ország szétszakadása, illetve egy „új dinasztia” – korábban már volt két Habsburg uralkodónk – megjelenése, alkalmazkodva a kényszer szülte helyzethez, a már-már nyugvópontra jutó nemesi és jobbágyi társadalmat alaposan felbolygatta. Ennek rendezése a törökök kiűzése után, igen sok problémát fog eredményezni. A későbbi probléma hátterében az is állhatott, hogy 1526-ban, Esztergom és Pozsony között valahol, elsüllyedt a királyi kincstárat és a kancellária iratait szállító 5 hajó. A többi hajó egy részét pedig a fosztogató esztergomi katonák rabolták ki, majd a maradék jó részét a pozsonyi katonák. (Az Argonauta Kutatócsoport búvárrégészei 2008/2011 óta keresik az elsüllyedt hajókat. 2021-ben a Dömös környéki folyómedret vizsgálták át, dr. Tóth János Attila régész vezetésével.[343])

A levéltár 1526-ban, amikor mint említettük legnagyobb része a Duna fenekére került, már több százezer darabot számlált. Ami a törököktől elfoglalt Buda várában megmaradt, az az 1686. évi ostromkor lett a lángok martaléka. Nem sokkal az ostrom előtt a budai basa a cinkotai parasztok egy határigazolási kérelmére még „meghányatá Mátyás kerül levéltárát”, de ebből a XVIII. századra nem maradt semmi. A levéltárat Batthyány Lajos nádor szerveztette újjá 1756-ban.[344]

A nemesi szokásjog

Werbőczy Hármaskönyvében foglalta össze az ország szokásjogát. Ez később gyakran ütközik majd a Habsburgok törekvésével, de mint szokásjog, hazánk gondolkodásmódját 1848-ig döntően meghatározta.

Werbőczy könyvének I. rész 2 czime alatt kifejti, hogy az egyházi rend (papság és a lelkekkel foglalkozó személyek) és a világiak, „Magyarországnak minden főpap egyházfő és báró urai és többi mágnásai, nemesei és előkelői nemességükre és világi javaikra nézve, a szabadság, kivételesség az adómentesség egy és ugyanazon előjogát élvezik, nincs is valamely úrnak nagyobb és valamely nemesnek kisebb szabadsága”. „… egyedül csak az emberdíj mennyisége tekintetében különböznek egymástól”.[345] Werbőczy itt az egyházi rend és a világi nemességet sorolja azonos jogok alá. Viszont a szövegből kitűnik, hogy nem foglalkozik nemesként az egyházi nemesekkel, avagy a „predialisokkal”. Őket nem tekinti tényleges nemesnek.

A nemesség eredetét és elnyerésének módját, illetve az igazolás formáját is részletezi az I. rész 3. czime alatt: „Nemességünk eredetéről és arról, hogy az uralkodást mikép ruházták át fejedelmünkre

Ámbár nem történetírásra, hanem ezen ország saját szokásainak és jóváhagyott törvényeinek ismertetésére határoztam el magam, de mivel azt mondtam, hogy minden főpap, báró úr és nemes a mentességnek és szabadságnak egy és ugyanazon előjogával él és mivel különben is sokan kételkedni szoktak a felől, hogy a mi nemességünk, a melyből a báróság és minden egyéb főuraság származik, honnan ered, és hogy az ország valóságos nemesei alatt kiket kell értenünk? ugyanazért ennek a nemességnek eredetét és kezdetét szándékosan röviden megmagyarázni.

---

[343] Mária királyné kincseit keresik a Dunában a búvárrégészek: https://index.hu/techtud/2021/06/09/kincskereses-arany-szonar-duna-maria-kiralyne-buvarregesz-argonauta-kutatocsoport-domos-hajomaradvanyok-mohacsi-csata/.

[344] Ordas Iván: Lajos király levele Paksról és Tolnáról: Tolna Megyei Népújság, 15. évfolyam, 1965-10-31/257. szám. Tóth J. Attila: „A Duna kincse”: Kutatás Mária királynő hajói után: Örökség, 11. évfolyam, 2007/1. szám.

[345] Werbőczy István: Hármaskönyv (Tripartitum).

1. § A hol is tudnunk kell, hogy ámbár a tudósok közös véleménye szerint nemes az, a ki saját érdeme megnemesít, mind a mellett is, czélunkhoz képest a *nemesség, a melyet többnyire a szabadok elnevezése alatt is szoktak érteni*, úgy mondják, hogy eredetileg a hunnok és magyarok közt keletkezett, miután ezek Scythiából Pannoniába nyomultak, a melyet most változtatott néven, az ittlakó magyaroktól Magyarországnak neveznek; még pedig ily módon:

2. § Midőn ugyanis a hunnok feleségestül, fiastul, leányostul és egész háznépestül Scythiából kijöttek, több tartománynak bejárása és bebarangolása után kapitányokat tettek és ezen kívül a viszálkodók pereinek elintézésére a tolvajok, rablók s egyéb gonosztevők megbüntetésére közakarattal igazgatót választottak és állítottak be, mindnyájának közös egyetértésével és végzésével elhatározván, hogy a mikor az egész közönséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek föl, vagy a hadseregnek általános felkelése válnék szükségessé, akkor a hunnok lakása helyén és táborában, vérbe mártott tőrt vagy kardot hordozzanak körül, és hangozzék a hirdető szó: mondván: 'Istennek szava, és az egész közönséges parancsa az, hogy mindenki ezen s ezen a helyen (megnevezvén azt a helyet) fegyverrel vagy a mint teheti, a közönség tanácsának s egyszersmind parancsának meghallgatására megjelenjen.'

3. § Ezt a szokást a magyarok közt Szent István első magyar király, dicsőséges fejedelmünk és Apostolunk atyjának Géza vezérnek koráig sértetlenül fentartották, a mely szokás a hunnok közül sokat örökös szolgaságra juttatott.

4. § Mert, elhatározták és végezték, hogy az ily parancs áthágóit, hacsak helyes mentségét nem adják, pallossal kell ketté vágni, vagy közönséges és örökös szolgaságra vetni.

5. § Az állítják, hogy ez a végzés (a mint mondók) igen sok magyart jutatott a parasztság állapotába. Különben nem történhetett volna, hogy az egyik urrá, a másik szolgává, ez nemessé, az nem nemessé és paraszttá legyen, mert mindnyájan ugyanegy nemzetségből, tudniillik Hunortól és Magortól származtak.

6. § *Miután pedig a magyarok a szent lélek kegyelmének ihletéből, szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katholikus hitnek vallásához jutottak és Őt önként királyukká választották és meg is koronázták: a nemesítésnek s következésképen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtok adományozásának jogát s teljes hatalmát az uralkodással és országgal együtt a község a maga akaratából, az ország szent koronájának joghatósága alá helyezte és következésképen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettőlfogva Ő tőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva, annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól külön választani és elszakítani nem lehet s egyik a másik nélkül nem történhetik.*

7. § Mert a fejedelmet is csak nemesek választják, és a nemeseket is csak a fejedelem teszi azokká, s ékesíti nemesi méltósággal."

Tehát Werbőczy elismeri a foglalás útján történő nemességet és jelzi, hogy annak alapja a katonáskodás, mint ahogyan az a XIV. századig igen sokszor meg is jelenik. Egyben azt is jelzi, hogy közülük sokan elvesztették jogaikat, miáltal jobbággyá váltak. Kiemeli, hogy az ő korára (művét 1504 és 1514 között írta), az új nemesség alapja a nemesi jogú birtok, amit a király adományoz. Tehát a foglalás helyébe belép a királyi adományozás, és evvel együtt új nemesség keletkeztetéséhez elveti a magánadományokat és az egyházi adományokat. A birtokadományozás szükségességét az I. rész 4. czime alatt is megerősítette.

Azonban Werbőczy már az I. rész 6. czimében ellent mond önmagának.

„*Hogy nemessé birtokadományozás nélkül is lehet valaki* és hogy a törvény előtt a nemesség bizonyítására nemesi czimer nem szükséges

Tudnunk kell továbbá, hogy valaki valóságos nemessé lehet vagy azzá tehető más módon is, fekvő jószágok és birtokjogok adományozása nélkül; midőn tudniillik fejedelmünk bármely közrendű embert a parasztoknak és nem nemeseknek szolgaságából kiszakítván és kivevén, az ország valóságos nemeseinek gyülekezetébe, társaságába és rendébe soroz és iktat. Az ilyenek

birtokadományozása nélkül is a valóságos nemesek számába jőnek. És az ilyen, bármelyik módon tett nemeseket, valamint ezeknek fiúágon törvényesen leszármazó összes örököseit (még ha nemesi czimerök, vagy a czimert leíró s ennek adományozásáról szóló levelük nincsen is) valóságos nemeseknek tekintjük.

1. § Mert a czímer, a melyet a fejedelem valakinek ad, a nemességnek nem szükséges kelléke, hanem csak ékessége. *Mert a czimert adományozása egymagában senkit sem nemesít; minthogy sok polgárnak és közrendű embernek van a fejedelemtől nyert czímere, de azért még sem számítjuk a nemesek közé.*

2. § *A nemesség bizonyítására a törvény előtt* nem szükséges tehát a nemesi czimer előmutatása, hanem csupán az adománylevélnek vagy a birtokadományozást is tartalmazó iktató levélnek felmutatása; sőt azoknak hiányában, a *leánynegyed kiadásáról készült nyutató-levél* is (ha ez a királyi jogok elévülési idejét meghaladta) az ilyen nemesség bizonyítására bőven elégséges.

3. § Mert leánynegyed csak közszolgálatokkal szerzett fekvő jószágok és birtokjogokból jár ki.

4. § A vásároltakból pedig a bárók, mágnások és nemesek leányai s leányágon leszármazói nem leánynegyedet, hanem megfelelő örökrészt kapnak."

Ez után zavart keltő és nem egységes joggyakorlatra utal, a szabad birtok bírásának kérdése (lásd például Homo possessionatus). Nevezetesen az, hogy a birtok elvesztése esetén nemcsak a helyi nemes, hanem az országos nemes is lesüllyedhet a jobbágyi sorba. Ezen jogi helyzetre enged következtetni egy 1526-os irat, miszerint az elszegényedő köznemesek közül azok, akik birtokaikat elveszítik, elzálogosítják, örökös jobbágyokká válnak.[346] Joggal tételezhetjük fel, hogy az oklevél egy régi joggyakorlatot rögzít. Viszont már maga Werbőczy is belezavarodik a kérdésbe. Elképzelhető azonban, hogy az 1526-os érv, már a Tripartitum felülvizsgálatának az eredménye.

A Tripartitum I. rész 7. czime a nemesi öröklésről szól.

„Hogy a nemes atyától és nem nemes anyától született gyermekek valóságos nemesek, de nem megfordítva.

Továbbá azokat, a kiknek csak anyjuk nemes, de atyjuk nem nemes, valóságos nemeseknek nem mondjuk, hacsak netán a király az asszonyt az atyai jogok valóságos örökösévé (de a törvényes örökösök sérelme nélkül) nem tette és nem fiúsította.

1. § Mert ily módon nem nemes atyától származott fiai is (mivel a fiúsításnak olyan ereje és természetes van, mint az adományozásnak és a birtokjogok átruházásnak s ezt képviseli), valóságos nemesek lesznek.

2. § Ellenben pedig a nemes atyától és nem nemes anyától született fiakat valóságos és igazi nemeseknek tekintjük.

3. § Mert az atya a nemző, az anya pedig a nemzés alakját adja meg.

4. § Hogy az említett fiúsításnak mikép lehet és kell megtörténnie, azt alább találod megírva."

Itt rögzíti a nemesi öröklés rendjét a férfi ágra, a királyi fiúsítási jogra, illetve a 8. czimben azt kiterjeszti az örökbefogadásra is. Ez azért furcsa, mert a 6. czim alatt a nemesség bizonyítására elégségesnek találja a leánynegyed kiadásáról készült nyutató-levelet is. Ez pedig azt jelenti, hogy a nemes lány leánynegyedét birtokban kapta meg, mert férje nemtelen. Tehát ekkor még élő joggyakorlat a XIII. századi elv, miszerint a nemesi vér ne devalválódjon, és váljon az utód a nemesi föld által valóságos nemessé.

Úgy tűnik, hogy a jogtudós és majdani nádor munkájában a szokásjogot és az uralkodói igényeket próbálta egy jogkönyvbe foglalni.

A jogkönyv rögzíti a nemesi kiváltságokat is az I. rész 9. czime alatt:

[346] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár

„A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról.

Ámbár pedig a nemeseknek a fejedelmi kiváltságlevelekből és rendeletekből kitetszőleg igen sok joguk van, mindazáltal közülök négy a legfőbb, a melyeket ide iktattam.

1. § Az első tehát az: hogy őket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki sehol le nem tartóztathatja.

2. § Megszorítást szenved azonban ez a jog büntettek és bűnügyek, úgymint: a szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajság, rablás, vagy haramiaság, sőt az erőszakos paráznaság esetében is, a melyekben a nemesség tisztségét, czímét és szabadságát mindenki elveszti. És igy az ilyent a tett színhelyén parasztkézzel is szabad mindig letartóztatni és kihágásához képest elmarasztalni és megbüntetni.

3. § Ha azonban a tett színhelyéről elfutott és ellenfeleinek kezei közül kimenekült; azután nem máskép, hanem csak idézés vagy perbe hívás és törvénykezési eljárás útján lehet őt elítélni és büntetni.

4. § A második főjog az: hogy az egész ország nemesei (a mint előbb említve van) senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen megkoronázott fejedelmeknek; sőt fejedelmünk maga is, rendes hatalmánál fogva, bárkinek puszta panaszára és gonosz besúgására, közülők senkit, a törvény útján kívül és kihallgatása nélkül, sem személyében, sem vagyonában meg nem háboríthat.

5. § A harmadik az: hogy törvényes jogaikkal és földbirtokuk határain belől fekvő minden jövedelmeikkel, tetszésük szerint mindenkor szabadon élhetnek; mindennemű jobbágyi szolgálat, adakozás alól, rovás és egyéb adó, vám és harminczad fizetésétől mindörökre teljesen mentesek és ki vannak véve, csupán csak az ország védelmére tartoznak katonáskodni.

6. § A negyedik és utolsó (hogy a többit mellőzzem) az: hogyha bármelyik királyunk vagy fejedelmünk, a néhai második, vagy melléknevén Jeruzsálemi András király úr és fenséges fejedelem országos végzeményében (a melynek megtartására minden magyar király, mielőtt a szent koronát fejére tennék meg szokott esküdni) kinyilvánított és kifejezett nemesi jogok ellenére tenni merészelne, akkor örök időre szabadságukban áll, annak ellene szegülni és ellene mondani a nélkül, hogy a hűtlenség vétkébe esnének.

7. § A nemesek alatt pedig értsd e helyen általában az összes főpap, báró urakat és a többi mágnásokat, valamint az ország más előkelőit, a kiket (a mint előbb mondám) mindenkor egy és ugyanazon szabadság előjoga védelmez.”

Werbőczy az I. rész 10 czime alatt szükségét érezte annak rögzítését, hogy a király egyaránt törvénye ura az egyházi, mint pedig a világi személyeknek, illetve itt erősíti meg az 1351-ben lefektetett királyi háramlási jogot. Az I. rész 15 czime alatt írja, hogy az elítéltek és kivégzettek birtokai megmaradnak a családban.[347] Ezt majd később, sokszor fogják a Habsburgok elfelejteni.

Mint látjuk, Werbőczy közel sem tárgyalta teljességgel az ország kiváltságolt népeit. Őt csak az országos nemesség és a papság jogai érdekelték.

Werbőczy alapján, 1842-ben így határozták meg azt, hogy ki a nemes: „Mi a’ németek (nobiles) alatt magyar országban értjük azon alkotmányos osztályzatot, mellynek tagjai egyéb kiváltságokon kivül: a) ha csak meg nem idéztetnek, és törvényes rend szerint meg nem ítéltetnek, senki kérésére, vagy unszolására személyeikben le nem tartóztathatnak; b) a’ törvényes koronás fejedelmen kivül senkinek nincsenek alávetve, és puszta vádra, törvényes út és kihallgattatás mellőzésével, személyeikben ’s jogaikban, rendszerint még a’ fejedelem által sem gátoltathatnak; c) törvényes jogaikkal, és jövedelmeikkel szabadon élhetnek, ’s rendelkezhetnek; a’ haza védelmezésén kivül, mellyel tartoznak, nem lévén semminemű állapoti szolgálatoknak, adózássoknak, vámoknak, és harminczadoknak alá vetve; d) a’

[347] Werbőczy István: Hármaskönyv (Tripartitum) https://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm.

képviselés rendszere, és a' fenálló törvények korláti szerint, mind a' közjót, mind pedig ön személyeiket 's ügyeiket illető tárgyakhoz szabadon szállhatnak, és a' fejedelem választásában részt vehetnek. E' szerint a' nemességet (nobilitas) olly alkotmányos polgári tehetségnek nevezzük, melly a' koronás királytól magától kijelölt érdemes polgárra különös jogot és kötelességet ruház; — jogot, hogy a' képviselés rendszere, és a' fenálló törvények korláti szerint, mind a' közjót, mind pedig ön személyét és ügyeit illető tárgyakhoz és intézetekhez szabadon szóllhasson, a' fejedelem választásában részt vehessen, 's egyéb kiváltságokon kívül, személyes és vagyonos megkülönböztetésével szabadon élhessen; — kötelességet, hogy királyát és hazáját mind külső mind belső ellenségek és megtámadok ellen lelkesen oltalmazza."[348]

I. (Szapolyai) János rövid uralkodása alatt 5 armálist adott ki. A megadományozottak közül címert csak a Zárai (1532) és a Dévai (1538) családok okleveleiből ismerünk. Mindkettő reneszánsz stílusban készült, ami arra enged következtetni, hogy az uralkodó megörökölte II. Lajos udvari festőit és miniátorait. Özvegye, Izabella királyné nevéhez 3, fiuk, János Zsigmond (II. János néven választott magyar király) uralkodásához pedig 5 oklevél kötődik. A címerek reneszánsz stílusban készültek. Megjegyzendő, hogy Izabella és II. János adománya jogilag érvénytelenek, mivel nem voltak megkoronázva a Szent Koronával. II. János adományait Izabella próbálta legitimálni avval, hogy 1551-ig a birtokában volt a Szent Korona, majd mielőtt átadta volna azt I. Ferdinánd királynak (1526-1564), arról letört egy liliomos keresztet, ami a mai Dukasz kép felett volt. Ezt a keresztet II. János (János Zsigmond) élete végéig viselte. A kereszt utóbb Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemé (1586–1602), aki azt I. Rudolf magyar királynak (1576–1608) ajándékozta.[349]

A későbbi választott magyar királyok adományai szintén utólagos megerősítésre szorultak. A Habsburgok trónra kerülését követően fokozatosan a német heraldika nyert teret. I. Ferdinánd Vesszősi Gergelynek kiállított oklevele (1528) az olasz és a német reneszánsz hagyományait ötvözi. A pajzs, a sisak és a sisakdísz megfelel a német heraldika szigorú szabályainak, míg a sisaktakaró olasz stílusban készült. Az olasz hatás azonnal eltűnt az oklevelekből, hogy Ferdinándot elismerték Magyarország törvényes királyává.[350]

Szapolyai korára a nemesség igen kevés jobbággyal rendelkezett. Az 1514. évi országgyűlés eltörölte a jobbágyság szabad költözködését, hamarosan mind I. (Szapolyai) János, mind I. (Habsburg) Ferdinánd visszaállította a korábbi szabad költözködés jogát. Elsősorban maguk a földesurak voltak érdekeltek ebben, hiszen a középkor végére a jobbágytelkek 20–60 százaléka üresen állt. A telepítésekre két úton kerülhetett sor: a törökveszély elől északra húzódó népek befogadásával, illetve az ország határain túlról való betelepítésre. A Felső-Tisza-vidék esetében mindkét módszer célravezetőnek tűnt, azonban főleg a második (kenéz-telepítések) honosodott meg elsősorban.[351]

Egyházi nemesek

A már korábban tárgyalt *egyházi nemeseket* – „egyházi praedialis nemesek" – az 1522-es törvényhozás az országos nemesnek tekinti. Ezt Miksa király az 1567. évi 14. tc.-ben megerősíti, majd több országos törvény is így nyilatkozik később. Viszont az 1755-ös összeíráskor kihagyták őket a nemesek sorából, bár jogállásukat törvényi szinten nem

[348] Mráz Mihály: Országos nemes e a magyar al-rendű pap, Geibel Károly tulajdona, Pest 1842.
[349] Csomor Lajos: Magyarország Szent Koronája, Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, Vaja 1986.
[350] Zubánics László: Történelmi segédtudományok, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék, Ungvári Nemzeti Egyetem 2013.
[351] Zubánics László: Vitézi Végek dicsérete; A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében, Kárpátaljai Magyar Könyvek 248., Ungvári Nemzeti Egyetem, Intremix. Kiadó, Ungvár 2016.

változtatták meg.[352] Tehát ők az országos nemesek között 1755 után már nem szerepeltek, miáltal jobbágyi sorba jutottak, ha közben elszakadtak már az egyházi joghatóságtól. Ha nem, akkor 1848-ig, mint az egyház kiváltságolt népei élhettek tovább, például az esztergomi érsekség területén. [353] Ez azért is érdekes, mert a leánynegyed birtokban történő kiadása az egyházi nemesek (praedialis nemes) esetében is működött.

Az egyházi nemesekre vonatkozó törvények: az 1439. évi 19. tc., az 1500. évi 29. tc. 4.§-a, az 1522. évi Budai decretum 19. czikkelye, az 1647. évi 26. czikkely, 1662. évi 5. tc. 12.§-az 1681. évi 46. tc. 11.§-a és az 1741. évi 63. tc. 9.§-a.

Prof. Frank Ignác *A közigazság törvénye Magyarhonban* című művében, amit Budán 1845-ben adtak ki, az egyházi nemesekről így vélekedik: „Az egyházi nemesek – az az egyház nemes jobbágyai – annyiban hasonlók voltak az ország nemeseihez, hogy telkeik után semmi adót nem fizettek, de a múlt század közepén nem csak adó, hanem hadfogás alá is jutottak, vámoktul pedig és katonaszállástul most is mentesek. Pereik és egyéb közdolgaik elintézésére külön Székek vannak".[354]

Habsburg Albert 1439. évi 19. tc.-e így szól: „Hogy az egyházi személyek adót ne fizessenek, hanem hadakozzanak. Az egyházak és egyházi nemesek, a nem rég ok nélkül behozott adóktól szabadok és mentesek legyenek. 1.§. A hadi szolgálatot azonban a különben szokott módon, teljesíteni tartoznak."

Az 1500. évi 29. tc. 4.§-a szerint: „.... hogy azok, a kik a dézsmafizetéstől eddig mindig mentesek voltak (a mint az egy telkes nemesek saját földeiken és bizonyos egyházi nemesek), ezután sem szabad dézsmafizetésre kötelezni."

II. Lajos király 1522. évi Budai decretumának 19. czikkeje így szól: „Ugyanazt határoztuk az egy telkes nemesekről (18. tc.) az ő boraikra és nyájaikra meg barmaikra nézve; ha valamelyiküknek semmi készpénzbeli évi jövedelme sem volna, az olyan fizessen a maga személye után egy forintot. És, hogy az egyházi nemesek, a kik nemesek helyét pótolják, vagyis nemesek számába jönnek, az egytelkes nemesek módjára tartoznak adókat fizetni."

Miksa király 1567. évi 14. törvénycikkében ez áll: „Továbbá ő felségének a kegyelmes hozzájárulásával elhatározták, hogy az egyházak nemeseit (a kik Magyarországon és Szlavóniában mindenkor csaknem ugyanazokkal az előjogokkal éltek, a melyekkel a többi birtokos nemesek és akik díját és esküjét a többi nemesekével mindenkor egyenlőnek becsülték) ne adóztassák. 1.§. Leginkább azért, mivel azokkal a főpap és báró urakkal, a kiknek fekvő jószágain laknak, a többi nemesekkel egyforma teherrel, fizetés nélkül és személyesen hadba szállni tartoznak."

Az egyházi nemesek adózásában az első változást az 1599. évi 7. § jelenti. Ez többek között kimondja, hogy a címeres és egytelkes nemesek és az egyházi nemesek adóznak. III. Ferdinánd király 1647. évi 26 czikkejében ez áll: „A kiknek pedig nincsenek kapuik, a milyenek a címerleveles nemesek... továbbá a szökevények, a főpapok egyházi nemesei, és a kik másoknak szolgálnak, valamint szabadosok... a kiknek nincsenek portáik, azokat a vármegyék alispánjai, szolgabírái és más előkelőbb nemesei adóztassák meg amaz esküjük értelmében, a mellyel magukat az igazság kiszolgálására kötelezték."

Az 1662. évi 5. tc. 12. §-a és az 1681. évi 46.tc. 11. §-a elrendeli az egyházi nemesek kötelező hadba vonulását.

Az egyházi nemesekkel utoljára Mária Terézia 1741.évi 63. tc. 9.§-a foglalkozik. „Nem különben az egyházak papi nemesei, az 1662. 5. és 1681. 46. törvénycikkelyek értelmében, és mások, a kik koronajószágokon élnek, mint különben is adóztatástól mentesek, ugyanazon módon, a hogy az ország többi nemesei, fölkelni és táborba szállni köteleztetnek."

[352] Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvár.
[353] Knoll István: Társadalmi és rendi tagolódás az Anjou-korban, Budapest 1914.
[354] Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban, Buda 1845.

Ezek után most nézzük azon törvényeket, ahol az egyházi nemesek és egytelkes valamint armális nemesek adóztatásáról van szó. A két utóbbi, azaz az egytelkes és armális nemes, annak ellenére, hogy országos nemességgel bírnak, mégis adóznak. De gyakori, hogy a városban élő nemesek is adóznak városi javaik után, annak ellenére, hogy a nemesi adómentességet törvény mondja ki. Ezen törvények közé való, a már említett 1500. évi 29. tc. 4. §-a. Bár nem törvény, de igen fontos okirat az 1587/88. évi országgyűlésre készült királyi előterjesztés, amely kihangsúlyozza, hogy a két évre kért 6-6 forint adót a predialis (egyházi nemesek) és armális nemesek is kötelesek megfizetni, mivel nemesi jogaikat csak személyükre, nem pedig birtokaikra nézve élvezik.

Tehát az egyházi nemeseket a személyükre nézve nemesnek tartják 1587/88-ban. Az 1595. évi 5. tc. szerint: „...egytelkes nemesek, valamint azok a birtokok is, amelyeket a földesuruk zsellérállományokká változtattak... adózzanak és hadcsapatokat állítsanak ki.” 1595. évi 6. tc. szerint: „... czímeres nemesek... a többi jobbágyok és polgárok módjára adóznak és dézsmát fizetni kötelesek lesznek.” „... az egyházi nemesek... adózzanak és katonákat küldjenek.” 1596. évi 55. tc. szerint címeres nemesek tizedet és negyedet fizessenek. 1598. évi 15. tc. szerint: „... egytelkes nemesek, akiknek zsellére nincsen, továbbá a címeres nemesek... adózzanak. Ebbe a sorba tartozik a már idézett 1599. évi 7. törvénycikk is. Az 1613. évi 4. tc. kimondta, hogy „czímeres nemesek akik csupán személyükre nemesek és jobbágy telken laknak és azok akik polgári terheket viselnek, dézsmát fizetnek.” Az 1630. évi 30. tc. 5. §- a szerint a címeres nemesek adóznak. Ebbe a sorba illik, a már említett 1647. évi 26. tc. is. Az 1649. évi 17. tc. szerint is adóznak a címerleveles (armális) nemesek. Legtöbbet az 1723. évi 6. tc. van emlegetve. Ugyanis e törvény mondta ki a nemesi adómentességet. A törvény a következőket tartalmazza: „... a földesurak és más nemesek az adózás alól továbbra is felmentettnek nyilváníttatnak.” A törvény 4. §- a kimondja, hogy a címeres nemesek azonban adóznak. A címerleveles nemesek a későbbiek során sem mentesülnek az adók alól. Kivételt csak azok kapnak, akik saját pénzen és fegyverrel tudnak hadba vonulni. Mindezeket a törvényeket azért idéztem, hogy bemutassam, miszerint az adófizetés nem egyenlő a nemesi jogok elvesztésével, hiszen országos nemesi joggal bírók is adóznak, az ország törvényei szerint.[355]

Mint látjuk, törvényeink az egyházi nemeseket igen gyakran teszik egy sorba az armális nemesekkel, ennek ellenére, míg azok megőrizhetik nemességüket, addig 1755 után az egyházi nemesek lényegében elveszítik legfőbb jogaikat és megmaradnak helyi partikuláris kiváltságolt csoportnak. A mai családkutatókat pedig nehéz helyzet elé állítja helyzetük. Hiszen ők „nemesként” éltek, majd hírtelen eltűnnek és más jogállásúakként tűnnek elő. Mivel pedig az egyházaknak hatalmas birtokai voltak, amin rengeteg család élt, az 1755 utáni változás igen sok családot érintett.

Armális nemesek

A hódoltság korától vált szokásossá a birtok nélküli nemesítés, avagy az armális nemesítés. Ezen lehetőség nyomai már Werbőczynél is felfedezhetők. Az egyházi nemesek kérdéskörénél már említésre kerültek az *armális nemesek*.

Fontos kitétel, hogy földesura engedélye nélkül, jobbágy nem vállhat nemessé az 1622. évi XVII. és XXX. törvénycikkek értelmében, mert földesúri engedély nélkül az adomány érvénytelen.[356]

A királyaink normál esetben adományt (Donatio Regia) tettek, ami abból állott, hogy a magyar királyok a jeles érdemeket szerzett hazafiakat vagy külföldieket szolgálatuk jutalmául

[355] Holub József: Az egyházi nemesek jogállása a középkorban, Regnum 1944-46.

[356] Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711-1815 – Mária Terézia és kora: Laude Kiadó, Reprint kiadás.

nemesi jószággal megadományozták, mi által az illető, az adomány beiktatása (statutio) megtörténte után azonnal nemessé lett.

Az armális nemesek esetében a jószág, avagy birtokadományozás elmaradt. Ők, mindössze csak „litterae armalis”-sal (címeres levéllel) váltak nemessé. Őket, birtok híján birtoktalan nemeseknek (impossessionati) is nevezték. Ahhoz, hogy a nemesítés érvénybe lépjen, egy éven belül ki kellett hirdetni és az armálist a megye közgyűlésén be kellett mutatni, majd az armalistát beírták a vármegye armalistáinak jegyzékébe (Cathologus armalistarum).

Az armális nemes személye nemes, de földje és háza nem, azok gyakran csak a közterhek alól mentesek. Az armális csak a folyamodóra és utódaira vonatkozik, a rokonokra nem.

1727 után az armális nemességadományok száma drasztikusan csökken, mert az udvarnak nem érdeke az adóztatható népesség jelentős csökkenése.

Amennyiben jobbágyi földön éltek egyaránt adózniuk kellett az államnak és a vármegyének (1595-től rendszertelenül, 1723-tól rendszeresen). Adójukat a jobbágyok rovásadójától elkülönítve fizették, melyet taxának neveztek. Ezért taksás nemesnek is nevezték őket. Jobbágytelkük után fizetik a jobbágyi járandóságokat és kötelezettségeket. Viszont részt vehettek a megyegyűlésen, és bírájuk nem a földesúr, hanem a vármegye és a király. Számukra megnyíltak a katonatiszti és az értelmiségi pályák. Ennek ellenére, az armalisták többsége a jobbágyfelszabadítás (1848) után beolvadt a parasztságba.

A litterae armalis (armális nemeslevél) nem azonos a közönséges címereslevelekkel, melyeket a magyar királyok ősi idők óta nem-nemeseknek is szoktak kiállíttatni, s melyekkel a nemesítés nem járt együtt. Igen sok régi nemescsalád kapott címereslevelet, mivel a címer eredetileg nem volt kelléke a nemességnek.[357]

Somlóvásárhely példája

Somlóvásárhely példáján keresztül tekintsük át az armális, illetve birtokukat vesztett nemesség sorsát. „A somlóvásárhelyi társadalom fejlődését alapvetően meghatározta, hogy a középkortól a kiváltságos mezővárosok sorába tartozott, s a török hódoltság korában sem menekült el a lakossága, folyamatosan lakott település maradt. Bár középkori jelentőségét a város elveszítette, az életképes magyar közösség a népesség és a gazdaság adta lehetőségek határáig bejárta az önállósodás útját.

A vásárhelyiek társadalmi felemelkedésének egyik lehetséges útjaként a nemesi vagy ahhoz közel álló privilegizált státus megszerzése kínálkozott. A helyben lakó nemesség létszáma a XVII. század elejétől feltűnően megnőtt, s létszámánál fogva is fontos tényezővé vált. A XVIII. század végén a mezővárosban élő nemesség az összlakosság harminc százalékát alkotta.

A mezőváros nemesi társadalma származását és vagyoni helyzetét tekintve rendkívül színes és tagolt volt. Már a XVII. században számos kisnemesi család húzódott be a környékről a kolostor és a végvár menedékébe, mások katonaként kerültek ide.

A Tomor (másképpen Szőlősy), a Kapocsy, valamint az Antal család egyik ága, mint praedialista nemesek Kisjenőről, a Baráth család Vecséről, a Deés család Karakószörcsökről, Kotsi Boldizsár Középiszkázról költözött Vásárhelyre.

Veszprém megyéből, Csesznekről érkezett a Hegyi család (címeres levelük 1508-ban kelt), Öcsről származott a Szalay család (armálisukat 1631-ben kapták), Pápáról Szita Bálint, akinek vásárhelyi utódai 1740-ben érvényesítették nemesi jogaikat.

Vas megyéből, Jánosházáról jött Bodor István (nemesi oklevelét 1635-ben nyerte), és ugyancsak Vas megyéből származott a Németh család is (nemesi oklevelét 1622-ben kapta).

---

[357] https://hu.wikipedia.org/wiki/Armalista.
Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

A Berecz família leszármazottai Komárom megyéből települtek át az 1660-as években Veszprém megyébe. Péter és Ádám Vásárhelyre, István Sümegre, Pál Zalaszentpéterre került.

Fekete István Baranya megyéből érkezett, a nemességet édesapja, Mihály kapta 1559-ben.

Tolna megyéből települt át a Lukácsa család. Sopron megyéből származott a Jagasich és az Imre família. A Joó család őse, Joó János, katonaként, 1682-ben Érsekújvárról érkezett (ahonnan sarc lefizetése ellenében szabadult a török fogságból), 1610-ben kelt nemesi oklevelüket csak hosszú pereskedés után, a XVIII. század végén iktatta be Veszprém vármegye nemesi közgyűlése.

A helyi lakosság tehetősebb családjai armális szerzésével lettek nemessé. A Fábián, Kovács és Szabó családok már a XVII. század legelején (1602-ben és 1609-ben) címeres levelet kaptak, a vásárhelyi Marton és Nagy famíliát a század közepén (1655 és 1663-ban), a Vanik és Körmendy családot a század végén (1687 és 1696-ban) nemesítették. A XVIII. század folyamán a kisnemesek száma az újabb nemesítésekkel nőtt, ekkor kapott armálist a Márkus (1713), a Csighy (1720), a Zsidó (1730), a Zabó, Szakály és Tomor család (1733), valamint a Vásárhelyi (1737) és a Fazekas (1760) família.

Az egyes társadalmi osztályok között még ezekben a századokban sem voltak áthághatatlan határok.

A megnemesített jobbágy, ha tehetséges volt, gyorsan felemelkedhetett. Több hivatalviselő vásárhelyi nemesről is tudunk, így Márkus István káptalani fiskális lett Veszprémben a XVIII. század elején, a vásárhelyi Nagy családból vármegyei tisztségviselők kerültek ki, az 1710-es években: Nagy Benedek főszolgabíróként, húsz évvel később Nagy István alszolgabíróként szolgált. A Joó családból István mint ügyvéd emelkedett ki az 1790-es években. A reformkorban Bíró Sándor alszolgabíró, Paál István megyei hadnagy, Németh Ferenc Homokszentgyörgyön (Somogy megyében) ispánként dolgozott, majd a vármegye tisztikarában gyámügyi pénztárnok, az 1860-as években a devecseri járás esküdtje.

Mások mesterséget tanultak. Az 1840-es években Németh Ignác és István szabó, Berecz Antal takács, Joó József kőműves, Imre Sándor varga legényként Veszprémben élt.

Ugyanakkor sok kisnemes süllyedt jobbágysorba, főként a XVIII. században, amikor a birtokaik kiterjesztésére törekvő földesurak éppúgy elsöpörték őket az útjukból, mint a telkes jobbágyokat. A nemességigazolások azt mutatják, hogy a XVII. században még nemesként élő, katonáskodó családok egy részének nem sikerült megtartania vagy érvényesítenie nemesi jogait.

A vásárhelyi nemesség vagyoni helyzetéről kevés adat áll rendelkezésre. Ennek egyik oka, hogy a magyarországi nemességről sohasem készült igazán megbízható és átfogó vagyoni kimutatás. Hiteles támpontnak a napóleoni háborúk alatt meghirdetett nemesi felkelésre érvényes cenzus tekinthető. 1809-ben a lovasságnál huszonöt vásárhelyi nemes személynek volt ezer–kétezer forint közötti jövedelme. A gyalogosok között szolgáló ötven fő közül csupán tizenkilenc tudott fölszereléséről gondoskodni (ehhez ezerforintos évi jövedelemre volt szükségük), a többi vásárhelyi katona vagyoni helyzete folytán ezt nem tehette meg.

A vásárhelyi nemesek többsége – mivel őket nem birtokadománnyal, hanem pusztán címeres levéllel nemesítette a király – nem saját földön gazdálkodott, megélhetésük forrása igen különböző lehetett, a városi lakosság valamennyi foglalkozási csoportjában megtalálhatjuk őket. Az elszegényedett zsellérnemesek pedig éppúgy a falusi közföldekből éltek, mint a többi zsellér, és ugyanúgy kényszerültek a puszta megélhetésért munkát vállalni a nagyobb birtokokon.

Az 1857. évi birtokrendezés irataiból tudjuk, hogy a mezővárosban élő 125 nemes családfő (akik 1848-ban bár elveszítették kiváltságaikat) a település úrbéres jobbágyföldjeinek valamivel több mint a felét, 1420 holdat birtokolta.

S bár a kívülállókban, elsősorban a falu szegényebb parasztságában nyomot hagyott az előjogaikra büszke rátartiság, a kisnemesség nagy hányada 1848 után is szorgalmas földművelőnek bizonyult. Még a két világháború között is a volt nemesi famíliákból: a Marton, Fábián, Fazekas, Fekete, Domokos, Györgykovács családból kerültek ki a falu tekintélyesebb gazdái és az elöljáróság tagjai.

Ugyancsak körükből kerültek ki a Somló-hegyen lévő majorsági szőlők és az idegenek birtokában lévő nagyobb szőlőbirtokok közvetlen munkairányítói, a vincellérek. Ezek a szőlőműveléshez jól értő, nagy gyakorlattal rendelkező szakemberek (a saját szőlőjük megmunkálása mellett) kezelték a tulajdonos távollétében a birtokot, végeztették el az esedékes munkákat a felfogadott napszámosokkal vagy hónaposokkal. Figyelmük a szőlőmunkáláson túl a pincékre is kiterjedt.

A nemesi társadalom az átlagot messze meghaladó mértékben tartotta számon a nemesi nemzetségek és ágak, a famíliák eredetét, rokoni kapcsolatait. Felmenőiket öt-hat emberöltőre visszamenően név szerint ismerték, gondosan őrizték a „kutyabőrt", a nemesi kiváltságlevelet (melyet mindig a legidősebb fiú örökölt) s a társadalmi státusukat bizonyító egyéb írásos bizonyítékokat.

A nemesi múltat megőrizték a településformák és a lakosok elhelyezkedése azokon belül."[358]

Somlóvásárhely kiválóan példázza azt az átmenetet, amin átment a népesség a török hódoltság befejeztével, országszerte. Az átalakulás a proforagusok (az, akinek birtokait a törökök elfoglalták, és ezért mások jobbágytelkén gazdálkodtak) jobbágyi sorba süllyedését is eredményezte, hiszen ők birtokaikkal együtt, igen gyakran okleveleiket is elveszítették.

A kisnemesség életformája és házai nem sokban különböztek a jobbágyokétól, így azok eltűnése okleveleinkből, nem meglepő.

A kard nemesei

A török hódoltság időszakában, a végvári harcok egy újfajta nemességet, a *„kard nemeseit"* teremtette meg szükségszerűségből.

„A jobbágysorból kiemelt katonaparasztoknak „milites ex rusticis facti" a telkük után – katonai szolgálaton kívül – korábbi állami és földesúri terheiknek és szolgáltatásaiknak csupán elenyésző részét kellett teljesíteniük. A feudális rendben elfoglalt helyüket 'fegyveres szolgálat ellenében elnyert szabad paraszti állapotnak' tekinthetjük. Azok a szabadságok, amelyeket a dunántúli prezidiális mezővárosok népe nyert – szabad földhasználat, bor-, só-, húsárulási jog, s mindenekelőtt a földesúri szolgálatatásoktól való mentesség – a hajdúszabadságok voltak…" „A végvári 'sereg' tagjai kilencedet, tizedet nem adtak, hegy vámot nem fizettek. Például, a keszthelyi 'vitézlő rend' földjeit szabadon adta-vette és hagyta másokra. Szabadon használhatta a Zámor, Várvölgy, Cserszeg és Rezi között elterülő erdőt, sőt élt a korcsmáltatás és mészárszéktartás jogával is. Mindezeket a kiváltságokat katonai feladata teljesítése ellenében kapta…" „A keszthelyi vár körül szolgáló szabad katonaelem a béke beköszöntésével (török kiűzése az országból) jobbára mezőgazdálkodásra (szőlőművelésre) és kézművességre tért át. Az egykori keszthelyi hajdúkat (kard nemeseit) a megváltozott földesúri érdek, a Festeticsek földesúri hatalma, a XVIII. század közepére visszaszorította az adózó jobbágytelepülések helyzetébe."[359]

---

[358] Száz Magyar Falu – Somlóvásárhely¸ A sorozat szerkesztőbizottsága: Balázs Péter, Balsay István (a szerkesztőbizottság elnöke), Buza Péter (sorozatszerkesztő), Kosáry Domokos (főszerkesztő), Pálffy Géza, Virág Rudolf, Zupkó Gábor, Budapest 2003.

[359] Somfai Balázs (szerk.)**:** A Dunántúl településtörténete VII. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon, XI-XIX. század - Településtörténeti konferencia anyaga (Veszprém, 1987). Várak.

A keszthelyiek példáján látjuk, de ugyan ez játszódott le máshol is, a megváltozott helyzetben elveszítették kiváltságaikat és visszakerültek a jobbágyok közé. Lesüllyedésük oka, hogy földjüket nem királyi adományként bírták, hanem azokat a hadihelyzetnek megfelelően rekvirálták, leginkább a térségből elmenekült nemesektől, egyháziaktól, akik a harcok elmúltával, jogos tulajdonukat igyekeztek visszavenni. Ha nem tudtak legalább armális nemessé válni, akkor elvesztették kiváltságaikat, mivel békében nem volt szükség katonára, de annál inkább szükség volt adózó és robotoló jobbágyokra.

A török háború 1699. évi befejezésével, valamint az Udvari Haditanács 1701. novemberi rendeletével – amely hivatalosan kimondta a régi végvárrendszer felszámolását és a végvári katonák elbocsátását – korábban adómentességgel rendelkező, kiváltságos helyzetben lévő több tízezres tömegek kényszerültek adófizetésre és jobbágysorba.[360] Ha nem tudtak legalább armális nemessé válni, akkor elvesztették kiváltságaikat, mivel békében nem volt szükség katonára, de annál inkább szükség volt adózó és robotoló jobbágyokra.

Tehát, hiába élt egyes család akár több mint 100 évig is „nemesként”, ha nemességét nem tudta a nemességigazolásokkor pl. 1733-ban, vagy 1755-ben hitelt érdemlően igazolni, akkor nem került be a vármegye nemesi jegyzékébe, és attól kezdve jobbágynak tekintették.

Ez megint sok gondot okoz a későbbi évek családkutatóinak, hiszen valakiről azt hiszik, hogy nemes, majd egyszer csak eltűnik a nemesi iratokból, mintha kihalt volna a család. Közben pedig él és virul, csak nem nemesként.

Létszámadatok

1550 és a XVIII. század között közel 11-12 ezer új nemesség keletkezett, akik nagy része armális nemes.[361] Igaz, ebbe bele kell számítani az erdélyi fejedelmek által megnemesített városok (Dés, Torda, Kolozsvár, Nagyenyed) teljes lakosságát is.[362]

A XVI. századi rovás-adó kivetési adatok alapján Magyarországon ekkor kb. 3300 birtokos nemes, illetve kb. 7200 egytelkes nemes élt. Anyanyelvét, etnikumát tekintve többségük magyar volt, kivételt képeztek a Bereg vármegyében birtokos rutén, illetve a Máramaros vármegyében élő román nemesek (akiknek ortodox vallásáról kizárólag névanyagukból lehet következtetni). A korabeli vármegyei statutumok szerint egész teleknek az a nemesi kúria számított, amelyhez legalább 32 hold szántó tartozott. Ennek megfelelően a fél kúria 16, a negyed 8–10 hold szántót jelentett. A XVI–XVII. századi viszonyokra jellemző, hogy a kisnemesek jelentős része már nem rendelkezett egész telekkel.[363]

Kis hold (Felvidék és Dunántúl)	1000 négyszögölből = 3586,25 m²
Magyar hold	1200 négyszögölből = 4315,5 m² csak szántóföld mérték
Királyi hold	2347 négyszögöl = 8440 m² = 84,4 ár
Kataszteri (kh) vagy bécsi hold	1600 négyszögölből = 5755 m² = 57,55 ár = 0,5755 ha
Régi hold (Jászladány 1754)	7484 négyszögöl[364]

[360] Pálffy Géza: Felszabadítás vagy megszállás? Katonai, pénzügyi és polgári igazgatás a visszafoglalt Magyarországon a nagy török háború idején (1683–1699): Történelmi Szemle, 65. évfolyam, 2023/3. szám.
[361] Magyar Katolikus Lexikon: https://lexikon.katolikus.hu/N/nemess%C3%A9g.html.
[362] https://hu.wikipedia.org/wiki/Armalista.
[363] Zubánics László: Vitézi Végek dicsérete; A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében, Kárpátaljai Magyar Könyvek 248., Ungvári Nemzeti Egyetem, Intremix Kiadó, Ungvár 2016.
[364] https://hu.wikipedia.org/wiki/Hold_(m%C3%A9rt%C3%A9kegys%C3%A9g)
Erdélyi László: Egyházi földesúr és szolgái a középkorban, Szent István Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest 1907.

Honoratiorok

A honoratior nem nemesi származású, de értelmiségi foglalkozása révén a jobbágynál kedvezőbb társadalmi helyzetben levő személy, különösen ügyvéd, orvos, mérnök, vagy lelkész.

Közülük került ki 1716-ban Bars vármegye alszolgabírója, 1718-ban Sáros vármegye jegyzője, 1726-ban Zemplén vármegye táblabírója, de Sopron és Bodrog vármegyében is voltak szolgabírók.[365] A jakobinus Hajnóczy József (1750–1795) szerémi alispán, ügyvéd, királyi tanácsos, kamarai főtitkár, író, szintén honoratior volt.[366] A honoratiorok gyakran emelkedtek nemesi rangra, de már *honorator*ként is lényegében nemesi jogokkal éltek. Így például a nemesi had összeírásakor őket is összeírták. A mai kutató épp ezért gyakran vélheti őket nemeseknek, noha, nem voltak azok.

Az Erdélyi Fejedelemség viszonyai

Buda 1541-es elestével a középkori Magyar Királyság három részre szakadt szét. Mégpedig „létre jött" a Királyi Magyarország, a Török Hódoltság és az *Erdélyi Fejedelemség*. A fejedelemség egy bonyolult közjogi helyzet eredményeként születhetett meg. 1540. szeptember 13-án Fráter György nyomására Rákosmezőn összeült országgyűlés, melynek szabályosságát többen vitatták, az elhunyt Szapolyai János király fiát, a csecsemő Szapolyai János Zsigmondot magyar királlyá választotta. II. János király uralkodói címe: „rex electus, non coronatus", amely az országgyűlés királyválasztó jogából eredő legitimitást hangsúlyozza, a Szent Koronával történő megkoronázással szemben. Fráter cselekedete mögött Szapolyai János végakarata állt, amely semmibe vette a váradi béke (1538) rendelkezéseit.

1541. augusztus 31-én Szulejmán felosztotta a Szapolyai-hívek által uralt magyar területeket. Izabella és II. János az Erdélyi Vajdaságot, Fráter György a Tiszántúlt, Petrovics Péter a Temesvidéket kapta. Ez a döntés állandósította a Magyar Királyság felosztottságát, noha azt eredetileg csak János Zsigmond haláláig tervezték.

Az 1556. márczius 8-án tartott szászsebesi országgyűlés azon határozata óta, mellyel Erdély rendei „a János király fiát" „egyenlő akaratból" „fejedelmül és királyul" választották és neki hűséget fogadtak, Erdély közjogilag választófejedelemséggé alakult. Szulejmán 1566-iki athnaméja[367] a rendek ezen jogát a maga részéről is elismerte, a portának mindössze a megválasztott fejedelem megerősítésének jogát tartván fenn. Az 1567-iki (szeptember 8–17.) gyulafehérvári országgyűlés éppen az athnaméra hivatkozva s arra való tekintetből, hogy „magunk között meg ne szakadoznánk, kiből nagy romlásunk keletkezhetnék, hanem egyenlő akarattal választanánk fejedelmet magunknak", a szabad fejedelemválasztás jogát törvénybe iktatta.

Erdély hosszútávú függetlenségének nemzetközi alapjai az 1568-as drinápolyi békén és az 1570. augusztus 6-án aláírt speyeri szerződésen alapultak. Noha, az utóbbi szerződés János Zsigmond magtalan halála után Erdély átadását írta elő a Habsburgoknak.

A szerződésben foglaltak szerint János Zsigmond lemondott a „rex electus" címről, amely a magyar királyságra támasztott igényeinek alapja volt. Ezért megkapta Erdély és a Partium princepsi címét. („Princeps Transsylvaniae et Partium Regni Hungariae dominus", azaz „Erdély

[365] Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711-1815 – Mária Terézia és kora: Laude Kiadó, Reprint kiadás

[366] Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, 4. kötet, Budapest 1896. H / Hajnóczy József

[367] Oszmán Birodalom-beli, a szultáni udvar és a vazallusok viszonyát szabályozó okirat, jelentése: eskü. Török felfogás szerint csak az lehetett fejedelem, aki rendelkezett a szultántól kapott okirattal és felségjelvényekkel.

Fejedelme és a Magyarországi Részek Ura".)[368] A princeps (herceg) ebben az esetben az erdélyi vajda rangot takarta, aki a Magyar Királyság egyik tartománya felett gyakorolt nem szuverén fennhatóságot. Az egyezmény a török hódítás miatt a földrajzi Erdélyhez kapcsolódó Partium korábban vitatott kiterjedését is tisztázta: Bihar, Kraszna és Közép-Szolnok vármegye, területére terjedt ki. A Szapolyai-családra nézve örökletes princepsi címről volt szó, de a család kihalása után Erdélyben újra a Habsburg-háznak lett volna joga princepset kinevezni. Török támadás esetén a két fél kölcsönösen segítséget nyújt egymásnak, János Zsigmond feleségül kapja I. Miksa unokahúgát, Albert bajor herceg leányát, Máriát. János Zsigmond 1570. december 1-jén ratifikálta az egyezményt, Miksa 1571. március 10-én írta alá. János Zsigmond viszont 1571. március 10-én, 31 éves korában elhunyt.

A közfelfogás szerint azonban Erdély állami életének fejlődésével inkább egyezett azon kormányforma, melyet a rendek portai jóváhagyás mellett tudatosan fejlesztettek önálló fejedelemséggé, és melynek további fennmaradását a porta 1571. április végén Erdélybe küldött fermánjával[369] feltétlenül szükségesnek ítélte. Ez magyarázza meg a porta jelöltjének somlyai Báthory Istvánnak 1571. május 25-én „minden további vita és szó nélkül" fejedelemmé való választását, a Miksához pártolt Békés Gáspárral szemben.[370]

Az erdélyi fejedelmek uralkodói adományait végül az 1691-es első Diploma Leopoldium ismeri el. A történelmi Erdélyt a Habsburg-monarchia külön igazgatott országrésznek tekintette, majd a Diploma Leopoldium értelmében 1691-ben hozzácsatolták a Partiumot, az északi (a mai Máramaros és Szilágy), a nyugati (a mai Szatmár, Bihar és Arad) megyéket, továbbá a Bánságnak a töröktől visszahódított területeit (Karánsebes, Lugos és Orsova vidékét).[371]

Erdély különállása lényegében 1867-ig fennállt, kisebb megszakításokkal.

Erdélyben egy igen érdekes *jogelvet* vezetett be az 1543. november 29-én tartott marosvásárhelyi országgyűlés által hozott végzés. E törvény szerint ha nemesi telken lakik is valamely földmivelő jobbágy, köteles fizetni a rovást, éppúgy, mintha máshol laknék, mert „a személy teszi nemesivé a földet és nem megfordítva."[372] Ez az elv gyökeresen különbözik a magyarországi joggyakorlattól, miszerint a jobbágyi telken ülő nemes is adózik és szolgáltatásokkal tartozik, mert jogállását birtoka szabja meg adózás terén.

A Rákóczi-szabadságharc és az azt lezáró szatmári béke fordulópontot jelent az erdélyi nemes városok (Dés, Torda, Kolozsvár, Nagyenyed) történetében, 1711 után ugyanis a Habsburg kormányzat jelentősen megnyirbálta a nemes városok kiváltságait. 1848-ig nevükben ugyan még nemes városok maradtak, de fontosabb kiváltságaikat rendre elveszítették. 1711-ig lakóik nem tartoztak adót fizetni, egyedüli kötelezettségük a katonáskodás révén. *A szatmári béke után* azonban az Udvar már nem tartott igényt az erdélyiek személyes részvételére a Birodalom védelmében – erdélyi tisztek továbbra is szolgáltak ugyan a Birodalom hadseregében, de a hagyományos hadfelkelés szükségességétől eltekintettek. Ezzel az erdélyi nemes városok kiváltságos helyzete alapjaiban rendült meg. Az Udvar nem kívánt jogfolytonosságot garantálni a korábbi fejedelmi korszak nemesi címeket adományozó politikájának, így a jövedelmek növelése érdekében adó alá íratta az armalista nemességet és a nemes városok lakosságát is. 1712-ben III. Károly elrendelte, hogy mindazok az egytelkes

[368] Kisteleki Károly: Alárendeltség vagy önállóság? Adalékok jogi nézőpontból az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának kérdéséhez: Századok –2016 / 4. szám. Műhely.

[369] A fermán szultáni okirat, írásos parancs, rendelet, amit a szultán adott ki és amit a saját nevének díszes jegyével írtak alá. A fermánt a nagyvezér bocsátotta ki a szultán nevében és az adókról rendelkezett.

[370] Lukinich Imre biz. tagnak 1917. május 4-én tartott előadásából. Akadémiai Értesítő, 28. kötet (1917. évfolyam) Előadások és czikkek.

[371] Vajda Lajos: Erdélyi bányák, kohók, emberek, századok. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1981.: Bányászati és Kohászati Lapok - Öntöde, 35. évfolyam, 1984-04-01 / 4. szám, Könyvismertetés.

[372] Barthos Kálmán: Erdély pénz- és hadügyei János Zsigmond korában (Kolozsvár, 1902) Második fejezet. Az állam rendkívüli jövedelmei.

nemesek – tehát az 1665. évi nemesítés alanyai is, akik nem tudnak két szolgáló jobbágyot vagy zsellért és megfelelő birtokot felmutatni, adó alá íratnak. Ezt a helyzetet erősítette meg az 1754-ben Erdélyben bevezetett új adózási rendszer, a Systhema Bethlenianum is, amely úgyszintén adókötelesnek nyilvánította az egytelkes nemeseket és a nemes városok lakóit.[373] Ezen rendelkezések során Erdélyben számos egykori armális nemes veszíti el idővel nemesi jogállását.

Az erdélyi nemesek létszámát igen nehéz éppen ezért meghatározni. A Siebmacher erdélyi nemeseket feldolgozó kötete 1898-ban 432 nemesi címert ismer Erdélyből. A munka nem tartalmazza azon családokat, akik a Magyar Királyság területén is birtokosak voltak, így csak az „Erdélyi Fejedelemség" nemeseit dolgozza fel.[374] Megjegyzendő, hogy báró Mikola László 1731-ben kiadott erdélyi nemesekkel foglalkozó kötete csak 43 családot említ. Ő a meg nem említettekről bevallja, miképp róluk se nem olvasott, se hitelesen nem hallott. Erdélyben 1767 és 1770 között volt a nemesség felülvizsgálata. A hiteles erdélyi nemesek „anyakönyvét" 1853-ig sem állították fel, noha azt 1770-től kezdve folyamatosan szorgalmazták. Még gr. Kemény József is csak 50 hiteles családfát ismert Erdélyből. Igen sok gondot okoznak az azonos nevű családok, mint például a Kovács (40 család), vagy a Pap (közel 100 család). Kővári László: *Erdély nevesebb családai* 231 családot sorol fel, de a szerző megjegyzi, hogy munkájába felvette a nevesebb, nem nemes családokat is.[375] Ezek fényében a Siebmacher erdélyi kötete tartalmazza a legtöbb erdélyi nemesi családot. Ők azok, akik a nemességigazolások után is meg tudták őrizni nemesi jogállásukat, vagy olyan egyértelmű nemesi családok, amelyek időközben már kihaltak.

Három nemzet uniója

Az Erdélyi Fejedelemség (1570–1711) megőrizte a három nemzet unióját. 1437. szeptember 16-án hozták létre az erdélyi magyar, székely és szász nemzetek vezetői a kápolnai „testvéri" uniót, hogy egyesíthessék erőiket a Budai Nagy Antal vezette parasztfelkelőkkel szemben. Bár a háború négy hónappal később befejeződött, a három nemzet uniója több évszázadon át fennmaradt, és egészen 1848-ig meghatározta Erdély politikai berendezkedését.[376] A fejedelemség alatt, mindhárom nemzet igyekezett megőrizni korábbi kiváltságaikat.

Székely primorok, lófők és közszékelyek

A *székelyek* a vizsgált időszakban jelentős változásokon mentek át. A székelyeket többször is megpróbálták jobbágyi sorba kényszeríteni, mint történt 1465-ben is, de ezt a székelyek kivédték.

Egy 1466-os oklevél a székek főemberei és közszékelyei közötti perről tesz említést. Hunyadi Mátyás 1473-ban szintén fő és közszékelyekről beszél. Ez a székelységen belüli társadalmi elkülönülésre mutat. Ennek oka a székelység sajátos belső nemzetségi, széki tagolódásának és az ottani tisztségviselésnek a következménye is lehet. Hunyadi Mátyás katonai rendezése teremtette meg *primorok (praecipui nobiles), lófők (equester ordo primipilorum)* és *közszékelyek (pedites vagy pixidarn)* hármas tagolódását. Az 1506-os nemzetgyűlési jegyzőkönyv még nem kezeli egyértelműen, hogy mely család primor vagy lófő, mert egyes családokat mindkét kategóriában is megemlít. A primorok 1554-től adómentes lovas katonák.

[373] Bicsok Zoltán: A nemes városok kialakulása Erdélyben: Korunk III. folyam, 19. 2008.
[374] Schönherr Gyula: Az erdélyi nemesség czímereskönyve: Turul, 1895. 2. szám.
[375] Kővári László: Erdély nevesebb családai, Kolozsvár 1854.
[376] Tarján M. Tamás: A kápolnai unió létrehozása, Rubicon Online.

Az 1557. évi tordai országgyűlés egy igen nevezetes székely jog megszüntetését rendelte el, mely eladdig a szabad székelynek büszkesége volt; ekkor mondták ki, hogy hűtlenség esetében a büntetés a székelynek ne csak fejét érje, hanem hogy az jószágát is elveszíthesse. Ezzel a székely e tekintetben az ország többi lakosaival egy nívóra helyeztetett, akikkel szemben a fej- és jószágvesztés alkalmazása már eddig is általánosan szokásban volt. Jogaik védelmében a székelyek fellázadtak, de őket János Zsigmond hadai leverték. Ennek következtében a székelyek 1562-ben elveszítették kollektív jogaikat.[377]

A nemesség vagy nobilitas fogalma a székely társadalomban a középkor folyamán, sőt egészen 1562-ig nem értelmezhető ugyanúgy, mint Magyarország többi részén. A nemes kifejezést többnyire nemes székely nemzet értelemben használták ugyanis. A székely nemzet tagja tehát annak okán birtokolta nemességét, hogy maga is része volt a székely nációnak. Sőt, minthogy forrásos bizonyítékunk is van rá, azt is tudjuk, hogy a 15. század végéig a székely mivolt bizonyítása önmagában is elégséges volt arra, hogy bárki a Székelyföldön kívül is teljes jogú nemesként éljen. A kollektív nemesség tehát, noha nem volt személyre szóló, mégis személy szerint megilletett mindenkit, aki része volt a székely társadalomnak, tekintet nélkül arra, hogy az illető az első vagy a második rendbe tartozott-e. A székely nemesség másik eleme az önkormányzati és örökléssel kapcsolatos jogosítványok mellett az adómentesség volt. A katonáskodás mellett az uralkodónak járó szolgáltatást, az úgynevezett ökörsütést ugyanis nem tekintették adónak, csupán szabad ajándéknak, minthogy az ökröket beszolgáltatni csak bizonyos alkalmanként kellett. Az adómentességet erősítette meg 1473. december 9-én Modra vára alatt kiadott oklevelében Mátyás király, miszerint a székelyek sem az uralkodónak, sem az uralkodó embereinek nem tartoztak semminemű adózással. II. Ulászló sokat idézett 1499-es rendezése azonban itt is a némileg már megváltozott körülményeket sejtette. Egyfelől ugyanis deklarálta az adómentességet, másfelől viszont hangsúlyozta, hogy a székelyek azért tekinthetők adófizetéstől mentesített, valódi nemeseknek, mert állandóan készen kellett állniuk az ország védelmére. Aki nem katonáskodott, az már elveszítette nemesi jogait. A főemberek földjein élő zsellérek vagy jövevények és a szegények, akiknek ingó vagyona nem haladta meg a 3 forintot, mentesek legyenek a hadra keléstől. Ez a változtatás világosan mutatja, hogy a székely társadalmon belül végbement vagyoni differenciálódás miatt a társadalom bizonyos rétegei képtelenné váltak a katonáskodásra. A valóságban a vagyoni különbségek mellett megjelent egy másik különbségtétel, mégpedig a nemes és nem nemes székelyek között. Werbőczy a Hármaskönyvben szintén hangsúlyozta, hogy a székelyek mind kiváltságos nemesek voltak, akik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal éltek. 1552-ben Ferdinánd erdélyi biztosai, akik jelentésükben megemlítették ugyan, hogy a székelyek mind nemesek és minden adó alól mentesek, de három rendjük közül valójában csak az elsőbe tartozók neveztetnek nemeseknek, akik mintegy bárók vagy patríciusok. A székelységen belüli jogi egyenlőség gyakorlatilag csak 1562-ben szűnt meg. Addig ugyanis a székelyek elméletileg személyileg szabadok voltak és fejenként katonáskodtak. Annak ellenére mondhatjuk ezt, hogy a 15-16. században egymást érték a jogcsorbítások. Ilyen jogcsorbítás volt például az, hogy, noha egy 1466-os szabályozás szerint a székbíróság esküdtjei kétharmadának a köznépből kellett kikerülnie, az 1505-ös nemzetgyűlés már csak primorokat és lófőket említett a bíróságok kapcsán. Igaz az is, hogy 1562-re már nemcsak idegeneket, de szegény székelyeket is találunk a gazdagabbak szolgálói között, és egyre gyakrabban fordult elő, különösen a fejedelemség létrejötte óta, a székelység egy részének megadóztatása. Az 1558-as gyulafehérvári országgyűlésen a székely községre is kivetették a portánkénti adót, mégpedig úgy, hogy a táborba későn érkező, „szedett-vedett sokaság székely község" a bármi néven nevezett székely jobbágyokhoz hasonlóan adót fizessen, mint a nemesek jobbágyai a vármegyékben, és ebből

[377] Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténete, a székelyek lázadása János Zsigmond ellen, Budapest 1928. Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében: Erdélyi Tudományos Füzetek 254.

zsoldost fogadjanak. Mindez azt mutatja, hogy a székely társadalom belső feszültségei abban az időszakban váltak igazán jelentőssé, amikor a formálódó fejedelemségnek egyaránt szüksége volt, méghozzá a korábbinál nagyobb mértékben, a székelyek katonai támogatására és a lakosság anyagi erejére. Az országgyűlési rendelkezések azt mutatják, hogy úgy próbálta mindkettőt megszerezni, hogy az egyébként is átalakulóban lévő székelységet betagozni igyekezett egy feudális társadalmi struktúrába. Ez azonban csak az 1562-es felkelés után sikerült olyan módon, hogy hatalmi szóval vonták vissza a székelység kollektív nemességét.[378]

Az 1562 előtti időkből fennmaradt meglehetősen kevés számú erre vonatkozó forrás alapján nehéz pontosan meghatározni a primori réteget. Az 1562 után készült összeírások pedig már azokat is tartalmazták, akiket a segesvári országgyűlés sorolt a nemesek közé. Itt tehát gyakorta a kategóriák is változnak. Hozzávetőlegesen biztos adatnak mégis elfogadhatjuk azt az 1569 körül készült csík-, gyergyó- és kászonszéki összeírást, ami még a primor kategóriát használta a nobilis helyett. Mivel időben még közel esik a változásokat hozó 1562-es évhez, adatait hitelesnek tarthatjuk. Eszerint a három székben összeírt primorok száma 15 volt. A primorok pontos számarányairól a különböző székekben a 16-17. századig nem készültek összeírások.

Az 1562-es felkelésről azt írja Egyed Ákos, hogy mind lefolyásában, mind pedig következményeiben nagyon hasonlított az 1514-es Dózsa György vezette parasztfelkeléshez. A köznép viselkedésének valóban voltak olyan elemei, amik Dózsa seregének reakcióit idézték, mint például némely székely főemberek házának a megdúlása. Az egyértelműnek látszik, hogy a nemes–jobbágy kétpólusú társadalmi szerkezete ekkora bevezetésre került a székelység között. Kimondták, hogy „a fő népek az ő főségükben és a lófejek az ő lófőségükben minden székben szabadon éljenek, úgy mint a nemesség az ő nemességekben, és az földön lakókat, kiket jó igazsággal bírnak, úgy mint az nemesség az ő jobbágyokat, ők is jobbágyúl bírják, kik a rovásnak idején a több községgel együtt megrótassanak. A fő népek és lófejek minden dézsmának fizetéséből kivétessenek, de úgy, hogy ők is lovakkal, páncéllal, sisakkal, pajzzsal, kopjákkal jó móddal készen légyenek mindenkor, úgy hogy minden lófőségéről a mi parancsolatunkra és országunk szükségére valamikor kelletendenek, egy-egy lóval indulhassanak; kik egy holnapon a saját költségükön éljenek, azután mi nekik minden hóra segítségül egy-egy forintot adatunk. A fő népek is a rendeknek és állapotjoknak mivolta szerént, ki három lóval, ki néggyel, ki öttel, légyenek készen jó szerrel, kiknek mi esztendő által egy-egy lóra nyolc-nyolc forintot adatunk nyargalásul; mikor pedig országunk szüksége kívánja és szolgálatban lésznek, hét-hét forintot hó pénzt adatunk nekiek.” [379] Az országgyűlés végzései abban a tekintetben jelentettek ítéletet, hogy eltörölték az addig a székely társadalom egészére érvényes kollektív nemesi jogokat, megszüntették a szintén a közösség egészének járó szabad sóhasználati jogot, valamint jelentősen csorbították a székely autonómiát. A 17. század végére nagyjából kiformálódó székely nemesi réteg voltaképpen két rend képviselőiből tevődött össze, a primorok és a lófők rendjéből. János Zsigmond rendezése a maga drasztikus módján valójában ugyanezt mondta ki akkor, amikor felszámolva az egész székelységre vonatkozó és kiváltságokat biztosító kollektív nemességet úgy rendelkezve, hogy a primorokat és a lófőket tekintsék valódi nemeseknek.[380]

1576-ban összeírták Csíkvidék főembereinek jobbágyait. A főemberek jobbágyai 50 dénáros adót fizettek. Az összeírásban például szárhegyi Lázár Istvánnak 10 jobbágyát írták össze Gyergyó-Csomafalván, akik 1-1 forintot, összesen 10 forintot fizettek uruknak. Báthory Zsigmond 1591. december 22-ei kiváltságlevele alapján Kászonszék népét csak a fejedelemnek végzendő katonai szolgálatra kötelezi, így nem kötelesek Udvarhely várának őrzésében részt

[378] Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében: Erdélyi Tudományos Füzetek 254.
[379] Uo.
[380] Uo.

venni. Az oklevél jelentős kiváltsága volt, hogy a gyalogos székelyek öröksége nem elidegeníthető. Mindkét nembéli kihalásuk esetén, a birtok, azok gyalogos székely rokonaikra száll át. Ha magszakadás fiú ágon történik, a javak a leányra szállnak, de férjének gyalogosnak (darabont), vagy szabad idegennek kell lennie, s nem a fejedelem vagy valamely idegennek a szolgájának, s a vőnek gyalogossá kell válnia a meghalt ipa után. 1595-ben Báthory Zsigmond kilátásba helyezte a székelyek teljes szabadságának visszaállítását, de ezt a székely főrendek megakadályozták, mert ragaszkodtak a jobbágyaik szolgálataihoz. A székely jobbágyok 1562-1601 között adóztak. [381]

1600. március 7-én Vitéz Mihály moldvai vajda visszaadta a székely közszabadságot, de 1601. október 25-én a moldvaiak veresége után a közszékelyeket visszaítélték földesuraiknak, a lerombolt nemesi udvarházak és a két székelyföldi vár fölépítésére kötelezték őket és eltiltották a fegyverviseléstől.

1602–1603-ban Basta generális összeíratta a székely nemeseket (primor és lófő), és ekkor már a közszékelyeket nem írták össze. Az egész Gyergyó-medencében 246 főt írtak össze, akik közül volt 1 nemes, 42 lófő, 11 darabont, 191 szabad székely és 2 jobbágy. A függő személyek száma 1614-re viszont már jelentősen megnőtt.[382]

Báthory Zsigmond, majd pedig Bocskai István szabadságleveleiben kimondott székely adómentesség Bethlen Gábor uralma alatt is érvényben maradt, de rendkívüli költségeire a székelység áldozatvállalását is igénybe vette. Az 1616-os segesvári országgyűlésen kimondták, hogy azok a székely jobbágyok, akik korábban lófők, darabontok vagy gyalog székelyek voltak, a jobbágyul kötés után éppen úgy fizessenek, de csak a portai kiadásokra, mint ahogyan a vármegyei jobbágyok tették. Lényegében a XVII. századra már állandósult a közszékelyek jobbágyi sorba süllyedése. A folyamatot Balogh Judit kiválóan mutatja be. „A szabad székelyek kész örömest lennének jobbágyok, de csak addig, amíg tart egy-egy hadjárat; mihelyt a háborúnak vége, mindjárt fölszabadítják magukat.”[383] A közszékelyek eljobbágyosítása mögött leginkább a székely nemesség állt. A székelyek 1711-1762 között katonai szolgálatot nem teljesítettek. Ezért a Habsburg udvar folyamatosan adóztatta őket. Még az egytelkes nemesek is adóztak. A székely határőrség megszervezésével 1765-ben változott a helyzet. A katonai közigazgatás „militáris bíró” alá esők 1764-től, mint határőrök, mentesültek a közterhek egy része alól, és adójuk is csökkent, míg azt háború alatt el is engedték.[384]

A székely primor családok összegyűjtésével a XX. századig nem nagyon foglalkoztak. Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László 1938-ban adta ki Budapesten a *Székely primor családok* című könyvét. A kötet névsorban körülbelül négyszáznyolcvan név szerepel. E családok legnagyobb része idők folytán azonban kihalt.[385] A kötet azonban a kutatóknak igen jó szolgálatot tehet.

Darabont nemesek

A fejedelmek bevezettek egy új kategóriát is a gyalog székelyek védelmére. Ők a *darabont nemesek*. Így például a Gyergyószentmiklósi Erőss (Erős) család 1616. március 1-től nemes „gyalogos” Bethlen Gábor jóvoltából.

A háromféle székely nemességre (primor, lófő, darabont) legyen itt néhány példa, amely az elsők között e témában kiadott oklevelek közül valók.

Primori oklevél. II. János magyar király Gyulafehérváron 1569. évi július hó 15-én kelt oklevelével az aranyosszéki Balogh család névszerint felsorolt kilenc tagját, Simont, Kristófot, Györgyöt, Istvánt, Gergelyt, Benedeket, Jánost, Boldizsárt és másik Jánost, valamint összes

[381] Rokaly József: Gyergyócsomafalva monográfiája I. kötet, Gheorgheni, Mark House, 2003.
[382] Uo.
[383] Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében: Erdélyi Tudományos Füzetek 254.
[384] Rokaly József: Gyergyócsomafalva monográfiája I. kötet, Gheorgheni, Mark House, 2003.
[385] Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László: Székely primor családok, Budapest 1938.

leszármazóikat a székely primőrök sorába emeli. Ez az oklevél csak kivonatosan maradt fenn. Az itt említett Balogh család székely öröksége Bágyonban volt és onnan írta előnevét. Szintén korai eset, amikor II. János magyar királynak Gyulafehérváron 1570. évi április hó 3-án Küsmödi Marton János és Péter székely lófőket, valamint összes leszármazóik részére adott oklevelet, mellyel ezeket a székely primori rendbe emelte.

Lófői oklevél. II. János magyar király Gyulafehérváron 1569. évi június hó 1-én kelt oklevelével Malomfalvi Vas Györgyöt, Székely Mihályt és Balázst a székely lófők sorába emeli. Ez az oklevél csak kivonatosan maradt fenn. Szószerinti szövegben ismerjük II. János magyar királynak Gyulafehérváron 1569. évi július hó 10-én Benczédi Balássy Miklós és Tamás, valamint összes leszármazóik részére adott oklevelét, mellyel ezeket a székely lófőrendbe emelte.

Nemesi (gyalogrendi puskás–pedites, pixidarii) oklevél. Báthory Kristóf erdélyi fejedelem és székely ispán Gyulafehérváron 1580. évi március hó 31-én kelt oklevelével Egerpataki Bartók Mátét, Kis-Antal Tamást, Angyalosi Dobos Istvánt és Árkosi Barabás Lukácsot, valamint összes leszármazóikat a székely gyalogrendbe emeli. Ezt az oklevelet a szakirodalomban csak kivonatosan ismertették. Szószerinti szövegében ismeretes Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek és székely ispánnak Gyulafehérváron 1583. évi május hó 23-án Márkosfalvi Török Mihály, Bikfalvi Teölgyes Pál, Danch Máté, Fejes Boldizsár, Szeőke János, Szabó Pál, Szabi Simon, Vayda Miklós és Szentkirályi Szabó Miklós, valamint összes leszármazóik részére adott oklevele, mellyel őket a székely gyalogrendbe emelte.[386] A puskásnemesek utólag 1667. és 1668-ban a „fiskális jószágokból nobilizáltattak", törvényes utódiakkal együtt.

A XVII. század felétől a székely nemesi státusz igazolásához már a korábbi összeírásokon való szereplés sem elég. Ahhoz szükséges a fejedelem okirata is.

Az egykor jogilag egységes székelység további társadalmi bomlását idézte elő, hogy több család kapott országos nemességet királyainktól. Így ismerjük a hidvégi Mikó és Nemes famíliák 1474-ből származó nemeslevelét, tudjuk, hogy Nagyajtai Cserei Balázs 1393-ban már nemesi címert kapott Zsigmond királytól, valamint birtokot a vármegyében, vagy például a Kálnoki családnak is volt Nagy Lajos idejéből származó armálisa. Ugyanígy rendelkeztek a Székelyföldön kívüli birtokokkal például a vargyasi Danielek valamint az Andrássiak (Andrássy) is. A Becz családról is tudjuk, hogy 1456-ban egy Budán kelt oklevél szerint a család négy tagja részesült címeradományban stb.[387] Ez a folyamat az Erdélyi Fejedelemség korában sem állt meg, és így sok székely kap nemességet, címert és birtokot. Így ők jogilag kiléptek a székely közösségből, noha jobbágyaik továbbra is székelyek. Ezen fejedelmi adományok Bethlen Gábor fejedelemsége alatt szaporodnak meg. A folyamatot jól mutatja a gyergyó-csomafalvi Rókay család. A Rókay család a lőfőséget 1655. június 28-án kapta II. Rákóczy György erdélyi fejedelemtől, majd 1761. január 26-án nemességet kapott Mária Teréziától.[388] Ennek oka, hogy az országos nemességet egy idő után már csak a nemeslevél garantálta.

I. Lipót király Bécsben 1691. évi december hó 4-én kelt oklevelének (Diploma Leopoldinum) 2-ik pontjában, a következőket rendelte és határozta el: „Meg erősítjük a hű karok részére mindazokat az adományokat, átruházásokat, kiváltságokat, címerleveleket, címeket, tisztségeket, méltóságokat, dézsmákat és végre mindazokat a javadalmakat és fekvő jószágokat, melyeket Magyarország királyai, úgyszintén mindazokat, amelyeket Erdélynek Magyarországtól való különválása óta annak fejedelmei mind Erdélyben, mind Magyarország

[386] Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László: Székely primor családok, Budapest 1938.
[387] Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében: Erdélyi Tudományos Füzetek 254.
[388] Rokaly József: Gyergyócsomafalva monográfiája I. kötet, Gheorgheni, Mark House, 2003.

részeiben, a Székelyföldön és Debrecenben akár magánosok, akár városok és községek s testületek, vagy bármely bevett valláshoz, tartozó egyház, egyházközség vagy iskola részére tettek és adtak." I. Lipót királynak ezt az oklevelét II. Lipót helyett I. Ferenc az 1791. évi erdélyi II. és III. törvénycikkekben, majd I. Ferenc újólag az 1792. évi erdélyi I. törvénycikkben és V. Ferdinánd az 1837-1838. évi erdélyi törvénycikkben ismételten megerősítették. Az 1790-1791. évi erdélyi országgyűlés 1791. évi június hó 4-én tartott 58-ik ülésében – figyelembevéve, hogy „a székely nemzet három egyenlő nemesi eredetű rendekből, úgymint: primores, vagyis fő-rend, primipilus, avagy ló-fő és pixidarius, avagy darabontságból áll".[389] Ekkora tehát a székelység nagy része jobbágyi sorba került.

A székelyek életében és szabadságában komoly törést jelentett az 1764. január 6-án lezajlott mádéfalvi veszedelem, ahol 170–400 közé teszik az elesett székelyek számát.

Hajdúnemesek

Ha már az erdélyi fejedelmek nemesítéseivel foglalkozunk, akkor mindenképpen szólnunk kell a *hajdúnemesekről* is. 1605. december 1-én kiadott korponai címeres nemesítő oklevél a hajdúvitézek nemesítő és adományos birtokos voltának képezi alapját. Ekkor, 13 kapitány alá tartozó 9254 hajdúvitéz kapott kiváltságot. Őket egyenként, mindkét nembeli utódaival együtt felveszi Magyarország és Erdély kétségtelen nemesei közé. Ennek alátámasztására közös címert adott nekik.

A szakirodalomban a letelepített családok számát 10 000-re becsülték sokáig, de mostanra már csak mintegy 1000 családot említenek. A XVII század közepén viszont 18 000 katonáról beszéltek, akik családtagjaikkal együtt közel 70 ezren lehettek.[390] A letelepített hajdúk tényleges létszámát nehéz meghatározni, mert a hajdúk nagy részét nem telepítették le és nem kaptak kiváltságokat. Ilyenek például a királyi és a magánföldesúri hajdúk, valamint a zsoldban álló hajdúság. Később, már csak ezen összetettség miatt is nehéz volt meghatározni, hogy ki az, aki tényleges hajdúnemes, és ki az, aki nem az.

Részlet az 1605. december 1-ei oklevélből: „Hogy pedig a mi említett vitézeink bizonytalan lakhelyeikről el ne széledjenek, és idegen joghatóság alá ne kerüljenek, hanem mindenkor meghatározott állandó helyen lakva a mi erdélyországi hű székelyeink szokása szerint Magyar- és Erdélyországnak minél hasznosabb és sikeresebb szolgálatot tehessenek, és hogy együttesen mindig készen találtassanak: nekik adományozzuk Szabolcs vármegyében fekvő, tokaji várunkhoz tartozó egész Kálló városát, hasonlóképpen Nánás, Dorog, és Varjas puszta birtokainkat, Hadház, Vámospércs, Sima és Vid nevű részjószágainkat, minden hasznával és járulékával." 1606. szeptember 2-án újabb hajdúk kaptak nemességet, az előbbitől eltérő címerrel.[391] Ezek meglátásom szerint mind csoportos nemesítések, mivel helyhez és közösséghez van kötve nemességük.

Hajdúszoboszló esetében Bocskai István a megtelepített hajdúkatonák számára csoportos nemességet adományozott, amivel mentesültek az adó alól és katonai szolgálat teljesítésére voltak kötelezve. A közös kiváltságolásban részesült hajdúnemesek azonban csupán városuk falain belül élvezhették előnyös jogaikat, nem álltak azonos színvonalon, az országos nemesekkel. Elvileg kötelezettségeik közé tartozott a városi közmunka is, amivel az országos nemesek lényegében nem voltak terhelhetők, legföljebb néhány városban.[392] Igen sok egykori

[389] Dr. vitéz ákosfalvi Szilágyi László: Székely primor családok, Budapest 1938.
[390] Nagy László: Hajdúvitézek 1591-1699, Kossuth Kiadó, Budapest 1986.
[391] Dr. Herpay Gábor: Nemes Családok Hajdúvármegyében (Debrecen, 1926) Hajdú nemesek.
[392] Komoróczy György: Hajdúszoboszló városigazgatása 1720-1848 között: Dankó Imre (szerk.)**:** Hajdúszoboszló monográfiája (Hajdúszoboszló, 1975) II. rész.

hajdútelepülésen a XVII. század közepén már minden bizonnyal csak azokat tartották közülük nemesként számon, akik egyéni nemeslevelet bírtak.[393]

Az 1609. évi III. törvénycikk Bocskai nemesítéseit érvénytelenítette és a IX. törvénycikk úgy rendelkezett, hogy az egyének nemességéről a nádor javaslatára külön-külön fog rendelkezni a magyar király. Ez alapján például II. Mátyás 1613. április 1-én a szoboszlói, nánási, hatházi, vámospércsi és polgári hajdúinak nemességét megerősítette. A hajdútelepítések tovább folytak. Báthory Gábor 1609. szeptember 13-án Kállón telepít le hajdúkat. Ezt a telepítést Bethlen 1626. február 25-én megerősítette. II. Ferdinánd magyar király 1626. szeptember 6-án, november 16-án és 1632. augusztus 10-én erősített meg kollektív hajdúnemességeket. Jogaikat II. Rákóczi György erdélyi fejedelem 1656. szeptember 2-án erősítette meg. I. Leopold pedig 1666. december 1-én ad ki hajdúmegerősítéseket. A hajdútelepülések száma elérhette a 150-et. A hajdúk kiváltságai ezek ellenére is kétségesek voltak, így királyainknak azokat még számtalanszor meg kellett erősítenie.[394] A hajdúkat valójában csoportos helyi nemeseknek tekintették és nem tényleges országos nemeseknek. Az utolsó hajdúnemesítést II. Rákóczi Ferenc 1708. augusztus 23-án tette Tarpa számára, amikor a mezőváros hajdú jogot kapott.[395] A hajdúnemesség betelepedés és beházasodás által is létrejöhetett. Ilyen lehetett Zákány János böszörményi lakos 1797-ben felvétetett a hajdúnemesek összeírásába, mert 1738-ban és 1711-ben már örökös hajdú telke volt a családnak.[396]

Külön nehézséget jelentett az, hogy nemességük a hadakozáshoz volt kötve. 1631-ben Böszörményben a királyi biztos azt jegyezte fel, hogy a településen alig látható hadrafogható ember. Ezt a város vezetői avval magyarázták, hogy a régi tősgyökeres hajdúságnak egy része meghalt, vagy elköltözött máshová, és helyükre jövevények érkeztek. A kapitányok minden jövevényt befogadtak és felvettek a lakosok közé, most ezek kívánják irányítani a várost. Ez az állapot szinte minden szabolcsi hajdúvárosra igaz volt a XVII. század harmincas éveire. A népességcsere nagyban csökkentette a hajdúvárosok katonai értékét. Várad és környékének, valamint a „Szejdi járásnak" török kézre kerülése, teljesen szétszórta a bihari hajdúságot. Az 1660-as évektől kezdve a bihari és szabolcsi hajdúk – akiket Bocskai és Báthory telepített egykor le – szinte teljesen áttértek a földművelésre és nem teljesítették hadi szolgálatukat, ami kiváltságuk alapfeltétele volt, noha a szabolcsiak 1684-ben is ragaszkodtak szabadságaikhoz. Várad visszavétele után a Kamara a bihari hajdúkat adóztatni akarta, mondván, már nincsen szükség katonai szolgálatukra. [397]

A hajdúnemesség kérdéskörében nézzük meg Szalonta helyzetét. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem megerősítette a szalontai hajdúnemeseket birtokaikban és jegyzékbe foglaltatta a 300 őstelepülő leszármazottat. Ezek az úgynevezett Bethlen katalogisták, akik ekkor már mintegy 40.000 hold földbirtokon gazdálkodnak. II. Rákóczi György lengyelországi hadjáratában is részt vesznek. Nagy részük ott is vész kiváltatlanul a tatár fogságban. 1658-ban a török Várad elfoglalására indul, a fejedelem parancsára a férfiak táborba mennek, Szalontát és a többi erődített helyeket felgyújtják, a gyermekek és nők pedig a Szabolcs megyei Bökönyben húzódnak meg. Negyven évig tart a nagy futás, amely alatt a férfiak nagy része a különböző csatatereken esik el. Alig negyven család tér vissza Szalontára Várad felszabadítása és a török elűzése után, akik 1695-ben újra községet alakítanak. Rendkívül nagy számban telepednek be azonban már ettől kezdve idegenek is, akik utóbb nem hajlandók a szalontai hajdúnemeseket uruknak elismerni, és amiatt állandó csetepaték folytak a város lakosai közül. 1725-ben a

[393] Szendrey István: A Nyírség-tiszaháti hajdúság: Szabolcs-Szatmári Szemle, 6. évfolyam, 1971/3. szám.
[394] dr. Herpay Gábor: Nemes Családok Hajdúvármegyében (Debrecen, 1926) Hajdú nemesek.
[395] Kókai Sándor et ol. Tarpa: Száz Magyar Falu, Németh Péter szerkesztette, Kosáry Domonkos főszerkesztő, Budapest 2003.
[396] dr. Herpay Gábor: Nemes Családok Hajdúvármegyében (Debrecen, 1926) Hajdú nemesek.
[397] Nagy László: Hajdúvitézek 1591-1699, Kossuth Kiadó, Budapest 1986.

megyei biztosok összeiratták a város hajdúnemes és idegenből bevándorolt lakosait. Ekkor a lakosok túlnyomó része már idegen volt. A szalontai hajdúnemesekre a török kiűzése után is szomorú napok várnak. Hiába erősíti meg a Diploma Leopoldinum a protestánsok vallásszabadságát és a hajdúk kiváltságait, Esterházy nádor mégis királyi adományba felkéri magának a hajdúk birtokait. A hajdúknak fegyveresen kell ellenállni és megakadályozni a beiktatást. Mária Terézia alatt a szalontai hajdúnemesek is részt vesznek a nemesi felkelésben Beöthy Mihály kapitánysága alatt. Mária Terézia 1745-ben örök adományképen Eszterházy Pál Antal hercegnek adományozza többek között Szalonta városát is. A beiktatásnak a szalontai nemesek ismét fegyverrel állanak ellen. De Jeszenák Pál mesterkedései révén mégis csak kiforgatják a szalontaiakat vagyonukból. Sőt 1754-ben a vármegye a Szalontaiaknak adott összes kiváltságlevelek elkobzását és megsemmisítését rendeli el.[398]

Maga II. Rákóczi Ferenc visszaemlékezésében a hajdúvárosok népét így határozza meg: „A magyar nép közül azoknak a helyzete, akiket szabadosoknak neveznek, jobb mint a parasztoké, de nem ér fel egészen a nemesekével".[399]

A hajdúkra a Rákóczi szabadságharc után állami adókat, harácsokat, földesúri adókat, katonatartási kötelezettséget, hadsereg élelmezési kötelezettséget vetettek ki, miáltal terheik néha nagyobbak voltak, mint a jobbágyoké. A Helytartótanács pedig kijelentette, hogy „a hajdú nemesség a legfelsőbb kegyelmes határozatok értelmében az országos nemességgel egy sorba nem tartozik", noha Szabolcs vármegye és a Hajdúkerületek őket nemesnek ismerte el, és 1844-ben törvényjavaslat is készült elismerésükről. A legfőbb probléma ezen a téren, hogy hajdúkiváltságot azok is kaphattak, akik utólag telepedtek be egy-egy hajdútelepülésre, ha ott birtokot szereztek. A kiváltságolt hajdúkról pedig a XVII. századból nem maradt fenn összeírás, noha elvben ilyenek keletkeztek. Az összeírások 1790 körül vesztek el. Az iratok eltűnésében az újólag betelepült és a hajdúterületek vezetését átvevő családok voltak érdekeltek, mert kitűnt volna, hogy ők nem valódi hajdúnemesek. A XIX. századra az az elv alakult ki, hogy Bocskay István nemeslevele kétségbe nem vonható, de gyakorlatilag a nemeslevél nem szolgálhat elegendő alapul a nemesség igazolására, mivel az adományos hajdúk névsora, az adományos kapitányok és századosok nem ismertek, miáltal nem eldönthető, hogy a hajdúkerület mostani lakójának őse az adományosok között szerepelt-e. Az 1702-es összeírást pedig az Udvari Kamara már korábban elégtelennek nyilvánította a nemesség igazolása végett, mivel az összeírás hitelessége megkérdőjelezhető.

A helytartótanács 1819. november 20-i rendeletére, elvként mondották ki, hogy „mindazok, akik törzsökös hajdúnak állítják magokat és ennek alapján a főadó fizetésétől megkíméltetnek", az összeírások adatainak összehasonlításával ellenőrzendők, majd bejelentendők a (hajdú) kerületnek. A hajdúbirtokosként való elismertetés mindazoknál, akik az 1804. évi összeírásban nem szerepeltek, külön egyéni vizsgálatot követelt. A hajdúnemeseket azonban a főkormányszékek sohasem ismerték el az országos nemességgel egyszintű társadalmi rétegnek, hiába vették be a hajdúkerület rendezéséről szóló országos választmány pontjai közé az ilyen irányú kívánságot 1843-ban, illetve máskor is. Adót kellett fizetniük, szemben az országos nemesekkel, akik 1836 óta annak kötelezettsége alól általában (pl. egytelkes és armális nemesek) fel voltak mentve.[400] A hajdúk kiváltságait még a 42,267/1942. II. számú belügyminiszteri rendelet is megkérdőjelezi a már korábban említettek

[398] Széll Sándor dr.: Nagy – Szalonta a Bocskay hajdúk városa: Városok Lapja, 35. évfolyam, 1940-11-02/21. szám.
[399] Nagy László: Hajdúvitézek 1591-1699, Kossuth Kiadó, Budapest 1986.
[400] Komoróczy György: Hajdúszoboszló városigazgatása 1720-1848 között: **Dankó Imre (szerk.)**: Hajdúszoboszló monográfiája (Hajdúszoboszló, 1975) II. rész.

miatt.[401] Kiváltságaikat lényegében csak Nánás, Dorog, Hadház, Vámospércs, Szoboszló és Böszörmény tudta megőrizni.[402]

Tehát, a hajdúnemesek lényegében elveszítették kiváltságaikat. Ezt az is elősegítette, hogy társadalmukon belül hatalmas vagyoni differenciálódás történt, így a jobbágyi szintre süllyedőknek pénzük sem volt arra, hogy egykori nemességükért pereskedjenek. Összeségében ki kell mondani, hogy hiteles adatok hiányában a nemesség elismeréséhez ténylegesen kevés a Bocskay féle nemeslevél felmutatása. A hajdúnemesek talán leghíresebb kései ivadéka Arany János, kinek őseit Öreg Rákóczi György fejedelem nemesítette meg hajdúnemessé 1632-ben Derecskén.

Bethlen Gábor adományai

Bethlen Gábor 1613-1629 erdélyi fejedelem és választott magyar király volt 1620. augusztus 25-től 1621-ig. Az erdélyi adományai teljesen legitimek. Viszont, mint választott magyar király által tett adományai már sok kétséget hordoznak magukban. Ennek oka, hogy Magyarországon csak olyan királyi adománynak van jogi ereje, amelyet a Szent Koronával megkoronázott király tett. Lásd I. „várnai" Ulászló és Hunyadi Mátyás esetét. Bár Bethlen Gábor tulajdonában volt a Szent Korona, ő nem koronáztatta meg magát.[403] Bethlen adományai esetében viszont igen furcsa helyzetet teremt a részére átengedett királyi vármegyék (Szathmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg vármegyék és a munkácsi váruradalom, Szepes, Sáros, Abaújvár, Zemplén, Ung, Borsód, Torna, Heves, Gömör) helyzete,[404] mivel azokat fegyverrel hódoltatta, és lényegében status quo alapján birtokolta ideiglenesen, mint erdélyi fejedelem, miután azokat a magyar király formálisan átengedte neki. A helyzetet tovább bonyolítja Bethlen Magyarország kormányzói címe, amire 1620 elején a pozsonyi országgyűlés megválasztotta. Bethlen Gábor választott magyar királyi címét nagyban csökkentette, hogy török hadak és küldöttek voltak jelen Bethlen megválasztásánál. A koronázás feltételéül a törökök viszont Erdély és a végvárak átadását kérték. Végül Bethlen lemondott a magyar királyi címről, átadta a Szent Koronát a Habsburgoknak, de cserébe megtarthatta Szathmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Zemplén, Borsód, Abaújvár vármegyéket (másképp a Partium-ot), Kassát, Munkácsot és Ecsedet, valamint Oppeln és Ratibor birodalmi hercege lett.

Egyéneken kívül voltak testületi nemesek is, egyes ily kiváltságos s nemesített községek, aminthogy előbb csak a római katholikus egyház papjai, később pedig a többi recipiált vallás egyházi lelkészei is nemeseknek tekinttettek. Érdekes e tekintetben Bethlen Gábor erdélyi fejedelem intézkedése, aki Gyulafehérváron 1629. évi július hó 13-ikán kelt levelével az Erdélyben és ahhoz kapcsolt magyarországi részekben levő helvét hitvallású lelkészeket s azok utódait, fiait és leányait nemesekké tette s azokat külön megállapított nemesi címerrel is ellátta. Ezt utóbb megerősítette Rákóczy György erdélyi fejedelem 1642-ben és 1668-ban Apaffy Mihály. Ahhoz, hogy Magyarországon érvényes legyen ez a kiváltság, 1756-ban Mária Terézia királynőnek és 1803-ban II. Ferenc királynak is meg kellett erősítenie.[405] Tehát, Bethlen Gábor magyarországi kiváltságadománya igen csak kétes értékű volt.

Az 1621. december 31-én elfogadott nikolsburgi béke Bethlen Magyarországon tett birtokadományairól, illetve a megadományozottak kártalanításáról úgy határozott, hogy azokról a legközelebbi magyar országgyűlés fog dönteni. Az országgyűlés 1622-ben ült össze

[401] Dr. Herpay Gábor: Nemes Családok Hajdúvármegyében (Debrecen, 1926) Hajdú nemesek.
[402] Nyakas Miklós: A hajdúk letelepítése Böszörményben: Hajdúsági Közlemények 13, Hajdúböszörmény 1984.
[403] Fraknói Vilmos: A magyar királyválasztások története (Budapest, 1921) XX. Bethlen Gábor királlyá választása.
[404] Szekfű Gyula: Bethlen Gábor: történelmi tanulmány, Helikon Kiadó, Békéscsaba 1983.
[405] Lehoczkay Tivadar: Bethlen Gábor nemeslevele református papjai részére: Turul 1897 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.

Pozsonyban. A rendek II. Ferdinánd királlyal egyetértőleg úgy határoztak Bethlen birtokadományairól, hogy azok jogos tulajdonosaiknak, akiktől azokat Bethlen elvette, visszaadandók, s a Bethlen féle adományosok kártalanításáról majd egy következő országgyűlés fog dönteni. Tehát, Bethlen hívei elveszítették adományba kapott birtokaikat. Ezt a protestáns Thurzó Szaniszló nádor is támogatta, – aki korábban Bethlen nevében aláírta a nikolsburgi békét – mivel őt korábban már Pázmány Péter esztergomi érsek kártalanította.[406]

A magyar királyok és az erdélyi fejedelmek adományainak jogviszonyát a fennmaradt adománylevelek alapján így lehet értelmezni: A magyar király Erdélyt is a Magyar Korona részének tekinti, adományait ott is érvényeseknek gondolja. Az erdélyi fejedelem hatásköre viszont csak Erdélyre szorítkozott. Elvileg kialakulhatott volna olyan okleveles gyakorlat is, hogy a magyar király megerősíti az erdélyi fejedelem által kiadott nemeslevelet, ilyenre azonban aligha van példa. Példa csak arra van, hogy az egyik erdélyi fejedelem megerősíti a másik által kiadott nemeslevelet. [407] Ha a magyar király jutalmazni kívánta erdélyi hívét, akkor nem a fejedelmi kiváltságlevelet erősítette meg, hanem új, királyi adománylevelet (armálist) adott neki.

II. Rákóczi Ferenc adományai

II. Rákóczi Ferenc Erdély fejedelme, Magyarország vezetője és fejedelme mint „dux et princeps", avagy vezető és fejedelem, ami két önálló cím összevonása[408] (a latin kifejezést vezérlő fejedelemnek csak a XIX. századtól fordítják), nemességadomány helyett, *szabaditék leveleket* bocsátott ki. Az általa megadományozott lényegileg megkapta a nemesek jogállását, de formai és jogi különbség volt mégis azon nemesek felé, akik nemességét a koronás király adományozta. Ennek oka, hogy a vezérlő fejedelem nem birtokolta a Szent Korona személytelen uralkodói hatalmát, így annak nevében, felségsértés nélkül, nem tehetett semmiféle adományt. Rákóczi még az ónodi országgyűlés után sem nemesít senkit sem: „Annyit tesz csak oda szabadíték-levelei végén szerényen: ő abba is beleegyezik, hogy az illető felszabadítottak, annak útján és helyén – értvén a majdan betöltendő királyi széket – nemességet szerezzenek maguknak. E jogot tehát a fejedelem nem vevé igénybe, hanem a koronának hagyta meg".[409] Községi címert is csupán egyet adományozott: a hajdúvárossá emelt Tarpának, melynek különben örökös ura volt. Rákóczi Magyarországon is leginkább csak saját jobbágyainak adott szabadíténklevelet.

II. Rákóczi Ferencz erdélyi és Partium-beli híveinek sem adott, mint már megválasztott erdélyi fejedelem nemeslevelet az 1704 és1707. április 5-dike közötti időszakban, csakis olyforma szabadíték-leveleket, mint a magyarországiaknak. Marosvásárhelyi ünnepélyes inauguratiójával (beiktatásával) azonban a helyzet megváltozott. Most már Erdélynek s kapcsolt részeinek nemcsak választott, hanem trónt is foglalt uralkodó fejedelme lévén, mint ilyen, fejedelmi ősei és elődeinek oly gyakori példái szerint, a címer és nemesség adományozásokban is érvényesítni kívánta jogait. Hiszen ezt, mint fejedelmi attribútumot kellett most már gyakorolnia. Csakhogy Rákóczi, túlvitt nemes szerénységében, még ezután, még a trón beiktató marosvásárhelyi országgyűlés után is, a nemesi kiváltságokért ezrével áhítozó érdemes híveinek nagy sokasága és sok könyörgése dacára – elődeitől eltérően – nagyon, de nagyon ritkán élt nemesítési és címeradományozási jogával. A kevesek közé tartozik

[406] Szekfű Gyula: Bethlen Gábor: történelmi tanulmány, Helikon Kiadó, Békéscsaba 1983.
[407] Sipos Ferenc: Vállaji Sipos György két nemeslevele: Turul 2005 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 3-4. füzet/1. Értekezések, önálló cikkek./
[408] Lóga Zsolt történelemtanár: II. Rákóczi Ferenc emlékezete, Szilágyság, 24. évfolyam, 2014-02-28/8. szám.
[409] Uo.

az 1707. május 20-án Nyúzó Mihály és rokonainak adott nemeslevele.[410] A fejedelem Rodostóban azonban adott ki nemeslevelet, például Kiss Istvánnak 1728-ban.[411]

Mint látjuk, II. Rákóczi Ferenc alig élt még a szabaditék levelek kiadásával is. E mögött talán az állhatott, hogy nem kívánta megbolygatni az ország társadalmi állapotát, mivel a főnemesség támogatása nélkül még 1711-ig sem tarthatott volna a Rákóczi szabadságharc.

Lényegében II. Rákóczi Ferenccel lezárult Erdély különállása, mert bár Erdély továbbra is különálló közigazgatási egység marad, az adományokat ettől kezdve Erdélyben már minden esetben a megkoronázott magyar király teszi.

A főnemesség Magyarországon

A főnemesség kialakulása Magyarországon azt mutatja, hogy néhány nagyhatalmú család Nyugat-Magyarországon, illetve Horvátországban, önhatalmúlag vette fel nyugati mintára a grófi címet. Ilyen család például a Zrínyi, a Korbáviai, a Kőszegi, a Szentgyörgyvölgyi Bazini család. Hunyadi Mátyás ausztriai hódításai már utat nyitottak a magyar főnemesség kialakulása felé. 1466-ban Mátyás király felvette Sigmund von Weispriachot a magyar bárók és nemesek közé, ám ez, a magyar szokásjog szerint a legritkábban járt együtt a főrendi címhez csatolt helységnévvel. Ők Kabold szabad bárósága után bárók, tehát birtokuk után bárók, és ez által lesznek magyar báróvá. De Kabold, Alsó-Ausztria része ekkor.[412] Mi több, az osztrák bárói rang hivatalosan még a köznemesség egyik rangja, tehát nem számít főnemesnek Ausztriában.

A Habsburg uralkodóház hatására, Magyarországon is egyre nagyobb igény merült fel avégett, hogy a „főnemesség" rangban is elkülönüljön a köznemességtől. Eddig ugyan is a nemesi egyenrangúság teljesen azonos volt a Magyar Királyságban, és a „főnemeseket" nem illette meg semmiféle kiváltság származásuk okán.

Az elkülönülés először a különböző megszólításokban kezdett testet ölteni. A köznemesek felsőbb csoportja felvette az egregius (vitézlő) titulust. Egregius címzést használt családok: Perneszy 1560, Laczovics 1516, Kenderessy 1549, Berendy, Zubor, Terjék, Ladányi család a XVI. század elején, a Sibrik család a XVI. század végén, a Kaszay család a XVII. században és például a Parragh család XVIII. század elején. Ezen családok várnagyságig, vagy vármegyei tisztségviselőségig emelkedtek a ranglétrán.

A több várral, illetve jelentős birtokokkal rendelkezők felvették a magnificus (nagyságos) megszólítást. Ilyen például devecseri Csóron (Chóron) András (1488/93-1551), a Dunántúl egyik kiemelkedő hadvezére és főura. Ő, mint magnificus, a királytól engedélyt kapott a piros pecsétviasz használatára. Igaz, fia Kabold után már bárónak titulálta magát. Ugyanígy Kabold után volt báró a Teuffel (1548) család is. A Pálffy család 1534-es szabad bárói címe még birtokhoz kötött bárósítás, hasonlóan a Csóron, Teuffel és Weispriach családokhoz. Szintén magnificus címmel élt Batthyányi Benedek kincstartó is 1505-ben, vagy a XVI. század végén élt Thúróczy Gábor, kinek fia szintén báró lett. Hogy a magnificus cím lényegében a bárói rangnak felelt meg, arra Rákóczy László kállói kapitány és generális 1607-ben a császár által kiállított bárói oklevele[413] utal, mivel ez számára és családjának a magnificus címzést engedélyezi.

---

[410] Thaly Kálmán: Heraldikai és spragistikai adatok a Rákóczi korból (három rajzzal) 1. Címeres nemeslevél II. Rákóczi Ferencztől: Turul 1895 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.

[411] Kiss István: Kiss István nemeslevele II. Rákóczi Ferencz fejedelemtől (Melléklettel) Turul 1907 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.
Thaly Kálmán: Rosotói nemeslevél Rákóczitól 1728: Turul 1908 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.

[412] Csermelyi József: A kaboldi uradalom és a kaboldi bárság 15-16. századi története Turul (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). 2017/3. füzet. Értekezések.

[413] Magyar Életrajzi Lexikon.

1608-ban az országgyűlésen kialakult az *alsó és a felső tábla*. A *felsőház*, avagy a *főrendi tábla (főrendi ház)* előzménye a Királyi Tanács és az Országgyűlés korábbi kettőssége lehetett.

Az egykori Király Tanácsában, mint ilyenben, való politikai szereplés nem vált az örökös főrendiség keletkezésének közvetetten alapjává. Azért nem, mert nem vált egy a nemesi rendből külsőleg kiemelkedő, egyéni tagjaiban meghatározott körnek jogilag elismert, kizárólagos jogává a tagság. Ennek oka pedig abban rejlik, hogy a szóban forgó királyi tanács határozott alakot s szervezetet nem nyert. A királyi tanács neve alatt csakis az úgynevezett tágabb királyi tanácsot értettük és értjük. Magyarországon is két királyi tanács állott fenn egymás mellett: a szorosabb értelemben vett királyi tanács, avagy a kormánytanács, melynek tagjai – ha nem is mindnyájan – állandóan a király udvarában tartózkodtak s a folyó ügyek elintézésében támogatták; továbbá a tágabb királyi tanács, melyet a trónüresedés s különösen Hunyadi János kormányzóságának idejére országosnak neveztek, s a melynek „természetes tagjai voltak, a főpapok, a nádor, a többi zászlósúr és a főbb nemesek, kik magukat okmányaikban röviden csak így írták: praelati, barones, nobiles et proceres regni Hungariae universi".[414] Ebből látszik, hogy a tágabb királyi tanácsba ekkor még a „köznemesség" felsőbb rétege is helyet kapott a zászlósurak és megyésispánok között. Viszont a tágabb királyi tanácsban már megnyilvánul egyfajta elkülönülés igénye, igaz, ekkor még a vagyon és a képességek alapján, és nem származási alapon.

A magyar főnemesi családok között nem egyértelmű, hogy ki kapott először báró, gróf vagy épp hercegi rangot. A legrégebbi bárósítást 1421-ből az Esterházy családhoz kötik. Csakhogy az 1421. évi adománylevélhez nincs csatolva a birtokbaiktatás, illetve az annak végrehajtását tanúsító okirat, márpedig az ország törvényei és szokásai a korábbi évszázadokban is szigorúan előírták az adománybirtokok kötelező beiktatását. Mivel tehát a birtokbaiktatás nem történt meg, az adományozás semmisnek tekintendő. Nem véletlen, hogy 1613-ban bárósságra kellett emelni a családot.[415]

Ugyanígy kétséges az alsó-lendvai Bánffy család korábbi főnemesi címei is. Állítólag 1477-től örökös grófok, viszont 1483-ban bárói rangot kapnak, míg a tényleges grófi rangot számukra csak az 1622. június 22-én II. Ferdinánd által kiadott oklevél adta meg, amely hivatkozott ugyan az 1483-as oklevélre.

A legrégebbi magyar *bárói* adományok a következők:

báró Majláth 1548.
báró gersei Pethő 1549.
báró Thurzó 1550.
báró Dobó 1553.
báró Horváth 1559.
báró Draskovics 1567.

Hamarosan megjelennek ez első magyarországi grófi címadományok is. Az első *grófi* adománylevelet bethlenfalvi Thurzó György kapta 1606. április 10-én. (A korábban említett Hunyadi János 1453-ban V. Lászlótól megkapta a Beszterce örökös grófja titulust, mint jeleztem, ezt főúri titulusként sokan vitatják, és csak örökös ispánságnak tekintik. A grófi címeket nemritkán (királyhű) politikai érdemekért adta az uralkodó. Így kapott 1623-ban grófi rangot Bethlen István. A címhez azonban nem járt automatikusan birtokadományozás. Máshol viszont első grófi rang adományozásnak az Erdődy család II. Ulászlótól 1511. november 25-én nyertek grófi rangja szerepel (1580-ban megerősítve), a Csáky család 1560-as, és a Pálffy család 1599-es grófi adománya mellett.

[414] Schiller Bódog: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon (Budapest, 1900).
Szilágyi Loránd: A magyar királyi tanács első százada, Levéltári Közlemények, 18–19. (1940–1941).
[415] Soós István: Esterházy Pál nádor és a Neoacquistica Commissio IV/801, Századok – 2009. Tanulmányok.

Az első magyar *hercegi* rangot az Esterházy család kapta 1687-ben. (Korábban báró 1613-tól, majd gróf 1626-tól.)[416]

A most tárgyalt időszakban nő meg az indigenatusok (*honosítások*) száma. Ilyenkor külhoni főnemeseket fogadnak be a magyar nemesek közé. A legelső ilyen honosítás talán még 1450-ben történhetett Maninyus de Florentia esetében. Ezután nem voltak gyakoriak a honosítások. Majd a sort feltehetőleg 1535-ben nyitotta meg újra a Fugger család. A Teuffel családot, mint Kabold szabad báróját 1548-ban honosították. A korai honosításokat lásd a Turul 1883. évi évfolyamában.[417] A honosítások által az egykor egységes magyar nemesi társadalmi rend teljesen felborult, és általa a felső táblán számos külhoni személy kapott beavatkozási jogot a magyar politikai életbe. Ugyanakkor sok magyar család kapott külhoni, főleg Német-Római Birodalmi főnemesi rangot.

Tehát, 1608-tól lényeges változás állt be a magyar nemesi társadalomban, ami a köz és a főnemesség közé gyakran vont átjárhatatlan falakat. A XVI. század óta a nemesség a különböző nemesi fokozatok külső megjelölésére azt a szokást vette át Franciaországtól, hogy a hercegek külön hercegi, azaz tizenegy pontos (gyöngyös), a grófok kilenc, a bárók hét, és a köznemesek öt pontos koronát használnak cimerök fölött. Németországban a lovagok a bárókkal való egyenlő és a köznemességnél való nagyobb rangjuknál fogva szintén hét pontos koronát használnak.[418] Ellenben az osztrák lovagok és bárók köznemesnek számítottak. Ha viszont magyar honosítást nyertek, főnemessé váltak. A magyar nemesség viszont nem ismerte a lovagi rangot, mint nemesi fokozatot. Nálunk csak rendlovagok voltak, mint pl. az Aranysarkantyús lovag, a Johanita, Német Lovagrend stb. lovagja.

A címeknél és rangoknál érdemes megállni pár mondat erejéig II. Rákóczi Ferencnél, aki 1697-től római szent birodalmi herceg, 1704 és 1711 között erdélyi fejedelem, a magyarországi részek „vezérlő fejedelme", dux et princeps. Ez utóbbi címének megválasztásával egyértelmű üzenetet küldött Magyarországnak, hogy a Habsburg-ellenes függetlenségi háború nem személyes karriervágya és ambíciói kielégítése céljából indult.

Számtalanszor úgy jelenik meg a szakirodalomban, hogy őt Nagyságos Fejedelemnek titulálják. II. Rákóczi Ferenc hivatalos címe magyar „vezérlő fejedelemmé" való választása óta: C.R.H.S.D. – *Confoederatorum Regni Hungariae Staterum Dux.* Címzése és megszólítása latinul: *Serenissima;* magyarul: *Felséges Uram!* A Nagyságos Fejedelem titulusát csak a XIX. században alkották meg, korabeli okiratban ez sehol sem szerepel. Tehát II. Rákóczi Ferencet soha sem titulálták Magnificus-nak. (Mint korábban írtam, ez egykor a bárók titulusa volt.) Ennek oka az lehetett, hogy gyakran összehasonlították Bethlen Gáborral, a „nagyfejedelemmel", és mivel Bethlennél nagyobbnak tartották tetteit, ragadvány címzését fokozták, és így lett Nagyságos Fejedelem. Ezt az elnevezést Thaly Kálmán a XIX. század végén vetette fel. Ellenben, nagyszámú okmányon, jelentésen és levélen szerepel a Serenissima, valamint a Felséges Uram címzés, illetve megszólítás. Ez egyébként is teljesen megfelel a kor szokásai szerint magas állásának és rangjának. Még mielőtt fejedelemmé választották volna megkapta a császári Arany Gyapjas Rendet, amelyet előtte sok más magyar kiválóság (Bethlen Gábor, Bocskai István, Zrínyi Miklós stb) is viselt. Majd a német-római hercegi (Princess Sacri Imperi Romani) címet kapta meg, amellyel már akkor a „Serenissimus" címzés járt. Erdélyi

[416] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886. báró Gudenus János: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája I-V. kötet, Budapest 1990-1999. Tagányi Károly: Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke. (I.) Turul 1883 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 1. Értekezések s önálló czikkek.

[417] Tagányi Károly: Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke (I.) Turul 1883 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 1. Értekezések s önálló czikkek.

[418] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

vagy magyar fejedelmet (Princeps, Dux) a Nagyságos címmel illetni abban az időben még nagyobb hiba lett volna.[419]

A magyar főnemesség soraiban nem nyilvánult meg a teljes elzárkózás házassági téren a köznemesség, vagy akár a polgárság felé. A „*kékvér*" elmélet nem vált uralkodóvá hazánkban, ellentétben Nyugat-Európával. Ez éppolyan különbség, mint a korábban tárgyalt hűbériség, ami Nyugat-Európában létezett, de Kelet-Közép-Európában nem. Mi is ez a Nyugat-Európai „kékvér" kultusz? Ha arisztokráciáról beszélünk, akkor sokakban sejlik fel a kékvérűek kifejezés. A *Révai nagy lexikona* szerint valamint más meghatározások alapján, a kékvérű kifejezés eredete a következő: 1) ősnemesi vér, 2) azúrkék vér (sangre azul) kifejezés spanyol eredetű, amikor a móroktól a nyugati gót nemesség fehér bőrével és kék színben áttetsző ereikkel feltűnően elütött a mór lakóságtól. E szerint ez a szőke germán (gót) faj jellegzetessége. 3) Lamartine szerint a franciáknak piros, míg a germánoknak kék a vére. 4) A kényelemben élő osztályokra értendő, akik óvják bőrüket, azt fehéren tartják, és ezen átüt az erek kék színe. Ez a legutóbbi értelmezés, ami már igen csak távol áll a fenti három értelmezéstől, amely valóban egyfajta vérvonalról beszél. Ha azonban a kékvérűek kifejezést a történelemben elkezdi valaki kutatni, akkor hamar észreveheti, hogy az Nyugat-Európában ismert, míg Kelet-Európában nem, vagy csak igen későn, főként francia hatásra. A középkorban a „kékvérűek" területe a régi frank birodalom területével esett lényegében egybe. Ezt leginkább a főnemesi, de általában a nemesi családok szigorú házassági törvényei mutatják. Nemes, pláne főnemes nem nemessel, vagy alsóbb osztályú nemessel nem házasodhat jogai kockára tétele nélkül. Mialatt Magyarországon nincsenek házassági megkötések, addig nyugaton számos ilyen megkötés élt. A vér nem keveredhetett alsóbb osztály tagjával. Feltűnő, hogy a kék vért a germánokkal, az ősi vérrel, valamint a főnemességgel hozzák kapcsolatba. Egyfajta elkülönülést mutat a többi néprétegektől. A középkor eleji arisztokrácia szűk körben és egymás között házasodott, ami eleve alapot ad az elkülönülésre. Miért kell megőrizni a különleges vért, mitől különleges az? Az biztos, hogy nem a színe miatt, hiszen a nemesek sebesüléseikor mindenki látta, hogy az bizony ugyan úgy piros, mint a közemberé. A középkori csataterek nem kéklettek a vértől, hanem piroslottak, és gyakorta a vérpadon is kék vér helyett piros folyt, noha kékvérűt fejeztek le. Ráadásul a középkor embere még kint élt a természetben, tehát nem óvta bőrét a naptól. A mór elmélet azért kétes, mivel a „kékvérűek" területe a Rajna vidékén is fellelhető. A francia-germán különbségtétel okát nem tudom. Akkor mi állhat a háttérben?

Kutatásaim során feltűnt, hogy az egykori frank birodalom területén élő főnemesek, mindent megtettek azért, hogy legalább leányágon önmagukat a Merovingoktól származtassák. Még boldog Nagy Károly frank császár is büszke Meroving őseire, holott pontosan az ő elődei detronizálták a Merovingokat. Akkor miért fontos mégis a Meroving rokonság. Hiszen normális esetben egy uralkodásra alkalmatlan, megbukott és detronizált családdal való rokonság inkább „kínos", mint keresendő. Igaz, utolsó, névleg uralkodó tagját III. Childeriket nem ölték meg, hanem kolostorba száműzték. A rokonság keresésére a Merovingok totemmítosza, a tengerből kiemelkedő varacskos vagy vízidisznó sem ad elég okot. A középkor embere általában politikai célból keresi a rokonságot (lásd Árpád-ház), akár úgy is, hogy magát a családot detronizálja. De a Merovingok esetében politikailag jelentéktelen családok is keresik a kapcsolatot. Olyanok, akiknek esélyük sincs a korona megszerzésére, tehát a rokonság nem jelent hatalmi jogalapot. Mi több, a kisebb famíliákra még káros is lehetne a trónkövetelés. Akkor mi lehet a háttérben? Miért fontosak a Merovingok? A kérdésre a választ valahol a kereszténység felvételénél kell keresni. Meroving Klodvig (466–511) 497/98-ban vette fel a keresztséget és vált kereszténnyé. Más germán népektől eltérően (vizigótok, vandálok), akik az ariánus hitet választották, Klodvig a „római" hitelveket fogadta el. Róma bár az egyház feje, mivel 476-ban nyugaton megszűnik a császárság, átmenetileg elveszíti gyakorlati elsőségét Konstantinápollyal szemben. A

[419] Dr. Széll Sándor: Rákóczi Ferenc Őfelsége, A Nagyságos Fejedelem. A Nap Fiai, 5. évfolyam, 1967-07-01/7-8. szám.

kereszténység felvételéig a Meroving család mítikus ősöktől származtatta magát, amint vízből kiemelkedő varacskos disznótól (totemállat), vagy magától Jupitertől. A kereszténység felvétele után az ősök között feltűnik a 303 körül mártírhalált halt Sárkányölő Szent György. De a Merovingok ennél is tovább mentek, és őseik közé felvették Jézus és Mária Magdolna lányának leszármazottját is, miáltal az isteni vér és uralom letéteményesei lettek. Ezáltal vérük különb lett a többi emberétől, hiszen így közvetlenül a Teremtő Atya gyermekeivé váltak, a Megtestesült Isteni Személy (Jézus Krisztus) vérszerinti leszármazottjává lettek. Tehát az isteni származás tudata az V. század végén kerülhetett be a Merovingok származástudatába, de lehet, hogy már előbb is jelen volt. Ez azért érdekes, mert a Szent Grál keresése és az Arthur-monda kultúrköre szintén az V. századra vezethető vissza. Mégpedig a Grál szintén Mária Magdolna és Arimetriai József körül összpontosul. Meglátásom szerint a Meroving dinasztia családi hagyománya rejlik a kék vér háttérben. Eszerint Jézus Krisztus és Mária Magdolna házasságából született egy lány, aki az isteni vért tovább vitte. A hagyomány szerint Mária Magdolna és Arimetriai József a Szentföldről Európába menekült és a mai Franciaország déli tengerparti vidékén telepedett meg. A fentieket a gnosztikus irodalom alaposan tárgyalja, de a katolikus és keresztény egyházak ezt elvetik és eretnekségnek vélik. Ha hitelt érdemlő a Merovingok eredetmondája, akkor Jézus Krisztus és Klodvig között 15–23 nemzedék telt el. Minden esetre Klodvig hitt ebben.[420] Hazánkban sok nemzetség telepedett meg már az Árpádok alatt is, akik hozhatták volna magukkal a „kékvér" hagyományt, de ennek ellenére Magyarországon nem terjedt el. A magyar nemesség és főnemesség a nyugat-európai fejlődéstől teljesen eltérő módon alakult ki. Ez lehet talán annak is az oka, hogy hazánkban és Kelet-Közép-Európában, idővel a legtöbb nyugat-európai országhoz képest, a nemesség számaránya sokkal magasabb lett. A magasabb számarányt viszont a török háborúk hatása is kiválthatta.

A török kiűzése utáni időszak

A török kiűzése után *a nemesség és birtokadományozásnak két fő formája maradt fenn*.

Mindkét esetben az adományleveleket a magyar vagy erdélyi udvari kanczellária útján adták ki, és a királyi jog címe alatt történt adományozásnál fogva a koronának az illető jószágra vonatkozó joga az adományosra szállt át.

Az *első formula* a királyi jóváhagyás (Consensus Regius) a király azon privilégiuma volt, mely által a nemesi adományi jószágoknak magánszemélyek közti örök átruházása jóváhagyatott.

A *második formula* a nádori adomány (Donatio Palatinalis) joga, a nádor, mint a király helytartója által gyakoroltatott. Ez az adomány egy év alatt a királyi kincstárnak volt bejelentendő, s akkor hatása ugyanaz volt, mint a királyi adománynak. Az adományokkal nemes emberek és oly nem nemes emberek jutalmaztattak meg, akik a trón és haza körül kiváló érdemeket szereztek; utóbbiak az adományozás által eo ipso nemesek lettek. Zsidóknak nemesi jószágok nem adományoztathattak.[421]

A magyar nemesség jogsérelmei

A török kiűzése után *a magyar nemesség számos jogsérelmet szenvedett e*l. Az 1222-ben kiadott Aranybulla ellenállási záradékát az 1687. évi. 4. törvénycikk, illetve Erdélyben a Diploma Leopoldium 3. pontja eltörölte.[422] Ettől kezdve a magyar nemesség, a lázadás vétke

[420] Rihmer Aurél: Kékvér: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2012. VIII. évfolyam.
[421] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.
[422] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

nélkül, nem léphetett fel erőszakkal az uralkodó ellen. Az Aranybula értelmében fogta el a főnemesek egy csoportja 1401. április 28-án Luxemburgi Zsigmondot. Ekkor a királyi tanács a következő pecsét alatt adta ki okleveleit: „Sigillum sacre corone regni Hungarie". A király 1401. október 20-án szabadult ki fogságából.[423] A lázadókat semminemű megtorlás nem érte, mert a király elismerte az Aranybulla ellenállási záradékát, noha azt korábban már törvényileg korlátozták. Zsigmond elismerte, hogy a Szent Koronának lehet a király ellenében is szolgálatot tenni.[424] Ez a Szent Korona eszme egyik kimagasló pontja, mikor a korona és az uralkodó úgy válik el egymástól, hogy a Korona egyértelműen önálló személyi joggal bír, mely egyértelműen a király felett áll. Eddig a Szent Korona és a király két egyenrangú félként jelent meg történelmünkben. 1687 után viszont már nincs mód arra, hogy az 1401-es események büntetlenül megismétlődjenek.

A magyar nemesség ősi joga volt, hogy még felségárulás esetén sem veszíthették el birtokaikat (lásd Werbőczy I. rész 15 czim) és a szülőt ért büntetés nem terheli gyermekeit. Ezt a jogot sértették meg a Habsburgok a Wesselényi-féle összeesküvés megtorlásakor. I. Lipót először irgalmasnak mutatkozott a konspirátorokkal szemben, miután azonban 1670-ben jelek mutatkoztak arra, hogy a szervezkedés folytatódik, kíméletlenül lépett fel az arisztokraták ellen, és az udvar hamarosan Nádasdyt, Frangepánt és Zrínyi Pétert is tőrbe csalta, és fogságba vetette, majd egy koncepciós perben mindegyiküket fő- és jószágvesztésre ítélte. I. Lipót „büntetésből" hamarosan felfüggesztette a rendi alkotmányt, és Ampringen Gáspár személyében kormányzót küldött hazánkba, akinek uralma alatt szörnyű méreteket öltött az ellenreformációs erőszak és a birtokok elkobzása.[425] A kialakult állapotot a Habsburgok a szatmári békekötés (1711) után jogilag is rendezték.

1715-től a királyi udvar azon az álláspontón volt, hogy a felségsértés és a király elleni hűtlenség maga után vonhatja a nemesség elvesztését. Ha felségsértés (crimen laesea Maiestatis) áll fent, a nemest, ha bűnös vagy csak gyanúsított, idézés nélkül szabad elfogni. Ezt az 1715. évi VII. törvénycikk rögzítette is.[426]

Az 1723. évi 9. törvénycikk a hűtlenség (nota infidelitatis) tágabb értelemben, a felségsértést és pártütést foglalta magában. A törvénycikk a hűtlenség, felségsértés és pártütés között, lényeges különbséget tesz. A hűtlenségben bűnösnek talált vagyona azonnal (ipso facto) a koronára szállt, anélkül, hogy arra ítélethozás szükséges lett volna. A bűnös és rokonai közt az örökösödési fonal megszakadt, úgy, hogy ha a királyi kegyelem vissza is adta neki birtokát, közte és rokonai közt örökösödési közösségnek nem volt többé helye.[427]

A magyar nemesség sérelmezte az 1715. évi VIII. törvénycikket, amely főuraknak jogot adott arra, hogy országgyűlés nélkül is határozhatnak hadi adókivetés ügyében. 1733 után ez a rendszer volt életben 36 éven keresztül. Ugyanígy sérelmes volt a LXIII. törvénycikk is, amely lehetővé tette a magyar nemesi insurrectio (nemesi felkelés) külföldön való bevetését a Habsburg ház érdekében.[428]

---

[423] Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387-1437, Gondolat Kiadó, Budapest 1984. Rábik Vladimir: Bélteki (Beltiug) Drágffy család a magyar királyság történetében: Turul 2009, 2.

[424] Eckhart Ferenc A Szentkorona-eszme története, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1941.

[425] Tarján M. Tamás: Szövetségre lépnek a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevői. https://rubicon.hu/kalendarium/1666-december-19-szovetsegre-lepnek-a-wesselenyi-fele-osszeeskuves-resztvevoi.

[426] Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711-1815 – Mária Terézia és kora: Laude Kiadó, Reprint kiadás.

[427] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

[428] Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711-1815 – Mária Terézia és kora: Laude Kiadó, Reprint kiadás.

1715-től folyamatosan napirenden volt a nemesség megadóztatásának kérdése, amit még 1728-ban sem vetettek el. Csak az 1740-es koronázás során érik el a rendek azt, hogy az uralkodó kimondta, hogy a nemesi birtokokat teher semmi módon ne terhelje.[429]

Fegyverjog, fegyverváltság

A jogi sérelmek közé tartozik a Habsburgok fegyverváltság, „jus armorum" joggyakorlata. A *fegyverjog* címe alatti adomány az ország oly részeiben dívott, melyek a XVII. és XVIII. században a törököktől visszafoglaltattak. A fegyverjog (jus armorum) alapján nemesi jószágot adományul kapott családok kötelesek voltak a jószág visszafoglalására történt hadiköltségek aránylagos részét a kincstárba visszafizetni. A beiktatás (statutio) az az ünnepélyes cselekmény volt, mely által az adomány foganatosíttatott. Erre nézve az az általános elv állott fenn, hogy az adomány csak akkor nyerte el teljes érvényét, ha egy év alatt a beiktatás megtörtént. Az iktatást királyi vagy nádori ember (homo Regius vel Palatinalis) s a hiteles helynek egy embere, mint bizonyság (homo Capitularis vel Conventualis) vittek véghez. Az iktatásnak nyilván a helyszínén, köztudomással és nappal kellett történnie. Ha ez másképp történt, az iktatás „alattomos" (clandestina) volt, érvény és hatás nélkül.[430]

A nemesi jogokat sarkalatosan érintette, amikor 1687. november elején, a pozsonyi diétán a főrendek javaslatára – Buda 1686. szeptemberi visszafoglalásán fellelkesülve – az alsótábla is elfogadta a Habsburgok osztrák ágának fiágon öröklődő magyar királyságát (2–3. törvénycikk). Emellett eltörölték az Aranybulla úgynevezett ellenállási záradékát (4. törvénycikk). A bécsi udvar a jelentős katonai sikereket túlértékelve, a magyarországi súlyos problémákkal viszont kellően nem számolva, a fegyveres erő birtokában politizált. Úgy vélte, hogy a Habsburgok örökös királyságai közé került Magyarország igazgatásában – az örökös tartományokhoz hasonlóan – a rendek pozícióit jelentősebben korlátozhatják. Erről tanúskodott az a nagyszabású berendezkedési tervezet (Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn) is, amelyet Kollonitsch [Kollonich/Kollonics] Lipót győri püspök vezetésével 1688 júliusa és 1689 novembere között egy héttagú bizottság dolgozott ki. Kollonitsch szükségesnek vélte viszont a nemesség bevonását a közterhek vállalásába, a háború folyamán kiszipolyozott parasztság védelmét és földesúri kötelezettségeinek szigorú meghatározását. Emellett kívánatosnak tartotta az elnéptelenedett vidékek németek mellett magyarokkal és más népcsoportokkal, adókedvezmények fejében történő betelepítését, de szorgalmazta egy polgári és egy büntető törvénykönyv kidolgozását is.[431]

A Habsburgok a törököktől visszafoglalt területeket, külhoniaknak adományozták, mivel azok a birtokok után jelentős összegeket fizettek be a kincstárnak. Ezt a rendszert a korábbi magyar földesurakra is ki akarták terjeszteni. A visszafoglalt területek kezelését Kollonics Lipót javaslatára 1690-től a Bécsben felállított Újszerzeményi Bizottság (Neoacquistica Commissio) előírta, hogy törvényes jussát mindenki *fél év alatt* mutassa ki arra a birtokra, amelyre igényt tart. De a megfelelő jog kimutatása nem volt elégséges, mivel a területet fegyverrel visszafoglalt földnek tekintette az udvar, ami jelentős költségekbe került. Ezért a császárnak *váltságjog* jár a fegyverjog, „jus armorum" alapján. A bizottság nem volt törvényhez kötve, tagjai között csak egy magyar volt. Ezért a bizottság folyamatosan visszaéléseket követett el. Ez az eljárás volt az egyik oka a Rákóczi-szabadságharcnak.[432]

[429] Uo.
[430] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat Budapest 1886
[431] Pálffy Géza: Felszabadítás vagy megszállás? Katonai, pénzügyi és polgári igazgatás a visszafoglalt Magyarországon a nagy török háború idején (1683–1699): Történelmi Szemle, 65. évfolyam, 2023/3. szám.
[432] Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711-1815 – Mária Terézia és kora: Laude Kiadó, Reprint kiadás.

A fegyverváltság elvileg a birtok becsült értékének 10 százaléka volt, és pusztán a katolikus egyházi intézmények mentesültek alóla. Sokmillió forintra rúgó adósságain – újabb adók mellett – a bécsi kincstár így próbált enyhíteni. A háborús elszegényedés közepette viszont a fegyverváltságot nem minden egykori birtokos tudta teljesíteni, miközben másfél évszázad után a régi birtokjogok igazolása sem volt egyszerű feladat, hiszen a dokumentumok gyakran elpusztultak. Így a bécsi bizottság tevékenysége összességében igen komoly ellenszenvet váltott ki a magyar nemességből.[433]

1712 után törvényesebb megoldást alkalmaztak. Ekkor három bizottságot állítottak fel, kizárólag magyarokból, Pozsonyban, Kassán és Zágrábban. A pozsonyi elnöke a nádor, a kassaié az országbíró és a zágrábié a horvát bán. Mindben két alispán is helyet kapott. A bizottságoknak az 1715. évi X. törvénycikk szerint kellett eljárniuk. A fegyverjog azonban továbbra is fenntartatott. Az 1723. évi XIX. törvénycikk értelmében a királyi táblánál is lehet biroküggyben eljárni. Erdélyre a Neoacquistica Commissio (Újszerzeményi Bizottság) nem terjedt ki. Ott a Diploma Leopoldium 6. pontja meghagyta, hogy az ellenségtől visszaszerzett magánterület, előbbi jogos tulajdonosának visszaadandó. Ez 1711 után is érvényben maradt. További sérelmet jelentett, hogy 1711 után, hatalmas birtoktestek jutottak jó pénzért cserébe, külhoniak kezébe, például a Rákóczi javak elvétele során.[434]

Nemességigazolások (generalis nobilium investigatio)

1723. április 10-én az uralkodó elrendelte a nemesek összeírását, kiváltságaik bizonyítása alapján. Azok, akik nemesek, de elvesztették okleveleiket, forduljanak újabb privilégiumért az udvarhoz. 1727-től ehhez szükséges volt a vármegyék és a kancellária által alátámasztott véleményezés is. [435] Aki nem tudta bizonyítani nemesi jogállását, annak nemessége elveszett. Ekkor számos nemes család süllyed vissza jobbágyi sorba, mivel okiratai elvesztek a hódoltság ideje alatt. Szintén ekkor vesztik el „nemességüket" végleg a „kard" nemesei.

A nemesi összeírások 1725-ben, 1731-ben, 1754/1755-ben és 1759-ben történtek. 1725-ben és 1731-ben, oly módon folyt az összeírás, hogy azokat kivéve, kiknek nemessége kétségen kívüli és notorius (közismert) volt, mindenki, ha nemesi szabadságát fel akarta tartani, nemességét az e célra kinevezett megyei bizottmányok előtt bebizonyítani tartozott, melyek azonban gyakran csak felületesen végezték teendőiket. Éppen ezért Mária Terézia királynő Albert szász-teschenі herceg és a királyi helytartó közbenjárására új eljárást rendelt el a nemesség bebizonyításánál. Ezen eljárás „*nemesség igazoló-per*nek" (processus legitimatorins vagy productionalis) neveztetett. E pert a megye tiszti ügyésze indította meg azok ellen, akiknek nemessége kétes volt. A nemesség bebizonyítása vagy gyökeres próbából (próba radicalis) áll, mi által az illető nemességét bebizonyítja, vagy csupán a nemesség gyakorlatára vonatkozik. Első esetben az adománylevél, vagy a nemesi okirat előmutatásán kívül még a nemesség első szerzőjétől (primus acquirens) való egyenes törvényes leszármazása bizonyítandó be (próba filiationis). Aki a szükséges nemesi okiratokat felmutatja, s köztudomás szerint 60 évi folytonos gyakorlásában van a nemességnek, a filiationis próbát nem tartozik letenni. Az eredeti nemesi levelek a király által megerősített okmányok (transumta) által, vagy az eredeti okleveleknek a hiteles helyek levéltáraiban még meglevő hiteles régi duplikátumai, vagy pedig a királyi táblánál készült „transumta octavalia"[436] iratok által pótolhatók. Végre az eredeti oklevelek

[433] Pálffy Géza: Felszabadítás vagy megszállás? Katonai, pénzügyi és polgári igazgatás a visszafoglalt Magyarországon a nagy török háború idején (1683–1699): Történelmi Szemle, 65. évfolyam, 2023/3. szám.
[434] Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711-1815 – Mária Terézia és kora: Laude Kiadó, Reprint kiadás.
[435] Uo.
[436] Dr. Wenczel Tivadar: Magyar maganjog. (Ungarisches Privatrecht.), Egyetemi nyomda, Buda 1868. 67. https://books.google.hu/books/about/Magyar_maganjog_Ungarisches_Privatrecht.html?id=wCIEx3FbQfsC&redir_esc=y

teljes elvesztése esetében a király felmentő levele is bebizonyítja a nemesség alapját. A nemességet azonkívül a leánynegyed (quartalicium) fizetéséről szóló nyugtákkal és ősi osztálylevelekkel vagy törvénykezési hiteles okmányokkal is lehetett bizonyítani.[437]

Az 1726, 1733, 1754/1755, 1759-es stb nemességigazolások során, sok család nem tudta igazolni nemességét. Ilyenkor a nemesi levéltárakból sok esetben vettek ki olyan okleveleket, amelyek már egy kihalt családhoz tartoztak, kikaparták a nevet és oda „új" nevet írtak be, meghamisítva az eredeti adománylevelet. A másik megoldás az volt, különösen a „dömping nevek esetében", mint például Kis, Nagy, Kovács, Kocsis, Pap stb., hogy egy ilyen nevű igazolt nemes családot fizettek le azért, hogy az igazolja, miszerint a kérdéses felek az ő hiteles rokonai. Számos érdekes családfa született ekkor. A mai kutató pedig értetlenül áll a családfa és az anyakönyv hiányossága előtt. Nem csoda, hiszen a családfa nem felel meg az anyakönyveknek, hiszen hamis. A családfa megmásítása később is szokásban volt, például a királyi kamarási alkalmasság igazolására. Sokan feltételezik, hogy ehhez még vitéz nagybányai Horthy Miklós családfáját is kozmetikázni kellett.[438]

A magyar jog a Magyar Királyságot és az Erdélyi Fejedelemséget még a XIX. században is külön joghatóságnak kezeli, noha kölcsönösen elismeri a nemesi jogokat. Báró Wesselényi Miklós erdélyi nemes lévén, csak azután léphetett fel a magyar reformkori országgyűlésen, hogy a Magyar Királyság területén nemesi birtokot vásárolt magának. Erdély a magyar uralkodók címeiben mint Erdély fejedelme, 1765-től Erdély Nagyfejedelme szerepel, tehát a két országrészt jogilag nem egyesítették a Magyar Szent Korona fősége alatt. Ez csak 1848-ban történik meg átmenetileg, míg a végső egyesítéssel az 1867-es kiegyezésig kellett várni.

A magyar jogrendtől teljesen idegen eljárás volt, amikor a magyar király, a magyar Szent Korona területén a nemességadományozás, illetve pénzverés jogát átruházta egy-egy családra. 1697-ben az Odescalchi család I. Lipóttól megkapta a szerémi hercegi rangot. Ezen adományhoz tartozott pallósjog, pénzverés joga, törvénytelenek törvényesítésének a joga, doktorrá avatás joga, továbbá évi hat nemes, hat lovag és hat grófi kinevezés joga. Ezen jogokat III. Károly magyar király is megerősítette 1714-ben. Viszont Mária Terézia 1751-ben már nem erősítette meg azokat, mondván, az adomány a magyar király uralkodói jogait sérti a Magyar Szent Korona területén belül.[439]

Birodalmi hercegként 1712. május 23-tól az Esterházy hercegek is bírtak nemesítési és pénzverési joggal, de ennek magyarországi használatát Mária Terézia szintén tilalmazta.[440] Tehát a főnemességben felmerült az igény arra, hogy Magyarországon belül, önálló hercegségeket, mini államokat hozzanak létre, hasonlóan a Szent Német-római Birodalomhoz. Ezáltal, magyar nemesek és jobbágyok kerültek volna ki a Szent Korona joghatósága alól, ami teljességgel ellentétes volt Magyarország joggyakorlatával. Nem véletlen, hogy ez ellen Mária Terézia fellépett, hiszen a „birodalmi államocskák" egyaránt sértették a magyar király és a magyar nemesség jogait.

[437] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.
[438] Cseh Géza: Egy elfelejtett reformkori színésznő nyomában Horthy Miklós rejtélyes nagyanyja, Turul 2019. 4. füzet. Ungváry Krisztián: Hogyan jutott a kamarási címhez, History, 2020. X. évfolyam, 12. szám (Horthy).
[439] Erba Odescalchi Sándor herceg: Testamentum I-II. (II. kötet), Dovin Művészeti KFT, Budapest 1991.
[440] Magyar nemzetségi zsebkönyv 1. Főrangú családok (Budapest, 1888) Herczegek / Esterházy.

IV. korszak a XVIII. századtól 1848. április 11-ig (áprilisi törvények)

Lényegében a nemességigazolások lezártával, kialakult az a nemesi társadalom, amit leginkább ismerünk. Azonban az egyes családok jogvesztésének folyamata még mindig nem állt meg. Ennek oka, hogy az udvar, minél több adófizetőt szeretett volna látni, így ott, ahol a nemesség támadható volt, igyekezett új adófizetőket találni.

Nemesi adómentesség és tehervállalás

Szíjártó M. István kutatásai kimutatták, hogy a Werbőczynél megfogalmazott nemesi adómentesség a török idők után jó néhányszor szenvedett csorbát, noha azt jogilag igyekeztek „kozmetikázni". Az is tény, hogy a nemesség az ország védelméből, igen jelentősen kivette a részét anyagilag is. A török időkben a nemesek tehervállalása gyakori volt a nemesi felkelésen (és a telekkatonaság kiállításán túlmenően is): példának okáért 1595-ben a birtokosok portánként a jobbágyok adómennyiségének nem kevesebb, mint kétharmadát fizették a magukéból. 1596-ban a decretum arról rendelkezett, hogy a birtokosok egyenesen ugyanúgy 9 forintot tartoznak fizetni portánként, mint jobbágyaik, de ebből a pénzből katonákat kellett állítaniuk. A tehervállalás ölthette további katonák kiállításának formáját is, vagy szolgálhatott szűkebb, pontosan meghatározott célokat is. Hogy a nemesi kiváltságokon csorba ne essék, a birtokos nemesek által fizetendő adót és a kisnemesek taksáit nem adták a kamarába az 1600. évi 3. törvénycikk értelmében. De csak ennyi volt a nemesi privilégium védelmezése, valójában adóztak a nemesek is. A nemesi adófizetés inkább szabály volt, mint kivétel még akkor is, ha az 1601. évi 2. törvénycikk kikötötte a rendi felfogás jegyében, hogy a „földesurak és a nemesség részéről teljesítendő emez adófizetés a nemesi előjogoknak a sérelmére soha ne szolgáljon.

A magyar nemesség több alkalommal vállalt egyéb terheket is. Elsőként ezek közül a „koronaőrzési pénzről" kell említést tenni. A koronaőrök és a koronaőrség fizetésére szolgáló elkülönített adót az 1622. évi 34. törvénycikk tette az adózó nép terhéből a földesurak terhévé, portánkénti másfél forint évi adót és meghatározott taksákat rendelve e célra.

Másodjára említhető az az ajándék (honorarium), melyet a diéta eseti jelleggel ajánlott meg a királyi család tagjainak, különösen a királynak és a királynénak, és általában koronázásuk alkalmával. (Ezt a továbbiakban ezért egyszerűen koronázási ajándékként fogom emlegetni.) A koronázási ajándék, szemben a koronaőrzési pénzzel, a 18. századot is megérte.

Az országgyűlési határozat nélküli adókivetések az 1670-es évektől kezdődő időszakában szintén sor került a kiváltságos társadalmi rétegek megadóztatására. Magyarországon addig példátlan módon 1672 februárjában 5 forintos fejadót vetettek ki a nemességre. Akkora ellenállás fogadta, hogy nem erőltették a dolgot. Az 1671. június 6-i pátens portánként 40 forintos adót vetett ki, melynek felét a földesúrnak kellett (illetve kellett volna) kifizetnie.

Az ónodi országgyűlés (1707) a kuruc államban a nemesi adófizetés bevezetése mellett döntött, ez viszont Magyarország területének csak egy részén érvényesülhetett.[441]

Tehát, nem igaz az a sokszor elhangzott vád, hogy a nemesség kivonta magát a terhek viselése alól, és mindent áthárított a jobbágyságra. Viszont a királyi udvar még több adóbevételre törekedett, amit ekkor még a török háborúkkal indokolt meg. Ezért, az adómentesség és kiváltságok trén gyenge lábon álló csoportokat vették célba.

[441] Szíjártó M. István: Nemesi társadalom és politika; Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről, Universitas Könyvkiadó, Budapest 2006.

Agilisek

Gyenge lábon álló nemeseknek tekintették az *agiliseket*, avagy a nőági örökösödés lévén nemessé válókat. Mint korábban láthattuk, őket középkori okleveleink a nemesi vér devalválódásának elkerülése végett, nemesi birtokaik után, teljes értékű nemesnek tekintette. Helyzetükben a romlást nagymértékben az armális nemesek idézték elő, hiszen ekkor nem állt rendelkezésre nemesi föld, miáltal a nemes feleség és nemtelen férj utóda nemessé válhatott volna. Eme „post uxorem nobilis" vagy „mobilem quartaneum" csoportnak a kegyelemdöfést az 1687. évi XVIII. törvénycikk adta meg: „Minthogy vannak ez országnak olyan lakosai is, kik személyükre nézve a Hármaskönyv 1-ső részének 7-ik czime szerint nem nemesek ugyan, de paraszt állású férfihoz, vagy férjhez adott nemes anya ágyékából származván, nemesi telket s javakat tettleges örökösödés útján nyert birtokának részesei, s kik mások ellen vakmerően elkövetett hatalmaskodási cselekedetekre vetemednek, abból a tekintetből, hogy semmi földesúr hatósága alá vetve nem lévén, őket senki sem vonhatja perbe. Ennélfogva, hogy az ilyeneknek is féktelenségét hasonlóknak büntetlenül való elkövetésében megzabolázzák, a karok és rendek jónak látták annak elhatározását, hogy jelen törvény alapján, az 1659. évi 70-ik törvénycikk végén lévő szakasz, mely a nemes személyeket feleségül vevő parasztokról rendelkezik, az ő ágyékukból származókra is kiterjedjen". 1659. évi LXX. törvénycikk „2.§. A feleségül nemes személyeket vevő és ezeknek nemesi javain tartózkodó s hatalmaskodást elkövető parasztokat pedig, a nemes emberek hasonlatosságára fogják perbe s marasztalják el és a végrehajtást feleségük javaiból teljesítsék." Tehát nemes módjára pereskedik, és a törvény nemes voltát még nem kérdőjelezi meg. Az 1687. évi XVIII. törvény azonban a Habsburg adminisztráció részéről a nőnemesek megítélése terén a XVI. századi negatív politikához képest egyfajta visszalépés, hiszen ha nemességüket nem is ismerik el, de elismerik örökletes szabadságukat, kikerülnek a földesúri hatalom alól, és beemelik őket a vármegyék vérkeringésébe. *Az 1687. évi XVIII. törvény az „agilis" jogállás keletkezését nemesi birtokban kiadott leánynegyedhez köti*, annak ellenére, hogy az „agilis" jogállás további öröklésének már nem feltétele a nemesi jogú birtok megléte. Tehát nemesi jogú birtok nélkül nem jöhet létre „agilis" jogállás. Így Werbőczy azon tétele érvényesül, hogy nemes anya és nemtelen apa gyermeke „automatikusan" nem nemes, viszont a 6. czikk általi nemesi föld, leánynegyede továbbra is kiváltságolt státuszhoz vezet. [442]

A *leánynegyedes nemes* lefokozása agilissé adóztatás végett is bekövetkezett, talán a török háborúk miatt, majd ez a gyakorlat átmegy szokásjoggá. 1713-ban a Trencsény megyei közgyűlés az agiliseket (nemes feleséggel bíró nemtelen férfi esetében) adózás terén nemesnek tekinti, viszont Pest-Pilis-Solt vármegye 1737-ben a nemes feleséggel bíró nemtelen férfit a nem nemesek adójának felével sújtja, míg gyermekét nem nemesnek tekinti. Pozsony vármegye közgyűlése 1747-ben őket személyük után adóztatja, de nemesi birtokuk után nem. Ezekből az következik, hogy az agilis jogállása nem volt tisztázott, és a jogalkalmazókban még élt Werbőczy leánynegyedes nemesi fogalma, de nyomta őket a Habsburg adópolitika. A probléma a nemes anya és nemtelen férj házasságában rejlik, akkor, ha a nemes lány armális nemes, és nem birtokos nemes lánya.

Például, Zalaszentgyörgyvölgy esetében az agilisek helyzete így alakult. Itt a XVIII-XIX. században szaporodnak el az agilisek, noha megjelenésük kezdete a XVI. századra megy vissza. A térségben például Kővágóörsön 30 nemesre 34 agilis jutott, míg Köveskálon 50 nemesre 36 agilis jutott. De a többi zalai faluban is hasonló volt a helyzet.[443]

---

[442] Rihmer Aurél: „… nehogy a nemesi szaporodás által a világra hozott örökösök degenerálódjanak…": Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2008.

[443] Bíró Friderika, Havasi Bálint, Káli Csaba és Kapiller Imre: Száz Magyar Falu – Szentgyörgyvölgy, Budapest 2003.

Hogy miért oly sok az agilis, meg a libertinus a Dunántúlon, annak okát egyrészt a szőlőművelés nagy elterjedtségében (a nem nemes ember számára is megszerezhető szőlőbirtok legtöbbször a társadalmi felemelkedés alapja), a patrimoniális királyság korából fennmaradt nemesi falvak nagy számában és az elenyészett egyházi nemesi székekben lelhetjük fel. Az agilisek szabadon vásárolnak és eladnak birtokokat, különösen szőlőket s egyik-másik jelentékeny vagyonnal rendelkezik. A vétel tárgyaként olykor nemesi kúria, nemesi sessio (telekföld), malomrész és városokban fekvő polgári ház szerepel. A XVII. század elmultával már szembetűnően megnövekedik az agilisek száma, természetes következményeként a régebbi agilis családok szétágazásának s a nemesi birtokok elaprózódásával járó nemes és nem nemesi összeházasodásoknak. [444]

Az agilisek az 1720-as évekig szinte háborítatlanul nemes módjára éltek. A fokozatosan szilárduló állami, illetve megyei hatalom azonban nem engedhette meg magának, hogy ez a megye egészét illetően több ezres tömeg kivonja magát az adófizetés kötelezettsége alól. Ezért minden jogi és egyéb eszközt felhasznált az agilisek vélt vagy valóságos – mindenesetre jogilag meglehetősen bizonytalan – előjogainak felszámolására. A megye (Zala) és köztük a konfliktus először 1741-ben vált nyilvánvalóvá. A feleség révén biztosított nemesi birtok után nekik is részt kellett vállalniuk, ugyanakkor a személyük után mint nem nemesek adót voltak kötelesek fizetni. Ez a kettős adóztatás az agilisek felfogása szerint nemcsak anyagi érdekeiket, de az érvényes jogrendet is sértette. A helytartótanács több ízben is megpróbált kompromisszumos megoldást találni, de ez a XVIII. század folyamán nem sikerült. Így a megye agilisei – köztük a szentgyörgyvölgyiek – 1799-ben is panaszt tesznek a helytartótanácsnál, hogy a megye az anyjuk, illetve feleségük révén reájuk szállt nemesi ingatlanaikat is megadóztatja, s így a más telkén élő „rusticusoknál" (földműves) súlyosabb terheket (subsidium, insurrectio) is viselniük kell. A vármegye azonban továbbra is úgy foglalt állást, hogy az agiliseket sem a honi törvények alapján, sem az adózó nép megbékélése okán nem menthetik fel a contributio (adó) és az azzal kapcsolatos terhek viselése alól. [445]

Az 1844. évi IV. törvénycikk értelmében, a birtok elveszítette nemesítő voltát azáltal, hogy törvény mondta ki azt, hogy bárki, bármilyen birtokot, tehát akár egykori nemesi birtokot is vásárolhat és jogszerűen bírhat. A nemesi birtok megvételéhez így már nem kellett a nemesség tagjának lennie a vásárlónak, viszont a nemesi birtokot megvásárló személy birtoka után nem lett nemes, mi több, ha nem nemes, akkor vásárolt egykori nemesi adózású birtoka után úgy adózik, mintha az nem is lett volna hajdan nemesi birtok, mivel a birtok a vásárló jogállását veszi át.[446]

Ettől kezdve az agilisok jogállása teljesen bizonytalanná vált, lásd Werbőczy felfogását és az 1687. évi XVIII. törvényt. A mai családkutatót viszont jelentősen összezavarhatják, hiszen nemesként éltek, majd hírtelen eltűnnek és nem szerepelnek a nemesi iratokban, illetve részben joggal nem kerültek be a nemeseket feldolgozó gyűjteményes kötetekbe. További nehézséget okoz az azonos területen élő, azonos nevű nemes, illetve agilis családok szétválasztása is. Például a Dunántúlon egyaránt élt nemes és agilis Előry (Őry) család is. Tovább bonyolítja a helyzetet az, mikor az agilis család, folyamatosan nemesekkel házasodik össze, mint például a mencshelyi Előry család. Az agilis családoknál gyakori volt a névváltoztatás, például foglalkozásuk után. Ilyen például az Őry (Előry) aliter Szabó, Előry másképp Csizmadia vagy az Előry alias Bognár. Így, későbbi azonosításuk sem egyszerű.[447] Ugyanígy lehetett névváltoztatás

[444] Baán Kálmán: Az agilisekről: Magyar Családtörténeti Szemle 1942.8. szám.
[445] Friderika, Havasi Bálint, Káli Csaba és Kapiller Imre: Száz Magyar Falu- Szentgyörgyvölgy, Budapest 2003.
[446] Rihmer Aurél: „…nehogy a nemesi szaporodás által a világra hozott örökösök degenerálódjanak…" : Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2008.
[447] Baán Kálmán: Az agilisekről: Magyar Családtörténeti Szemle 1942. 8. szám.

valamilyen testi jegy után, vagy éppen szórakozás után, mint például a Mézes család esete, ami Pelikánra vált át, mert egyik tagja gyakran énekelt egy pelikánról szóló éneket.

Azért foglalkoztam az agilisekkel részletesebben, mert a XVIII. századi nemességigazolások során, ők voltak a legnagyobb vesztesek.

A nemesség létszáma

A korábbi nemességigazolások során elkövetett visszaélések hatására, Mária Terézia 1765-ben rendelte el a férfiágon kihalt (magvaszakadt) nemesi családok armálisainak, azaz címeresleveleinek lefoglalását és levéltárba adását, annak érdekében, hogy ne juthassanak illetéktelen kezekbe, és ne hamisíthassák meg őket. A vármegyei levéltárakban ilyen módon már 1848 előtt, a nemesi kiváltságok fennállása idején létrejött az armálisgyűjtemények törzsanyaga.[448]

A korszakban megpróbálták felmérni a magyar nemesek számarányát. A II. József alatt készült összeírás szerint Magyarországgon 162.947 férfi nemes volt, amihez egyenlő számban véve föl a nőket, összesen 325.894 nemes személyt jelentett, Erdélyt nem számítva. Grünwald Béla azt konstatálja, hogy Magyarországnak minden huszadik lakosa volt nemes, míg Lengyelországban minden tizedik. Ez utóbbi tétellel szemben Fényes Elek azt állítja, hogy a magyar nemesség a lengyelnél is számosabb, s annyi kétségtelen, hogy Galíciában 1837-ben 68 nem nemes férfiúra esett egy nemes. De hogy az a II. József-féle kényszerösszeírás nem lehetett helyes, bizonyítja azon tény, hogy 1847-ben Fényes Elek szerint már 617.521 főre ment a nemesség–nemes férfiak száma; – lehetetlen, hogy hatvan év alatt számban majdnem megkétszereződött volna.[449] Szerintem az eltérés oka abból fakad, hogy a II. József-féle összeírás csak azokat tekintette tényleges nemesnek, akik birtokaik után ténylegesen nemesek voltak, így nem tekintették nemesnek azokat, akik olyan birtokon ültek, amely után adóztatták, illetve szolgáltatásokkal terhelték őket. Már 1688-ban egyetértettek abban, hogy az armalisták és a jobbágytelken élő nemesek adóztathatók. Tehát, II. József alatt, csak azokat tekintették nemesnek, akik ténylegesen nemesi mód éltek.

Nem tekinthetők nemesnek ekkor már a jászkunok, hajdúk és a székelyek, noha gyakran állapotuk kedvezményezettebb volt a jobbágyokénál, mivel a robot alól gyakorta ki voltak véve. Ugyanígy nem nemesek az alföldi városok népei, ahol alig volt művelés alatt allodialis (majorsági) birtok, amit robotban kellett volna megművelni, miáltal a népet alig terhelte földesúri szolgáltatás.

Katonai rendjelek és rangjaik

A XVIII. század nagy újítása volt a katonai érdemek után történő nemesítés. A hadseregben szokás volt, hogy 30-35 évi szolgálat, után kérhető volt a nemesi rang. Ezt a szolgálati időt rövidítették le azon *katonai érdemekért elnyerhető rendjelek*, amik után különböző fokozatú nemesi rangot lehetett igényelni. Az idők során több ilyen rendjelet alapítottak Habsburg uralkodóink. A legnevesebb katonai rendjel az 1757-ben alapított Mária Terézia Rend volt. A rendjel elnyerése, automatikusan lovagi rangra emelte tulajdonosát, avagy megnemesítette, ha az illető még nem volt nemes.[450] A rend alapításakor elnyerhető lovagi rang Magyarországon nem volt bevezetve, az csak a Habsburg Örökös Tartományokban meglévő cím volt. Ezért magyar állampolgár hazánkban nemességet kérhetett csak. Igaz, a lovagi rang

[448] https://mnl.gov.hu/mnl/zml/armalisok.

[449] Mocsáry Lajos: A régi magyar nemes észrevételek Grünwald Béla «A régi Magyarország» czimü munkájára (Budapest, 1889) I. A régi Magyarország süllyedt állapotának okai, Grünwald Béla szerint. A rendi alkotmány.

[450] Polner Ödön: A Mária Terézia-Rend közjogi jellege (Értekezések a Filozófiai és Társadalmi Tudományok Köréből, 4/7., 1934.

is puszta köznemesi titulus volt. Idővel a Mária Terézia Rend elnyerői kérvényezhették a bárói rangot maguknak.

Az 1808-ban alapított Lipót Rend egyes fokozatai után is lehetett nemességet igényelni. Ezenkívül az 1816-ban alapított Vaskorona Rend esetében, a III. osztály után nemességet, a II. osztály után bárói rangot, míg az I. osztály után grófi rangot –ezt vitatja a szakirodalom- és valóságos belső titkos tanácsosi címet lehetett igényelni.

Az 1764-ben alapított Szent István Rend esetében a nagykereszttel belső titkos tanácsosi, a parancsnoki kereszttel grófi vagy bárói, a kiskereszttel bárói rangot lehetett kérelmezni. Az 1849-ben alapított Ferenc József-Rend után viszont nem járt nemesség.

Egy 1883-ban kelt legfelsőbb kézirat beszüntette az eddig dívott szokást, mely szerint a Lipót és a Vaskoronarend egyes osztályaival kitüntetett egyenek bárói vagy lovagi cím elnyeréséért folyamodhattak. Kivételt csak a kiváló hadi érdemekért adományoztatni szokott katonai Mária Terézia- és a Szent István-rend képeznek, melynek vitézei kérelmükre grófi, bárói vagy lovagi rangra emeltetnek.[451]

Az Úrbéri Rendelet

Az Úrbéri Rendelet során, a feudális viszonyok könnyítését a középbirtokos nemesség szenvedte meg leginkább, mivel jelentős földmennyiségtől és bevételtől esett el. Ezért a marxista történetírás igen tévesen állítja, hogy az úrbérrendezést a liberális középbirtokos nemesség szorgalmazta volna. „1767 és 1774 között a szűkebben vett Magyarország 44 megyéjében végezték el az úrbéres terület felmérését. A 3 szlavóniai megyében már korábban, 1755-ben, Horvátországban, valamint az egykori temesi bánság 3 megyéjében pedig csak 1780-ban történt meg a rendezés. Mivel Horvátország és Szlavónia, illetve a szűkebben vett Magyarország nemesi birtokosainak névsora között alig van átfedés, így kihagyásuk nem érinti érdemben a magyar birtokosok rangsorát. A temesi bánság területe ekkor még teljes egészében a kincstár birtokában volt, így a nemesi birtokviszonyok szempontjából nem volt érdekes. (A megyék száma azért 44, mert Kishont még külön szerepelt, csak később csatolták Gömör megyéhez.)” Fónagy Zoltán ezt a 44 vármegyét dolgozta fel kutatási anyagában. A 44 megye 31 millió kat. holdnyi összterületéből 23 millió holdat foglal el annak a 7600 helységnek a határa, amelyeknek az összeírását feldolgozták. A kancellária számára az 1780-as években készült összesítés szerint ezen a területen 6,1 millió magyar hold úrbériséget írtak össze. Ennek 82%-át, közel 5 millió holdat tartalmaznak a meglevő tabellák. Az összesítés szerinti 515 ezer úrbéres háztartás 88%-át, 456 ezer háztartást írtak össze bennük. Az allodiális (majorsági) birtokoknak az úrbérihez hasonló átfogó, egységes és országos összeírása nem készült el. A feldolgozás során egy birtoknak az egy tulajdonos által egy helységben leírt úrbériséget tekintette Fónagy. A 7600, ismert birtokosú helységben az 5800 birtokos 21 ezer birtokkal rendelkezett, tehát egy helységnek átlagosan 2,8 birtokosa volt, egy átlagos földesúr birtoka pedig 3,6 helységben volt elszórva.

A nemesség birtokarány utáni kategorizálása igen nehéz. Szekfű Gyula szerint a középbirtok 800-1000 holdnál kezdődik. Wellmann Imre szerint az a középbirtokos nemes a 18. században, aki az úrbéres földből bír 100 és 1000 hold között.

A közel ötmillió hold úrbéres föld 5835 birtokos között oszlott meg. A birtokállomány közel háromnegyedét, 3,6 millió holdat, az úrbéres föld 72,2%-át 5579 nemes földesúr mondhatta magáénak. Az ő birtokaikon élt az összeírt úrbéres népesség 74,2%-a, 339 ezer jobbágy és zsellércsalád. A fennmaradó 1,4 millió holdon, illetve 116 ezer úrbéres családon a királyi kincstár, a katolikus egyház és a szabad királyi városok osztoztak.

[451] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

A birtokviszonyok rekonstruálása kb. 28 millió kataszteri holdra terjedt ki. Ennek 21,1%-ával, mintegy 5,9 millió holddal rendelkeztek a jogi személyiségű birtokosok. 19,8 millió hold, (67,4%) bizonyíthatóan nemesi tulajdonban volt. 3,2 millió holdnak (11,5%) az úrbérrendezés kori tulajdonosát nem sikerült egyértelműen megállapítani. A terület jórésze kívül is esett az úrbéri viszonyokon; ide tartoztak pl. a puszták és a kuriális falvak.

A nemesi birtokosok közül kiemelkedőek voltak a 10 000 hold feletti latifundiumok. Ebbe a csoportba 62 földesúr, a nemesi birtokosok 1,1%-a tartozott. A birtokszerkezetben nyomasztó túlsúlyt képviseltek. Az ország teljes birtokállományának kétötödét tartották kézben, ami azt jelenti, hogy a nemesi birtok nagyobbik fele (56,2%-a) ennek a szűk elitnek a kezében koncentrálódott. Birtokaikon élt az úrbéres népesség 54,4%-a.

Az 5000 és 10 000 hold közötti nagybirtokosok létszáma megközelítette a latifundiumok uraiét: a 48 földesúr a nemesi birtokosok 0,9%-át tette ki. Birtokaik összterülete azonban már nagyságrendekkel elmaradt a fenti csoportétól: a teljes úrbéres állomány 6,6%-a (a nemesi magánbirtok 9,1%-a, illetve ezek népességének 8,9%-a) felett rendelkeztek.

Az 1000–5000 holdas nagy középbirtokos előbbieknél lényegesen népesebb kategóriába 293 tulajdonos, a nemesi birtokosok 5,3%-a tartozott. Az úrbéres birtokok 12%-át tartották kezükben. (Ez a nemesi birtokok területének 16,7%-át, úrbéres népességének 16%-át tette ki.)

Az 500 és 1000 hold közötti középbirtokosok a nagy középbirtokosokhoz hasonló nagyságú csoportja 325 főből állt (a birtokosok 5,8%-a). Ők azonban már csak az úrbéres állomány 4,7%-át, a nemesi birtokok területének 6,5%át, népességének 6,2%-át birtokolták.

A 100–500 holdas kis középbirtokosok létszáma az előző kategória létszám négyszerese, 1312 birtokos (23,5%) került ebbe a csoportba. A nemesi birtokosok közel egynegyede a birtokállomány 6%-ával (a magánbirtok 8,3%ával, ezek népének 8,9%-ával) rendelkezett.

A 100 hold alatti kisbirtokosok csoportja volt a legnépesebb kategória, amibe 2464 fő, a birtokosok 44,2%-a tartozott. Nagy létszámuk dacára alig hagytak nyomot a birtokstruktúrán: a teljes úrbériségnek mindössze 1,8%-át mondhatták magukénak, ami a nemesi magánbirtok 2,5%-ának felelt meg (ezen élt a nemesek úrbéreseinek 3,7%-a).

Továbbá, minden ötödik nemesi rendű birtokos már csak zsellérek felett uralkodott. Az 1075 „földesurat" a nemesi birtokok úrbéres népességének 0,8%-a szolgálta.

Az úrbéres területet tekintve az ország legnagyobb birtokosa a királyi kincstár volt. A feldolgozott tabellák szerint 438.731 hold telki állomány, az összes úrbéres föld 8,8%-a volt az övé. Birtokain 32 403 úrbéres családot írtak össze, ami az összes úrbéresek 7,1%-át tette ki. A nem magánföldesúri birtokon belül a területből 32, a népességből 28%-kal részesedett.

A jogi személyiséggel rendelkező birtokosok legnagyobb csoportját az egyházi birtokosok alkották. Az ő tulajdonukban találtak az összeírók 889.345 hold úrbéres földet, az adatbázisban szereplő terület több mint egyhatodát (17,8%-át). A birtokokon élt az úrbéres népesség 17,3%-a, 79 095 jobbágy- és zsellércsalád.

A népes magyarországi nemesi rend minden tizedik tagja rendelkezett úrbéres jellegű földdel, illetve tartotta feudális jellegű függésben legalább egy embertársát. A jogi személyiségű birtokosokkal (a kincstár, az egyház és néhány királyi város) szemben a nemesség tartotta kézben a földbirtok csaknem háromnegyedét. A legszűkebben vett Magyarországon minden 10. hold a királyé, minden 6. a katolikus klérusé volt.

A birtokok széttagoltságát vizsgálva kimutatható, hogy a birtokos nemesség egy része, még ha birtokának nagysága ezt nem is zárta volna ki, aligha kapcsolódhatott be a racionális „új mezőgazdaság" születésének folyamatába, birtoka ugyanis csak az egyre inkább archaikusnak számító, „járadékoltató" rendszerben jövedelmezhetett egyáltalán valamit.[452] Az úrbérrendezéssel pontosan ezen járadékokat veszítették el a kisbirtokosok.

[452] Fónagy Zoltán: Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. A nemesség a magyar társadalomtörténet-írásban VI/1141: Századok – 1999, Tanulmányok

Urbárium

Az új *Urbárium*[453] a belsőséget egységesen 2 pozsonyi négyszög mérős, azaz 1100–1300 öles nagyságban határozta meg. A külsőséget (külső telek) egy egész telek után, az illető helység határának osztályba sorolása szerint, szántónál 16–40 hold között, rétnél 6–22 kaszás (kaszás rét) között állapították meg. Az urbárium kitért még a jobbágyok jogainak és kötelezettségeinek tárgyalására. Maximálta az úrbéres szolgáltatásokat, a robot (52 igás és 104 kézi robotnap, zsellér 18, házatlan zsellér 12 kézi robotnap), a hosszúfuvar, cenzus, ajándék nagyságát.

Az úrbérrendezés jelentősége abban állt, hogy az úrbéres népesség terheinek és kötelezettségeinek egységes elvek szerinti országos rendezése ilyen formában ekkor készült el először.[454]

Természetesen a kilenced és a tized, valamint az államnak fizetendő pénzjáradékok megmaradtak. Ezeket utóbb 1836-ban szabályozták.

A Mária Terézia féle úrbérrendezés újabb feszültségeket okozott. Az erdei haszonvételek sokoldalúan gazdagították és változatossá tették az ott élők táplálkozását és életét, de ez a sokféle haszon nem volt megadóztatható, a földesúrnak ebből nem jutott számottevő jövedelem, amit pénzzé tehetett volna. Ezért igyekezett mindenáron gabonatermő szántóföldekhez, bérbe adható halászóvizekhez és faárut termelő erdőkhöz jutni, mindez azonban a gazdag biológiai értéket, biodiverzitást biztosító környezet rombolásával, elszegényítésével járt.

A Mária Terézia korában végrehajtott úrbéri elkülönítés nemcsak a jobbágyparasztság egy részét fosztotta meg élőföldjétől és kényszerítette születéskorlátozásra, hanem végzetes társadalmi ellentéteket hívott létre a nagybirtokosok és a zsellérek, valamint a nincstelen cselédek között. E társadalmi ellentét feloldására később sem történt kielégítő kísérlet.[455]

A kis és középbirtokosokra az úrbérrendezés azért hatott különösen negatívan, mert számukra a robotnál igen gyakran sokkal nagyobb jelentősége volt az egyéb járandóságoknak, amiket a rendezés sok esetben alaposan visszafogott. Ennek oka, hogy bizonyos birtokméret és művelési formák esetén, az 52 nap igás és a 104 nap gyalog robot alig volt behajtható. Egyszerűen nem volt rá szükség.

Tehát az 1754/1755-ös nemesi összeírások után is számos család süllyed a jobbágyok közé, noha még egyes kiváltságaik elkülönítik őket tőlük. Az egzisztenciát vesztettek az agilisek, illetve az úrbéri szabályozás után a kis és középbirtokos nemesek egyes csoportjait.

Ennek egyik jele, hogy az 1836. évi XI. t.-c. szerint az úrbéri telken lakó nemesek katonák elszállásolására köteleztettek.[456]

A nemesi vizsgálatot az ún. igazoló (invesztigációs) bizottság (választmány) végezte, ennek tagja lehetett a szolgabíró és az esküdt, a jegyzőkönyvet a jegyző vezette. Máskor ezt az alispán végezte el. 1867-1944 között ez a feladat a belügyminiszterre hárult.[457]

Magyar rendiség

Szíjártó M. István hívta fel a figyelmet arra, hogy 1708–1792 között a nemességen belül, jelentős politikai átrendeződés ment végbe. A középpontban általában az ebben a politikai életben irányító szerepet játszó, *bene possessionati*nak (földbirtokosnak) nevezett réteg áll a nemességen belül. A század első évtizedeinek főnemesi vezetésű *magyar rendisége* a század

[453] Mária Terézia rendelete a jobbágyok terheit a telkük alapján, és szabályozta a jobbágy és zsellér fogalmát is.
[454] Török Katalin: Úrbérrendezés: Magyar Néprajzi Lexikon és a Magyar Katolikus Lexikon szócikke.
[455] História XXVI. évfolyam 5. szám. 2004. 19-20. http://karpatmedence.net/tarsadalomneprajz/torteneti-neprajz/716-az-urberrendezes-hatasa-a-termeszetre.
[456] A Pallas Nagy Lexikona – Nemesség címszó.
[457] Gerő József: A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek 1867–1937. Budapest 1938.

végére átadta helyét egy, a bene possessionati által dominált magyar rendiségnek. A reformkori társadalmi-politikai felállás kialakulása tehát már a 18. század végére megtörtént. A rendiség táborán belül tehát korszakunkban történt egy átrendeződés az arisztokrácia rovására és a jómódú birtokos köznemesség javára. Tehát, ezen időszakban a bene possessionatus nemesség fokozatos politikai felemelkedése történt meg. Ennek oka, hogy a megelőző század végével, amikor a nagybirtokos arisztokrácia által a török elleni harcokban ellátott közhatalmi funkciók megszűntek, foszladozásnak indult az a társadalmi háló, mely addig szorosan hozzájuk kötötte régiójuk népességét, különösképpen pedig köznemes familiárisaikat. Nemcsak a főúri vár és magánhadsereg védelmi szerepe szűnt meg, de ezzel párhuzamosan a főúri udvar már sokkal kevesebb feladatot (állást, megélhetést) tudott kínálni a környék köznemességének. Drasztikusan megváltozott tehát fő- és köznemes viszonya, és ellentétük később politikai szinten is megnyilvánult. Ezt követően pedig az 1740-es évektől tartó hosszú gazdasági konjunktúra időszakában, művelődési és mentalitási változásoktól kísérve a köznemesség lassan a politika szférájában is emancipálódott az arisztokrácia dominanciája alól. Majd pedig 1790 rendi-nemesi mozgalmában már a politikában is kezébe vette a gyeplőt. A bene possessionatus köznemesség a vármegye szintjén már a 18. század folyamán önálló erőként lépett fel.[458] A családok vagyoni háttere nagyban befolyásolta a vármegyén, illetve az országon belül a társadalmi mozgásterüket. Ez leginkább a házassági szokásaikban nyilvánult meg. A köznemesség társadalmi kapcsolatainak térbeliségét a házasságok példáján vizsgálva arra az eredményre vezetett, hogy a rendszeres társadalmi kapcsolatok által kialakított tipikus élettér a kisnemeseknél falujuk szűkebb környezete, a viszonylag jómódú birtokos köznemesség esetében körülbelül a megye lehetett, a gazdag és befolyásos vezető családok esetében pedig egy ennél tágabb földrajzi kerület.[459]

Az udvar további kísérleteket tett a nemesség megadóztatására. Kaunitz 1761-ben már úgy tekintette (és álláspontja vált a felvilágosult abszolutizmus Magyarországgal szembeni politikájának alapkövévé), hogy a nemesség teljesen kivonja magát az állami terhek viselése alól. E mögött az állt, hogy a török háborúk végeztével, igen sok nemesi teher megszűnt, például katonaállítás, és helyükbe nem lépett semmi. Ez pedig a nemesség meggazdagodásához, anyagi felemelkedéséhez vezetett, noha ekkor a nemesi rend koránt sem volt egységes gazdasági téren.

A nemesség ekkora már, a XIX. század elején, igen csak széttagolt képet mutatott. Ezt leginkább az 1809. évi nemesi felkeléskor készült összeírás tükrözi. A lovasságnál 1919 fő volt évi 3000 Ft-nál nagyobb jövedelmű, 173 fő évi 2000-3000 Ft jövedelmű, 864 fő évi 1000- 2000 Ft jövedelmű. A gyalogosok között volt 1522 fő évi 1000 Ft jövedelmű. Ezeknek felszerelésükről saját maguknak kellett gondoskodniuk.[460] Megjegyzendő, hogy közöttük honoratiorok is előfordulnak, mint ahogyan 1792-ben személyes hadba vonulásra volt kötelezve Rihmer József honoratior (1828-tól nemes) is.[461] 32 000 főnyi nemesi közkatona viszont csak közköltségen volt képes eleget tenni a hadba vonulásnak. Tehát a nemesek 72,4%-a képtelen volt saját költségén hadba vonulni.

Zemplén vármegyében 1834-ben írták össze a nemeseket. Itt 70,1% volt 0-1 telkes nemes, 25% volt 1-20 telkes nemes, 3,2% volt 20-100 telkes nemes, 1,1% volt 100-300 telkes nemes és 0,6% volt, akinek 300 teleknél nagyobb birtoka volt. Biharban a 3293 nemes közül 1034 családfő volt birtoktalan, ami 31,39%-ot tesz ki, míg 1649 családfőnek volt 100 holdnál kisebb birtoka, avagy volt kisbirtokos, ami 50%-ot tesz ti. Az itteni kisbirtokosok aránya 73%, akik a

[458] Szíjártó M. István: Nemesi társadalom és politika; Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről, Universitas Könyvkiadó, Budapest 2006.
[459] Uo.
[460] Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában", Osiris Kiadó, Budapest 2001.
[461] Andretzky József, Baranyavármegye nemesei, Pécs 1909.

termőföldnek csak 7%-át birtokolták! Magyarország más vidékén készült összeírások is hasonló képet mutatnak.[462]

Ebből az következik, hogy Magyarország nemességének mintegy 70%-a tartozott a nincstelen, illetve a kisbirtokosok sorába. Ami viszont az jelenti, hogy a XIX. században vármegyei, illetve országos szereplésre csak alig 30% volt képes, így csak az ő iratanyagaik maradtak fenn leginkább a különböző levéltárakban és így lényegében a nemes családoknak mindössze csak a 30%-a kutatható eredményesen. Én ezt a számarányt elfogadhatónak vélem, minimum a mohácsi csatavesztés időszakától kezdve.

A 70%-nyi szegény nemest több jelzővel is illették, úgymint kurta nemes, bocskoros nemes, kapcás nemes, félsarkantyús nemes, skvarka (tepertő vagy pörc) nemes, járomszeghugyozó, pipás nemes, botosnemes, parasztnemes, selyemparaszt, hét szilvafás nemes. 1828-ban a jobbágytelkek 2%-án éltek nemesek, akik a nemesség 10%-át tették ki. A XIX. századtól sok birtoktalan nemes ment el iparosnak. Ők főleg csizmadiák, molnárok, kovácsok, ötvösök, takácsok vagy épp szűcsök. Igen kevesen lettek kereskedőkké. [463]

Nem véletlen ezek után, hogy a XIX. században Somogy megyében készült nemességet összeíró lajstromok, különbséget tesznek a köznemességen belül a „méltóságos nemesek" és a „nemesi rendhez" tartozók között, avagy birtokos és a kuriális (curialisták) nemesek között.[464] Kováts Zoltán becslése szerint az ekkor összeírt 300-400 somogyi nemesi családból 130-150 lehetett curialista, akik jórészt Nagyszakácsiban, Nemesdéden, Nemeskisfaludon, Nemespátrón és Nemesviden éltek. Ők voltak a „nemesi rend" tagjai, tehát olyan nemesek, akik ugyan nemesek, de lényegében rangjukon kívül másuk nincsen, avagy nincsennek földbirtokaik.[465]

[462] Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában", Osiris Kiadó, Budapest 2001.
[463] Uo.
[464] Szíjártó M. István: Nemesi társadalom és politika; Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről, Universitas Könyvkiadó, Budapest 2006.
[465] Uo.

V. korszak 1848. április 11-től 1918. november 13-ig (eckartsaui nyilatkozat)

1848-ban a Magyar Királyságban a nemesség számát 462 ezer főre becsülték, amiből 27 ezer élt Horvát-Szlavónországban, Erdélyben 90 ezer fő, ami a népességhez vetítve kevesebb mint 5%-ot jelent, miközben a valós arányuk ekkor 10-11% lehetett.[466] A különbség oka meglátásom szerint ismét a sok nincstelen nemesben keresendő, akiket életmódjuk miatt nem számítottak a nemesek közé. Fényes Elek 58 ezer szláv, 21 666 oláh és 464.705 magyar nyelvű nemesről tudott. [467]

Nemesi előjogok megszűnése és kártalanítás

A magyar nemesség a pozsonyi országgyűlésen az 1848. április 11-én önként mondott le előjogairól. Bevezetésre került a törvény előtti egyenlőség, eltörölték az úriszéket és a nemesi adómentességet. Jobbágyaikat pedig állami kártalanítás fejében felszabadították. Ez a kártalanítás az 1848/49-es szabadságharc és az azt követő megtorlás következtében, késve vette kezdetét. Az úrbéri kárpótlásnak, az úgynevezett földtehermentesítésnek módját az 1853-ban kiadott császári nyíltparancs (úrbéri pátens) szabályozta. Ezeknek a földtehermentesítési kötvényeknek kifizetése a XIX. század végéig húzódott,[468] de a kárpótlást sokan még az I. világháborúig sem kapták meg. „Az 1853. március 2-án kiadott pátens szerint a méltányos kárpótlást jobbágytelkenként 300 és 700 forint között szabta meg, egy zsellér után pedig 50 forint járt. 1853 után a kárpótlás fedezetét a földtehermentesítési pótlék bevezetésével teremtette elő, ami az egyenes adó 30-40 százalékos felemelését jelentette. Ezt maguk a kárpótoltak is fizették, és azok is, akik semmilyen kapcsolatban nem álltak a földdel. Az erdélyi nemesség az úrbéri viszonyok rendezetlensége miatt még később jutott hozzá a kártérítéshez, ott 1916-ra ütemezték az utolsó kifizetést. Az 1854. június 28-án kelt pátens urbárium és rendezett jobbágy telek híján holdanként határozta meg a kárpótlás összegét, 22-30 forint között. Földtehermentesítési ügyeket egészen 1923-ig tárgyalták még. A kifizetett kárpótlási tőke és kamatai óriási összegek voltak: Magyarországon földtehermentesítés címén 230 millió, Erdélyben 80 millió forintot fizettek ki. (Magyarország egyenes adója 1851-53 között évi 20 millió forint körül mozgott.) Bár a földtehermentesítési pótlék súlyos terhet jelentett az adózóknak, a kármentesítés fő kárvallottjának mégis a birtokos osztály érezte magát, főleg a közép- és kisbirtokosok. A dualizmus korának gazdag dzsentri-irodalma szinte egyöntetűen a kárpótlás késedelmes végrehajtásában keresi a középnemesség lefelé vezető útjának kiindulópontját. Feudális jövedelmeiket egycsapásra elvesztették, a gazdálkodás átalakításához szükséges tőkéhez viszont csak évek, sőt évtizedek múlva jutottak hozzá. Az adósságfizetési moratóriumot 1856-ban feloldották, így a kötvények jelentős része egyenesen a hitelezőkhöz került. A szorító pénz- és hitelhiány miatt nagyszámú kötvényt dobtak azonnal a pénzpiacra. A bécsi és a pesti tőzsdén 16-40 %-os veszteséggel lehetett pénzzé tenni az ingatag pénzügyi helyzetű birodalom által garantált kötelezvényeket. A legrászorultabbak idáig sem jutottak el: az uzsorások már a kárpótlási igényeket összevásárolták potom áron. Legkevesebb veszteséggel még a tartalékokkal és hitelforrásokkal rendelkező arisztokrácia vészelte át a nehéz éveket.” [469]

A nemesség egyik legnagyobb vesztesége, az ingyen munkaerő elvesztése volt, amit elvben a kárpótlásnál is figyelembe vettek volna. Az évi 12 millió igás és ugyanannyi

[466] Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”, Osiris Kiadó, Budapest 2001.
[467] Uo.
[468] Degré Alajos: Úrbéri vagyon: Magyar Néprajzi Lexikon.
[469] Fónagy Zoltán: A nemesség 1848-49-ben: Reformkor - rendi társadalom, Limes - Tudományos szemle (Tatabánya), 13. évfolyam, 2000. év 1. szám.

gyalognapszámra volt alapozva a 8 millió hold majorsági szántó és rét felének háromnegyedének művelése. A robotról a bérmunkára való áttérésben egyébként nem a munkabér előteremtése volt a fő gond, hanem a saját gazdasági felszerelés hiánya. Eddig a jobbágy a maga eszközeivel, állataival állt ki úr dolgára; most egyszerre óriási beruházásokra lett volna szükség felszerelésben, igás állatokban, épületekben. A kortárs mezőgazdasági szakíró, Korizmics László 160-180 millió forintra becsülte az átálláshoz szükséges összeget. Ehelyett a birtokos osztály 2-300 milliós adóssággal lépett át az új korszakba. Természetes jelenségként ráadásul felszöktek a munkabérek és az igás állatok árai.[470]

A földesurak egyedül csak zsellérjeiket és majorsági munkásaikat tudták megtartani, mert ők kimaradtak az 1848-as felszabadításokból, noha az ő felszabadításukat 1849 júniusában már tervbe vették.

Az 1848. április 11-i törvények földcsuszamlás szerű változásokat okozott a magyar nemesség soraiban. A kisbirtokos „hét szilvafás" nemesek, a jobbágytelken élő nemesek a közteherviselés bevezetése által, egyik napról a másikra parasztokká váltak. Ugyanígy lényegében értelmét veszítette az agilis állapot is, miáltal ők is parasztokká váltak. A nemesi életmódot csak a közép és nagybirtokosok, illetve az értelmiségi foglalkozást űző nemesek tudták csak megőrizni.

A nemesség mint „jogok nélküli dísz", illetve kitüntetés

Mivel az élet sok területén a nemesség elveszítette kiváltságait, az újkeletű nemesi rang már csak dísz, tényleges tartalom nélkül. Ezért a királyi udvar számára árucikké vált. Ennek oka, hogy, hogy sokan törekedtek olyanok a nemesi rang megszerzésére, akik korábban származásuk vagy tényleges érdemek hiánya miatt nem nyerhették el a nemességet. Ennek során *ősnemes*nek tekintették azt, akinek nemessége Mohács előtt keletkezett. *Régi nemes* az, akinek nemessége 1848 előtt keletkezett és legalább 200 éves joggyakorlással, vagy apai ágon 4 nemesként született nemes őssel (a nemesség szerző nem számít) rendelkezett. És *nemes* volt, akinek nemessége 1848 előtt keletkezett, de régisége még hiányzott, valamint „*novi homines*"[471] volt az 1848 után megnemesített. A megkülönböztetés oka, hogy 848. április 11. után a nemesség már nem birtokolhatta előjogait, különbség van az ezen idő előtt és után kelt nemességek között, mivel a korábban kelt nemesi rangok és címek még teljességgel bírták a nemesi jogokat, míg az utóbbiak már lényegében *jogok nélküli díszek* csupán. Ezért került bevezetésre a fenti hármas tagolás.

A nemesi családfeldolgozások lényegileg az 1848-as áprilisi törvények után felszínen maradt, illetve már korábban kihalt közhitelű nemesi családokkal foglalkoznak leginkább. Ilyen feldolgozás Nagy Iván *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal,* ami 1857 és1868 között íródott, Kempelen Béla *Magyar nemes családok* című munkája, ami pedig 1911 és1932 között készült el. A *Turul* folyóirat is csak 1883-ban indult, míg a *Magyar Családtörténeti Szemle* 1935-ben vette kezdetét. Feldolgozásaik lényegében a XIX. században élő családokra, vagy régi és nagyhírű történelmi családokra vonatkoznak.

Az egész Szluha életmű anyaga az utóbbi kb. 300 évben itt élt családok néhány százalékát teszi ki, legföljebb a pereskedők és a vármegyei vagy országos közszereplésben aktívabbak élvezhetnek valami előnyt ezen a téren. A teljes sorozatban 2003-ig, 1700 – zömmel „középnemes" – család leírása és (csaknem soha sem hiánytalan) adatai szerepelnek, és ez a szám a 2000-et nem is igen fogja meghaladni.[472]

---

[470] Fónagy Zoltán: A nemesség 1848-49-ben: Reformkor – rendi társadalom, Limes – Tudományos szemle (Tatabánya), 13. évfolyam, 2000. év 1. szám.

[471] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

[472] Késmárky István, Simon István: Szluha Márton életmű sorozat, Dunántúli nemesi családok. Heraldika Kiadó, Budapest 2023.

Az 1848. évi áprilisi törvények után a nemesség megmaradását nagyban elősegítette a magyar nemesség szokásjoga, illetve közel évezredes törvényi háttere. Ezek lényege, hogy a magyar nemesség a nemesített elődtől (primus acquirens) minden törvényes utódára átszáll, és az a nemes leány sem veszti el, aki polgári egyénnel lép házasságra. Az a polgári születésű nő pedig, aki nemeshez megy férjhez, személyére nézve férje nemességében részes (nobilitas communicata); e nemesség az egyenrangú születés (Ebenbürtigkeit) feltételéhez semmiképen sincs kötve. E személyes nemesség megszűnik, ha özvegyül maradva, újból polgári férfiúval házasodik össze. A polgári férfihoz férjhez menő nemesnő személyes nemességét megtartja. E tekintetben is lényeges különbség létezik a magyar és osztrák törvény között, mert az osztrák törvény, felsorolva azokat az eseteket, amelyekben a nemesség elvész, azt is mondja, hogy a nemes nő nemessége megszűnik, ha polgári egyénnel lép házasságra, mert a nő férje állását követi; nemessége csak akkor éled fel újra, ha mint özvegy ismét nemeshez megy férjhez.

Általános elv továbbá az, hogy a magyar nemesség olyannyira a személlyel eggyé forrottnak tekintetik, hogy azt büntetésül a törvény sem veheti el attól, aki bírja, ami az úgynevezett 'térbeliség' fogalmának és jogának teljesen megfelel; ellenkezőleg Ausztriával, ahol a nemesség csak külső, az illető személyéhez csak feltételesen kötött kitüntetésnek tekintetik, úgymint bármely más nem örökös méltóság, s a melytől egy törvényes ítélet nemcsak a bűnöst, hanem az ítélet jogerőre emelkedése után nemzett gyermekeit is megfoszthatja. Ezt nevezik ott polgári halálnak. A polgári halál a magyar és erdélyi jog szerint ismeretlen.[473]

Több államban elvész a nemesség, ha a nemes bizonyos polgári foglalkozásokat űz. Magyarországon ellenben a foglalkozás és az ekkori nemesi jogállás nem zárja ki egymást.

Az Ősiségi Pátens

Széchenyi István 1830. január 28-án megjelentette a Hitel című könyvét magyar nyelven. Megírásának előzménye, hogy Széchenyi 10 000 forint hitelt akart felvenni birtokai fejlesztésére, amelyet az osztrák bank fedezet hiányában elutasított. „… pénzbeli összeköttetésink hibás elrendeltetése s az abból természetesen következő tökéletes hija minden hitelnek. Ezen hiányt látom minden fizikai természetlenség okának, mikor p. o. 100 ezer vagy több holdnyi föld birtokosa csak egy forintrúl se tud bizonyos hitelt adni, s pénzben szűkölködik; a tőkepénzes ellenben helyet alig találhat, honnan várhatna bizonyos kamatot vagy idővel tetszése szerint a tőke rendes visszafizetését is. És éppen úgy látom a hitel híját minden erkölcsi romlottság s lelki aljasodás egyik fő okának is. Mert ha valaki pénzét 20-szal, 50-nel, 100-zal 100-túl vagy még több uzsoráért adja kölcsön, annak bizonyára az ördöggel is van dolga, ki pedig 100-túl 20-nál, 50-nél, 100-nál többet ír alá, azt bona fide sohasem cselekszi, hanem csalni akar. Már ily alkudozók közt, kinek egyike embertársát nyúzza, másika pedig csalja, s hol Mephistopheles játssza a fő személyt, miként nevekedhetik emberség s polgári erény? És ha ezen szép társasági szokás több nemzéseken hat keresztül, s már anyatéjjel szívódik ezen gyönyörű régi elintézés – ugyan kell-e még több egy egész nemzet elrothadására? E dohos penészen épült régi pénzbeli szisztémánk nem hozta-e sok hazafi társunkat adósság dolgában többször immár oly keserves dilemmába, hogy szinte ostoba cselekvő s gazember közt alig lehete harmadik rollát választania? (gróf Széchenyi István: *Hitel*)"

Tehát, Széchenyi az ország felemelkedését külföldi hitelekből kívánta megvalósítani, oly módon, hogy a fedezetet, mint zálog, a földbirtok adja. Ezt az eljárást az 1848. áprilisi törvények tették lehetővé az ősiség törvényének (1351) eltörlésével. Eddig ugyanis, a nemesi föld a Szent Korona háramlási joga miatt, nem volt adóssággal terhelhető, és nem kerülhetett ki a nemesi birtokosok kezéből. 1848-tól (1852- es ősiségi pátens) kezdve viszont a birtok jelzáloggal lett

[473] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat Budapest 1886

terhelhető, és nem fizetés esetén a birtokot elvihette a bank. Ugyan Széchenyi és pár hozzá hasonló személy képes volt a felelős gazdálkodásra, de a nemesség többsége erre alkalmatlan volt. Igen sokan vettek fel hitelt, mondván, könnyen jön a pénz, de azt törleszteni, visszafizetni már nem tudták. Így igen sok kis és középbirtokos veszítette el ősi, nemesi birtokát, és vált nincstelenné, mivel a föld elárverezhetővé vált. Ők jórészt a jobbágyok, vagy ahogy akkor már nevezték őket, a parasztok közé tagolódtak be, jelentős identitásvesztés árán.

Az *Ősiségi Pátens* alapjaiban borította fel Magyarország addigi birtok és tulajdonjogát. Eltörölte a nádori adományrendszert, a királyi kincstárnak magszakadás és hűtlenség címén való utódlását és a földesúr és jobbágy közötti öröklésjog rendszerét. Az ősiség a vagyonforgalom korlátozására irányuló anyagi és jogi intézmények összessége volt évszázadokon keresztül. A császári nyílt parancs alapján vagyon tekintetében sem a férfi és nő közötti különbség, sem az élők közötti vagyonátruházásban, sem az öröklésben nem érvényesült tovább. A pátens végérvényesen eltörölte az ősiséget, az ősiségre hivatkozva ezért nem lehetett többé pert indítani. A pátens megszüntette a fiú- és leányági vagyon (elsősorban földbirtok) közti különbséget is.[474] Ez alapján, minden gyermek egyformán örököl, függetlenül attól, hogy hányad szülött és attól, hogy fiú vagy lány. Az öröklött ősi nemesi birtok tulajdonosának megengedték, hogy a polgári törvénykönyv hatályba léptétől 3 év alatt fiúörökösök javára végrendelkezzenek; az özvegyeknek és a női leszármazottaknak csupán az addigi törvények szerint. A családi hitbizományok érvényben maradnak. Erdélyre vonatkoztatva az Ősiségi Pátenst 1853. május 1-én adták ki. Kiadása az osztrák polgári törvénykönyv Magyarországra és Erdélyre való kiterjesztését jelentette. Így azoknak ma csak az a jelentőségük van, hogy Magyarország és Erdély nemesi birtokviszonyainak jogtörténeti alapját képezik.[475] Az ősiségi pátens az osztrák törvénykönyv 1861-es kivezetése után is érvényben maradt.

Az ősiség eltörlése után bekövetkezett negatív állapotok ellen a kiegyezés után ismételt fölszólalások történtek és nem egyszer hozták szóba az ősiségnek legalább részben való fölélesztését. Tette ezt pedig különösen a magyar ellenzéknek úgynevezett agrárius frakciója, mely a magyar földbirtok elforgácsolását és a középosztály veszendőségét kizárólag és egyenesen az ősiség törvényének időszerűtlen eltörlésének rótta fel.[476]

A dzsentrik és birtokos parasztok

A parasztság közé került nemesek mellett, kialakult egy sajátos csoportjuk is, mégpedig a *dzsentrik* (gentry). Eredete az angol gentry szóra megy vissza. A magyar nemesi társadalom egy csoportjára 1853-tól alkalmazzák ezt a kifejezést. A középbirtokos osztály a kiegyezést követő „másfél évtized valóságos „mártírja" volt, mivel „a 60-600 holdas birtokososztály, a nemzet e derék testőrsége" nem bírta elviselni a terheket, s megvált földbirtokaitól. A dzsentri fogalommal azt a nemesi eredetű társadalmi csoportot jelöljük, mely a 19. század második felében elveszítette birtokát, s tömegesen a *hivatali pályákra* áramlott. Ez a réteg ráadásul kiváltságos helyzetet kívánt fenntartani más csoportokkal szemben, ami mindenekelőtt életmódjában jelent meg. Az is megállapítható, hogy a réteg egyfajta állandó mozgásnak volt kitéve, ezt jelentette ugyanis a földparcellák elvesztése, majd a tömeges hivatalba való áramlás. Ezt a tendenciát nevezzük most összefoglalóan deklasszálódásnak.[477]

---

[474] https://hu.wikipedia.org/wiki/%C5%90sis%C3%A9gi_p%C3%A1tens.
Kajtár István: A 19. századi modern magyar állam- és jogtörténet alapjai, Dialóg Campus, Pécs 2003.

[475] Ősiségi pátens: Magyar Katolikus Lexikon. Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

[476] Magyar Lexikon 13. Nogat-Planetarium (Budapest, 1883.) O / Ö / Ősiség.

[477] Papp Viktor: Fösvény és tékozló dzsentrik? Egy Somogy megyei nemesi família története a 19. században, Aetas, 2020 (35. évfolyam) 2020 / 1. szám. Tanulmányok. Implom József: Dzsentri: Magyar nyelv értelmező

A nemzetnek az uralkodóhoz való viszonyát jól szemléltet báró Podmaniczky Frigyes honvédtiszt feljegyzése 1849-ben, miszerint a honvédsereget és a nemzetőrséget a bocskoros nemesek, a városi polgárok és a szegénynép támogatta, míg a birtokos parasztság elhúzódott tőle.[478] Most ez a birtokos paraszt lesz sok helyen az elszegényedett nemes munkáltatója, ami a nemességen belül, komoly érzelmi és mentális töréshez vezethetett. A rendi állás és a valóságos életviszonyok közötti szakadékot illusztrálja a XIX. század eleji kúriai döntvény, amely szerint a cselédnek szegődött nemes szolgálata idejére kiváltságairól lemondottnak tekintendő, így fizikai fenyítéssel is büntetheti gazdája. Elképzelhető tehát olyan szituáció, hogy a gazdag paraszt megpofozza nemes cselédjét.[479]

A több évszázados nemesi jogrendszer lebontásának következő lépése a nádori nemesítés lehetőségének az eltörlése volt. Ezt a lehetőséget az 1867. évi VII. törvénycikk zárta le végleg, amely törvényi pont az 1847/48. évi III. törvénycikk értelmében felfüggeszti a nádor királyi helytartói jogait és a nádorválasztást későbbi időpontra elnapolta. A nádor és királyi miniszterelnök jogköre sokban átfedi egymást, így nádort később sem választottak. A Horthy korszakban vetődik majd fel, hogy Horthy legyen nádor – nádor ugyan is lehet protestáns vallású is – és így nemesítési joga lehessen, de ezt végül elvetették.[480]

Igen sok kis és középbirtokos elszegényedése mögött az amerikai eredetű *filoxéra* járvány állt. Ez a szőlőbetegség 1875-ben jelent meg Magyarországon és 1897-ig, a 666.820 kataszteri hold szőlőből, 391.217 kataszteri hold szőlőst pusztított el. Magyarországon a növekvő szőlőket támadta meg a filoxéra. Magyarországon 1896-ra kipusztította a kötött talajra települt szőlők 90 százalékát.[481] A homokos talajra telepített szőlők esetében a pusztítás kisebb volt.

A Magyar Korona Országainak szőlőterülete hektárban 1860–1873 (Keleti Károly korabeli rögzítésnek megfelelő szövege alapján) :

	jelen fölvétel szerint	a kataszter szerint	különbözet jelenleg
Magyarországon	335.873	294.406	+ 41 466
Erdélyben	21 871	22 383	- 512
Fiumében s területén	417	435	-18
Horvát-Szlavónországban	55 103	52 012	+ 3 090
A horvát-szlavén határőrvidéken	12 049	12 992	-942
Összesen a Magyar Birodalomban	425 314	382 231	+ 43 083

Magyarország és Erdély szőlőterülete hektárban (a KSH adatai alapján):

	1873	1896	változás
Magyarországon és Erdélyben	357.745 ha	202.865 ha	154.880 ha

szótára: Dzsentri) A magyar nemesi társadalom egy csoportjára 1853-tól alkalmazzák ezt a kifejezést. (Magyar Nyelv – 34. évfolyam – 1938.)

[478] Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában”, Osiris Kiadó, Budapest 2001.

[479] Fónagy Zoltán: A nemesség 1848-49-ben: Reformkor - rendi társadalom, Limes - Tudományos szemle (Tatabánya), 13. évfolyam, 2000. év 1. szám.

[480]) Rihmer Aurél: Nádori nemesítések: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2009.

[481] MAJDÁN JÁNOS: A szőlőket tönkretevő filoxéra és annak hatása a Kárpát-medencében: Korunk 2008 (III. folyam 19.)2008 / 9. szám. A bor kultúrája.

A hitbizomány

Az egyes családok elszegényedésük meggátlására, az ősiségi pátens kiadása után újabb, úgynevezett *hitbizományokat* hoztak létre. Talán a legismertebb család, amely a hitbizománynak köszönhette fennmaradását, a herceg Eszterházy család volt.

Hitbizományt egy család vagyonának egyben tartására volt szokás létrehozni. Az örökösödési szabály a következő három örökösödési elv egyike volt, de ezek keverése sem volt szokatlan. A nők, ha az alapító nem tett rájuk vonatkozó külön szabályt, akkor nem örököltek. Az öröklés lehetséges módozatai:

- elsőszülöttségi (primogenitura) Az elsőszülöttségi örökösödést az elsőszülöttségi jog határozza meg.
- izelsőségi (majoratus). Az ízörökségnél a hitbizomány azt illeti, aki az utolsó birtokosnak legközelebbi rokona, és ha ilyenek többen vannak, azt, aki idősebb. Ez az un. „fokozati rend" (successio gradus vagy majoris).
- idősebbiségi hitbizomány (senioratus). Az idősebbiségi vagy korörökségnél az örökös az, aki a családban korra nézve legöregebb. Ez az un. „kor elve" (successio senioris).

A hitbizomány alapító, bizonyos családi vagyont, minden jövendő vagy legalábbis több nemzedékre tette örökletessé, a családon belül előre meghatározott személy osztatlan és elidegeníthetetlen vagyonának nyilvánított. Magát a vagyontömeget is hitbizománynak nevezték. A XIX. századig csak főnemesek hozhattak létre hitbizományt, de a XIX. század után ez mások számára is lehetővé vált. A hitbizományt létrehozó alapító a korlátozatlanul birtokában álló javak (jellemzően földtulajdon, később ingó vagyon, pénz) egy részét (ritkán az egészet) – jellemzően végrendeletében – hitbizománnyá tette. A mindenkori hitbizomány tulajdonos jogait korlátozta, hogy a hitbizományból nem adhatott el, azt nem oszthatta fel, ugyanakkor köteles volt a hitbizománnyal kapcsolatos kiadások viselésére (várak, kastélyok fenntartása, meghatározott szabályok szerint a hitbizomány létrehozó leszármazottai számára jövedelem biztosítása...).

Magyarországon az 1687. évi 9. törvénycikk tette lehetővé a létrehozásukat jogilag, noha már korábban is történtek hasonló öröklési rendre és feltételekre kísérletek. Az 1687. évi 9. törvénycikk: A törvény: *„Az ország mágnásai és előkelői romlásának elhárítása, s a fekvő jószágok szokás szerint megkísérlett önkényes elidegenítésének s elpazarlásának megfékezése végett, méltán elhatározták: hogy mától ezentúlra, ha valaki e mágnások vagy előkelők közül az ő szolgálataival, vagy saját vitézségével, vagy az ősi javak jövedelmeiből szerzett birtokaira nézve a megyékben előzetesen közzé teendő végrendeleti intézkedéssel Ő császári és királyi szent felségétől megerősített hitbizományt és elsőszülöttségi öröklési rendet alapított s állított föl: örököseinek és utódainak semmi joguk ne legyen az efféle, atyai, végrendeleti intézkedés alá vetett javakat, annak tartalma ellenére, azok szerzési tőkeösszegére nézve, elzálogosítani és elidegeníteni. Hanem azokból a javakból csak a haszonvételt és jövedelmet húzhassák, az elsőszülöttségi birtoklás elvesztésének büntetése alatt. Ez a törvénycikkely azonban a köznemesekre semmiképpen ki nem terjed.*" Magyarországon a legtöbb hitbizomány 1848 után keletkezett. Ennek oka feltételezésem szerint az ősiség eltörlésében fedezhető fel. Így a birtok akkor sem veszett el, ha netán adóság terhelte. Adósággal terhelt hitbizomány élére csődgondnokot jelölhettek ki.

Hitbizomány eredetileg két okból szűnhet meg, mégpedig a vagyon fizikai megsemmisülése által, vagy, ha az öröklésre hivatottak kihaltak.

Magyarországon a hitbizományokat a Magyar Közlöny, 1945. 10. számában megjelent Ideiglenes nemzeti kormány 600/1945. M. E. számú rendelete szüntette meg, elkobozva a földbirtokok szinte teljes egészét.[482]

[482] https://hu.wikipedia.org/wiki/Hitbizom%C3%A1ny. Katona Mór: A magyar családi hitbizomány: Franklin-Társulat, Budapest 1894.

Nemességvásárlás

Mivel a nemesség elveszítette eredeti jelentőségét, annak *megvásárlását* is lehetővé tette a királyi udvar. A nemesség megszerzésének, vásárlásának alapját a főkamarási beterjesztési díj megfizetése képezte, amire egyéb járulékok jöttek még. A kiegyezés után a főkamarást már meg lehetett kerülni, mert nemesség ügyében a magyar miniszterelnök is tehetett felterjesztést.

A különböző nemesi rangfokozatok elnyerésénél fizetendő díjak a következők (az osztrák értékű forint 1858–1892 közt volt Magyarországon forgalomban):

- a herczegi rangért 12 600 o. é. frt (osztrák értékű forint),
- a grófiért 6300 o. é. frt (osztrák értékű forint),
- a báróiért 3150 o. é. frt (osztrák értékű forint),
- a lovagiért 1550 o. é. frt (osztrák értékű forint),
- az egyszerű nemességért 1050 o. é. frt (osztrák értékű forint).

Megjegyzendő, hogy 1868-ig, Ferenc József magyar királlyá koronázásáig, új magyar nemesség és nemesi rangemelés nem történhetett.

Aki egy vagy több alantosabb rangfokozatot átugorva, magasabb rangra emeltetik, a nyert nemesi fokozatért járó díjon kívül minden egyes átugrott fokozatra eső díjösszeget is tartozik fizetni. Ha több testvér egyidejűleg bizonyos nemesi rangra emeltetik, az egész díjösszeg mindegyikétől behajtandó, még pedig abban az esetben is, ha részükre csak egy közös nemesi oklevél kiadatott volna. Ha valakinek a nemessége testvéreinek gyermekeire is átruháztatik, akkor a rangemelési díj csak egy személyért fizetendő.

Nemesi rangra vagy magasabb nemesi rangfokozatba emelt nők a díj felét fizetik. A saját személye és gyermekei részére nemesi rangra vagy magasabb fokozatra emelt nők úgy a maguk, mint minden leánygyermekükért járó díj felét, minden figyermekért pedig az egész díjat tartoznak fizetni.

A nemességnek fogadott gyermekre való átruházás esetén, ha a fogadott gyermek leány, a fél díj, ha pedig fiú, az egész díj fizetendő. Legfelsőbb rendelet folytán a nemesség csak akkor ruházható át fogadott gyermekekre, ha a fogadó szülők, esetleg a fogadott gyermek oly érdemeket tudnak felmutatni, melyek magukban véve is az illetőknek jogot adnának a nemesítésre igényt támasztani.

A 30 évi szolgálat után – akár békeidőben is – karddal kezében, tehát közvetlenül a csapatnál, nem pedig külön kirendelésekben, vagy béke-alkalmazásokban szolgált, szintén folyamodhatik nemességre az 1757. január 12-iken kelt legfelsőbb rendelet alapján magyar vagy osztrák nemességet nyerhet. Az ilyen katonatisztek nem tartoznak rangemelési díjat fizetni. Nemesi előnevüket gyakran azon csataterekről kapják, ahol kimagasló haditettet hajtottak végre.[483] A hadi érdemekért elnyerhető Mária Terézia Rend bizonyos fokozata után, bárói rang jár.

Miután oly eset is előfordulhat, hogy egy család régebben bírt ősi nemessége a nemesi levél elvesztése vagy más oknál fogva hosszabb időn át tényleg nem létezőnek tekintetett, az illető család sarjának jogában áll, az elvesztett nemesi okirat helyett más elfogadható bizonyítékok alapján régi nemességének megújításáért folyamodni. Az ilyen okiratújításért a rendes rangemelési díj ötödrésze fizetendő, nevezetesen

- a hercegi rangnál 2520 o. é. frt (osztrák értékű forint),

[483] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886. http://real-eod.mtak.hu/1660/7/CsaladHely_AltalanosCsaladtortenet_Nemesseg_Kezikonyv_1886_Marczianyi.pdf.

- a grófinál 1260 o. é. frt (osztrák értékű forint),
- a bárónál 630 o. é. frt (osztrák értékű forint),
- a lovagi rangnál 315 o. é. frt o. é. frt (osztrák értékű forint),
- az egyszerű nemesi rangnál 210 o. é. frt (osztrák értékű forint).

Nemesi előnévért a rangemelési díj tizedrésze fizetendő. Magasabb nemesi ranggal bíró egyének az általuk bírt nemesi fokozatot megillető rangemelési díj tizedrészét tartoznak megfizetni.

A nemesi előnév megváltoztatása vagy a vezetéknévnek egy más névvel való megtoldása esetén az a díj fizetendő, amely az első előnév adományozásánál fizettetett. Ez azonban csak akkor érvényes, ha az előnév változtatás vagy egy más névnek a felvevése rangemeléssel nincs összekötve. Helységek nevei csak akkor választhatók nemesi előnévül, ha az illető a nemességet a helység körül vívott csatában véghezvitt fegyvertettért kapta, vagy ha az illető helységben legalább 500 holdnyi nemesi birtok felett rendelkezik.

Gyakran megtörténik, hogy *két vagy három nemesi család nevét és címerét egyesíti*, ami kivált kihalt családoknál, vagy egy nemesi család általi adoptálásnál szokott előfordulni, mert ősnemesi szokás hogy oly esetben, ha egy férfi-ágában kihalt nemesi család vagyona az örökségi jog szerint, házasság vagy adaptálás folytán leányágra jut vagy más családokra száll át, a törvényes örökösnek legfelsőbb engedéllyel az illető család nevének és címerének a saját nevével és címerével való egyesítése megengedtetik. Ilymódon keletkeztek p. a következő nevek is: Szögyény-Marich, Buhidó-Zichy, Eddsheim-Gyulai, Batthyány-Strattmann, Sárossy-Kapeller, Kohurg-Kohary, Csáky-Pallavicini, Hoyos-Sprinzenstein, Khuen-Héderváry stb. Megjegyzendő, hogy fogadott gyermekeknél ily nemesi név- és címer-egyesítések csak akkor engedtetik meg, ha a fogadott gyermek már az adoptálás előtt nemesi ranggal bírt.

Ily esetben nemcsak a névegyesítés, hanem a címer-egyesítésért is külön-külön díj szedetik be. Címeregyesítésért, valamint címergyarapítás, vagy javításért, ha ez rangemelés nélkül történik, ama díj tizedrésze fizetendő, mely a kérelmező által bírt nemesi rangfokozatnak megfele. Az eddig említett rangemelési díjak kiszabásuk napjától számítandó egy év alatt lefizetendők, különben a rangemelés megszűntnek volna tekintendő.

A rangemelési díjakon kívül még a következő okmánykiállítási díjak fizetendők:

	hercegi diplomáért	grófi és bárói diplomáért	lovagi diplomáért	egyszerű nemesi diplomáért
Írnoki illeték	210 frt	26 frt 46 kr.	17 frt 64 kr.	13 frt 40 kr.
Összehasonlítási illeték	1 104 frt 60 kr. (krajcár)	36 frt 75 kr. (krajcár)	32 frt 04 kr. (krajcár)	32 frt 03 kr. (krajcár)
Pecsét	28 frt 35 kr.	2 frt 52 kr.	2 frt 52 kr.	2 frt 52 kr.
A címerellenőrnek	56 frt 70 kr.	22 frt 05 kr.	15 frt 75 kr.	12 frt 60 kr.
A festőnek	37 frt 80 kr.	25 frt 20 kr.	16 frt 80 kr.	12 frt 80 kr.[484]

A *pénzen vett főnemesi címek* a társadalomban igen nagy visszatetszést váltottak ki. „Hetenkint válik bárónvá egy-egy magyar klozettcsészegyáros.” Adalbert Sternberg birodalmi gróf éveken keresztül harcolt a korrupt főudvarmester ellen, aki a „császári tanácsos” rangot 100.000 koronáért, a nemességet jelző „von” szócskát 250.000 koronáért, a bárói címet pedig 500.000 koronáért árusította. (A koronát 1892-ben vezették be.) Akadtak gyárosok, bankárok, akik vagyonuk harmadát, negyedét fizették ki, hogy rendjelekkel és címekkel ékesítsék magukat, s hogy feldíszítve megjelenhessenek a körmeneteken vagy az udvari, illetve a

[484] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886. Kempelen Béla: A nemesség: útmutató az összes nemességi ügyekben. Genealógiai és heraldikai kézikönyv. Benkő Gyula könyvkereskedése, Budapest 1907.

Concordia-, azaz a kitüntetések bemutatására szolgáló bálon. Sternberg szerint Tisza István gróf (miniszterelnök 1903–1905 és 1913–1917) alaposan megtépázta a főudvarmester üzleti sikereit: fele áron árusította a társadalmi felemelkedést jelentő címeket, rangokat.[485]

Néhány példa az 1868 után rangemelést kapott családra. 1911-ben kelt a Festetics család hercegi rangja, Tisza gróf 1883, Wodianer báró 1874, Hatvani-Deutsch báró 1908, Weisz báró 1918, stb. Ez az az időszak, amikor a kikeresztelkedett zsidó mágnások hirtelen főnemesekké váltak. 1867-tól 1918-ig összesen 26 zsidó vallású család kapott magyar bárói rangot, egy kivételével valamennyi főrendiházi tagsági jogosultság nélkül. Zsidó család grófi rangot nem nyert. A nemesi rangra emelt magyar zsidó családok száma kb. 280-ra tehető.[486]

Nemesség bitorlás

A *nemesség bitorlást* egyaránt büntetik az osztrák és a magyar törvények. Az 1879. évi. XL. tc. büntetendőnek rendeli a nemesség és a nemesi címerek jogtalan használatát. A 45. §-ban ez áll: „A ki őt jogosan meg nem illető olyan czimet vagy rangfokozatot használ, a mely által a közönség tévútra vezettetik, valamint az is, a ki őt jogosan meg nem illető belföldi rend- vagy díszjeleket, vagy engedély nélkül külföldi rend- vagy díszjeleket nyilvánosan visel: száz forintig tejedhető pénzbüntetéssel büntetendő.” Nemesség bitorlást az követ el, aki jogtalanul nemesi címet, címert vagy nemesi koronát használ, vagy aki bizonyos nemesi rangfokozat bírása mellet magasabb nemesi rangot, címert, vagy koronát bitorol. Ennek büntetése az idők során változott. Ha a bitorlás nem csalási szándékból történt, a kihágás a politikai hatóságok által pénzbírsággal sújtatik. E pénzbírság első esetben 20–100 frt-ig terjedhet, mi esetleg 3–14 napi fogsággal helyettesítendő; ismétlés esetében a büntetés 100–1000 frt-ig kiterjeszthető, vagyis 2–6 heti fogságig. A fenti osztrák törvényekhez hasonlóan magyar törvény is bünteti a nemesség bitorlást.[487]

A Főrendiház átalakítása

Mivel a főnemesi rang (báró) is vásárolhatóvá vált, időszerűvé vált a *Főrendiház átalakítása*. 1608-ban az országgyűlésen kialakult az alsó és a felső tábla. Az akkor megalkotott felső tábla, lényegében sértetlenül fenn állt 1885-ig. Az 1608. évi I. törvénycikk alapján a főpapok és a főurak Magyarországról, Horvát-Dalmát-Szlavónországból, 1687-től a királyi tanács felsőtáblai tagságot nyert tagjaival kibővülve és 1792-től a görögkeleti egyház püspökeivel együtt alkotják a felsőtáblát. Magyarországon a főnemesség a bárónál kezdődik, míg Ausztriában a lovag és a báró még a köznemességhez tartoznak, a főnemesség pedig csak a grófok és hercegekből áll. Indigenatus (nemesség honosság, honosítás) után az osztrák báró magyar főúr lesz. Azok, akik 1872-ig valamely választási lajstromba bevezettettek, és főnemesi családok örökös tagjai a főrendiházba jogosultak.

Az 1885-ös főrendiházi reform óta az országgyűlési felsőházi tagsághoz a grófi cím már önmagában nem volt elegendő. Ekkor kaptak képviseletet a bevett egyházak, a Kúria, az Ítélőtábla és a Közigazgatási Bíróság elnöke, továbbá itt nyílt lehetőség a tagok élethossziglani kinevezésére.

1885. évi. VII. törvény részlete:

„1. §. A főrendiház tagjai azok, kik:

---

[485] Bencze László: Gondolatok Deák István „Volt egyszer egy tisztikar 1848–1918” című könyvének olvasása közben: Aetas, 1994, 9. évfolyam, 2. szám. Figyelő.

[486] Újvári Péter szerk: Magyar Zsidó Lexikon, kiadva 1929-ben: – bárói családok és a nemesek címszó.

[487] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886. Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1897. A Pallas Nagy Lexikona – Nemesség címszó. 1879. évi XL. tc. 45. §.

a) örökös jogon;

b) az általuk viselt méltóság vagy hivatal;

c) Ő Felsége a király által élethossziglan lett kineveztetésük;

d) a Horvát-Szlavonországok gyűlése által az 1881:XV. tc. értelmében eszközölt választás következtében bírnak a főrendiházban ülési és szavazati joggal.

2. §. Örökös jogon tagjai a főrendiháznak:

a) a felséges uralkodóház teljeskorú főherczegei,

b) a magyar főrendiházban a tagságra eddig jogosított, nemkülönben az erdélyi nagyfejedelemségben annak Magyarországgal történt egyesítése előtt a magyar királyok által grófi vagy bárói czimet nyert családok mindazon 24. évüket betöltött és nagykorú férfi tagjai, kik egyedül vagy velük egy háztartásban élő feleségük és kiskorú gyermekeik vagyonát is odaszámítva, a magyar állam területén oly földbirtoknak telekkönyvi tulajdonosai és haszonélvezői, vagy életfogytiglan haszonélvezői, vagy oly családi hitbizomány birtokosai, melynek az 1885. évre az új földadó kataszter alapján megállapított egyenes állami földadója a rajta levő lakházak és gazdasági épületek házosztály adójával együtt legalább 3000 frtot tesz osztrák értékben.

Azon főrendi családokra nézve, melyeknek tagjai a mellett, hogy a magyar főrendiházban jogosultak voltak, akár születésnél fogva, akár más módon, egyszersmind a monarchia más állama vagy bármely más állam törvényhozásában is bírhatnak üléssel és szavazattal; megállapíttatik, hogy ha az ezen § *b)* pontjában említett vagyoni képesitéssel a magyar korona országaiban fekvő földbirtokuk után bírnak, a magyar főrendiházban jogukat csak azon esetben gyakorolhatják, ha az iránt, hogy ezen jogot személyükre nézve egyszer s mindenkorra kizárólag a magyar főrendiházban akarják gyakorolni, 24. évük betölte után hat hónap alatt, a mennyiben pedig a 24. évet már meghaladták, az 1885. évi július 1-éig, a magyar királyi miniszterelnökhöz intézendő nyilatkozatot tesznek.

Ezen nyilatkozatot a miniszterelnök, ha az országgyűlés együtt van, a nyilatkozat vételétől számított, ha együtt nincs, az országgyűlés összejövetelétől számított nyolcz nap alatt a főrendiház elnökével közli.

c) Azon leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok és egyenes leszármazás útján törvényes fiutódaik, kiknek a megfelelő (herczegi, grófi, bárói) czimen kívül Ő Felsége a király, a ministertanács felterjesztésére, az örökös főrendiházi tagság jogát is külön adományozta.

A nem leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok a főrendiház tagság jogával, a ministertanács előterjesztésére, csak a törvényhozás útján ruházhatók fel.

A ministertanács mindkét esetben csak oly 24. évüket betöltött és nagykorú érdemes magyar állampolgárt hozhat javaslatba, ki az ezen §-ban megállapított vagyoni képesitéssel bír.

3. §. Ha a 2. § *b)* és *c)* pontja által érintett családok tagjainak valamelyike nem bír a megállapított vagyoni képesitéssel, vagy ha azt később elveszti, azon időtől fogva rá nézve a jog szünetel, de feléled ismét, ha ezen képesitést később megszerzi.

Ez esetben a jog a jogosultság igazolását követő legközelebbi ülésszaktól fogva gyakorolható."

Ezek után a törvény felsorolja azokat, akit állásuknál fogva lehetnek tagjai Főrendiháznak. A Főrendiházban a választott tagság intézményét az 1885. évi VII. törvénycikk hozta létre. A főrendiház szervezetét módosító törvény 25. §-a kimondta, hogy „élethossziglan tagjai lesznek a főrendiháznak azok, kiket a mostani [ti. a reform végrehajtása előtti] főrendiház igazolt tagjai, azon igazolt tagok közül, kik az eddig gyakorolt személyes tagsági jogot jelen törvény életbelépte után nem fogják többé gyakorolhatni, ilyenekül megválasztanak. E tagok száma az ötvenet meg nem haladhatja." Az idézett paragrafus a törvény „Átmeneti intézkedések" fejezetében szerepelt, ugyanis a választásra egyszeri alkalommal került sor. Az 1885 májusában megválasztott félszáz személy ennél fogva fokozatosan csökkenő létszámú csoportot alkotott a tagságon belül.

A főrendiházban örökös tagsági joggal bíró családok névsorát megállapították és azokat az 1886: VIII. törvénycikkben törvénybe iktatták. Ez a törvénycikk tehát tartalmazza az összes főrendiházi tagsággal bíró magyar főnemesi család névsorát.

Az 1926. évi XXII. törvénycikk visszaállította a kétkamarás országgyűlést, megváltoztatva a főrendiház nevét felsőházra, és a felsőház összetételét alapvetően átalakítva azt érdekképviseleti alapokra fekteti.[488]

Nemesi őspróbák

Mivel devalválódott a nemesi rangállás, egyre nagyobb szerepet kaptak a különböző *nemesi őspróbák*, amiket bizonyos lovagrendek és udvari tisztségek elnyeréséhez követeltek meg. Ezek teljesítése igen nehéz volt, és több esetben, vagy hamisítás – kozmetikázás – történt egy-egy cím elnyerése végett, vagy a teljes őspróba alól az uralkodó adhatott felmentést, ha az igénylő őspróbája hibázott. Így például felmentést kapott gróf Széchenyi István is a teljes őspróba alól, mikor a császári és királyi kamarási címre pályázott, mert az őspróbát nem tudta volna letenni. A császári és királyi kamarási méltóság, a nemes apródi rang és a legfelsőbb udvarnál való megjelenhetés (udvarképesség) előjogának elnyerése előtt leteendő magyar ősi próbák 1869-ig különbözők voltak. A magyar nemesek három különböző módon tehették le az ősi próbát, és pedig :

1) atyai és anyai részről való hét nemes generáció,

2) atyai részről való hét nemes generáció és e hét generációban egyetlen egy oly házasságnak a bizonyítása által, mely a nemesi rangnak megfelelt,

3) hét nemes generáció apai részről való kimutatása és annak a bizonyítása által, hogy a jelölt anyja ősnemes származású volt.

Régi nemes, ha valakinek 4 apai ági nemesnek született őse van és nemessége 200 éves, ősnemes, ha valakinek 7 nemesnek született apai ági felmenő őse van.

E próbák közül az első volt a legszigorúbb, a második a legnehezebben összeállítandó, a harmadik pedig a legközönségesebb és egyúttal a legdivatosabb is.

A magyar próbák rendesen a megyei hatóságok bizonyítványaival támogattattak. Ha a jelölt képtelen volt a hét nemes generációt autentikus okmányokkal bizonyítani, a magyar nemesség iránti különös kegyből meg volt engedve, hogy a jelölt e hiányt azáltal pótolhatta, hogy kimutatta, miszerint családja már az 1600-ik év előtt nemesi jószággal bírt s azt jelenleg is bírja. Ily esetben aztán a császári és királyi kamarássá való kinevezés kegyelemből történt.

A magyar jelöltek különben a német próbát is letehették, ha akarták, de ezzel a joggal nem igen éltek, amennyiben a német próba sokkal nehezebb volt, és a törzsfán előforduló egyetlenegy messalliance (rangon aluli házasság nem nemes személlyel) is elégséges volt arra, hogy az ősi próba ne sikerüljön, így a magyar próbák a tiszta nemes, alapítványképes leszármazásra egyáltalában nem fektettek súlyt, azzal megelégedvén, hogy a jelölt családjának ősnemes eredete bizonyíttassék. A magyar indigenák (honosítottak) a német próbát tartoztak letenni.

A császári és királyi kamarási méltóságnak az Osztrák–Magyar Monarchia nemességére egyformán kötelező ősi próbája, azok a feltételek, a melyeknek

- a császári és királyi kamarási méltóság elnyeréséért folyamodó jelöltek megfelelni kötelesek, illetőleg azokat autentikus okmányokkal bizonyítani tartoznak, a kifogástalan

[488] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat Budapest 1886
A Pallas Nagy Lexikona – Nemesség címszó
Tóth-Barbalics Veronika: A magyar Főrendihát választott tagjai. Századok, 151. évfolyam, 2. szám, 2017.

ősnemesi kvalifikáció, azaz apai részről való 8 dédszüle, anyai részről való 4 szépszüle bizonyítása.[489]

- Őspróba kellett az Udvarképességhez: 7 apai ágú nemesnek született felmenő = nemes apródi rang.

- A Császári és Királyi Kamarásnak: aranykulcsos – 7 apai ágú nemesnek született felmenő, de ez utóbb változott: 1896-ban 12 nemesi ős kimutatására apai ágon nyolc, anyai ágon négy elegendő lett volna. 1898-tól a kamarási cím odaítélésének a feltételeit megszigorították. Ezután már 16 nemes felmenő, az apai és anyai ágon egyaránt nyolc-nyolc, vált szükségessé a kamarási cím odaítéléséhez.[490]

- A Csillagkeresztes Hölgynek: 7 apai ágú nemesnek született felmenő.

- A Szuverén Máltai Lovagrend-i tagsághoz: ötödízigleni próba kell, avagy nyolc apai és nyolc ős az ősfa.

- A Német Lovagrend-i tagsághoz: ötödízigleni próba kell, avagy 8 apai és 8 anyai ős az 16 nemes ős ősfán.

- Őspróba kellett a Nemes Hölgyalapítványokhoz: 16 nemes ős az ősfán.

- A Szent István Rend kommendátora és nagykeresztese: csak oly érdemes férfiaknak adományozható, kik képesek nemzetségük ősiségét legalább négy íziglenig kielégítő ősi próbák alapján kimutatni. Különös tekintetre méltó és kiváló érdemekkel szemben az ősi próba letétele kivételesen nem kívántatik meg, úgymint kivételes esetekben, újabb időben a kis kereszt polgári egyéneknek is szokott adományoztatni.[491]

A nemességpróbák esetében, csak a tényleges nemesség veendő figyelembe, még akkor is, ha az illető előtte már valami módon birtokolta a nemesi jogokat, vagy azok egy részét. Vegyünk alapul egy pécsi családot. Mondjuk az 1760-as évektől, mint pécsi polgár, lényegében egyházi nemes, 1780-től szabad királyi városi polgárként kollektív nemes, 1792-ben honoratior, majd 1828-tól nemes. Az őspróbán a nemessége csak 1828-al veszi kezdetét, noha már korábban is bírta a személyes, illetve a csoportos, kollektív nemesi jogok nagy részét.

A XIX. századi nemesi életmódot Kósa László: *Hét szilvafa árnyékában* című könyve (Osiris Kiadó, Budapest 2001.) kiválóan dolgozza fel, így az életmódról most nem írok részletesen.

[489] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.
[490] Cseh Géza: Egy elfelejtett reformkori színésznő nyomában Horthy Miklós rejtélyes nagyanyja, Turul 2019. 4. füzet.
[491] Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat, Budapest 1886.

VI. korszak 1920-tól 1946. február 1-ig

A király távolléte és halála

Az eckartsaui nyilatkozattal 1918. november 13-án IV. Károly magyar király visszavonult az államügyek intézésében való részvételétől. Ez nem jelentette azt, hogy lemondott a magyar trónról. Ezt megelőzően I. Károly császárként 1918. november 12-én lemondott az államügyek intézéséről és uralkodói jogairól Ausztriában. Evvel, véget ért a Pragmatica Sanctio által lefektetett örökletes Habsburg-monarchia korszaka.

Az eckartsaui nyilatkozat szövege: „Trónra lépésem óta mindig arra törekedtem, hogy népeimet minél előbb a háború borzalmaitól megszabadítsam; a mely háború keletkezésében semmi részem nem volt. Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének, mely iránt változatlan szeretettől vagyok áthatva. Ennélfogva minden részvételről az államügyek vitelében visszavonulok és már eleve elismerem azt a döntést, melylyel Magyarország jövendő államformáját megállapítja. Kelt Eckartsau ezerkilencszáztizennyolc, November hó tizenharmadikán. Károly”

A magyar trón viszont nem minősült megüresedettnek. Ennek két oka van. Az egyik közjogi, mivel az eckartsaui nyilatkozat jogilag érvénytelen, mivel hiányzik arról a magyar királyi miniszterelnök ellenjegyzése, továbbá, hogy maga IV. Károly sem tekintette az eckartsaui nyilatkozatot lemondásnak. Erre utal a két „királypuccs” is 1921. március 26–április 5 és 1921. október 20–november 1. között. A trón megüresedését csak IV. Károly 1922. április 1-én Madeirán bekövetkezett halála tette egyértelművé. Ezen még az sem változtat, hogy Magyarországon 1921. november 6-án a XLVII. törvénycikk értelmében kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, de nem zárták ki őket abból, hogy esetleg jelöltessék magukat a magyar trónra, és a család birtokait sem vették el, nem úgy, mint Ausztriában, Csehországban, Romániában stb.

Hogy IV. Károly lemondásai mennyire kétes értékűek voltak, arra példa, hogy Ottó Habsburg-Lotharingennek 1961. január 12-én a maga és gyermekei (Károly fia születése után egy nappal) nevében le kellett mondania az ausztriai trónigényéről ahhoz, hogy osztrák állampolgárságot kapjon. Ezt 1961. május 31-én megerősítette, de ezt az osztrák közigazgatási bíróság csak 1966-ban ismerte el érvényesnek. Édesanyja, Zita királyné viszont soha sem mondott le a trónról. Zita, 1982-ben, lemondó nyilatkozat nélkül térhetett vissza Ausztriába. Habsburg Ottó élete végéig hatalmas tiszteletnek örvendett Magyarországon, és „magyarságát” soha sem tagadta meg. Kiváló magyartudásáról én is meggyőződhettem személyes találkozásainkkor, illetve levelezésünk során.

A közjogi rendezés

IV. Károly távolléte miatt, rendezni kellett a Magyar Királyság közjogi irányításának kérdését. Vitéz nagybányai Horthy Miklós altengernagyot a nemzetgyűlés által 1920. február 27-én elfogadott 1920. évi I. törvénycikk alapján választották meg kormányzónak. Lényegében mindazon jogokat megkapta, amely jogokat Hunyadi János számára az 1446. évi törvények garantáltak. Viszont volt egy sarkalatos különbség, mégpedig az, hogy Horthy nem kapta meg a nemesítési jogot. Tehát nem adományozhatott úgy birtokot, hogy avval nemesítés járjon együtt. Ezt a legitimista katolikus klérus harcolta ki, mondván, egy protestáns vallású személy nem szentesítheti a törvényeket és adományokat.

IV. Károly halála után a magyar nemesség – és itt most hangsúlyos szerepe van a katolikus főpapságnak – és az ország politikai elitje, *két tábor*ra szakadt. A *legitimisták,* Habsburg Ottó „választott magyar királyt”, IV. Károly fiát kívánták trónra ültetni, míg velük szemben a *szabad királyválasztók* például Habsburg József Ágost tábornagyot, Habsburg

Albrecht főherceget, stb. kívánták a magyar trónon látni. A két tábor Horthy ellen foglal állást, de míg a legitimisták nem bocsátották meg a budaörsi csatát (1921. október 23-24.), addig a szabad királyválasztók lényegében együttműködtek Horthyval. A legitimisták csak az 1930-as évekre enyhültek meg valamelyest, bár Ottó trónigényét végig fenntartották.

A Vitézi Rend

A nemességadományozás jogát a kormányzó később sem kapta meg, amikor kiterjesztették a kormányzói jogkört. Horthy, Prohászka Ottókár székesfehérvári megyéspüspök javaslatára, gróf Teleki Pál által létrehozza a nemességadományozás pótlására a *Vitézi Telkek Intézményét*. Ezen intézmény tagjai lettek a vitézek, akik kollektívan alkották a *Vitézi Rendet*. Tehát, a vitézek kollektív egésze a Vitézi Rend, miáltal ilyen nevű szervezetet jogilag 1920–1944/45 között nem jegyeztek be. Ennek oka, hogy a Vitézi Rend tagjai, szervezetileg, a jogilag bejegyzett Vitézi Telkek Intézménye tagjai voltak. Ennek párhuzama a Szent Korona testét képező magyar nemesség, amely a „Magyar Nemesi Rendet" alkotta, de közjogilag a nemesi rendet senki nem jegyezte be. Nem véletlen, mivel a „Rend" a Magyar Szent Korona tulajdona, hiszen belőle fakad, így azt közjogilag nem kellett bejegyezni, mivel az állandó, míg amit bejegyeznek közjogilag, az csak időleges lehet. Tehát, a monarchikus rendek, állami bejegyzés nélkül is fennmaradnak.

Az 1920. augusztus 10-én kiadott, Vitézi Telkek Intézményét megalkotó 6650/1920. számú magyar királyi miniszterelnöki rendelet az uralkodó által 1912-ben és 1914-ben szentesített 1912/63. törvénycikk (A háború esetére szóló kivételes intézkedésről), a 1912/68. törvénycikk (hadiszolgáltatásért térítés jár) és az 1914/50. törvénycikk (az előző két törvénycikk kibővítése) alapján lett kiadva. A háború ugyan az 1920. június 4-én megkötött szégyenletes trianoni békediktátummal lezárult, de a különleges jogok életben tartását az 1920. évi. VI. törvénycikk meghosszabbítja, mivel az ország területén még mindig állomásoztak idegen haderők. A szerb csapatok csak 1921. augusztus 24-én hagyják el Csonka-Magyarországot. Tehát az 1920/6650 ME. rendelet olyan jogalapon keletkezett, amit Magyarország koronás királya szentesített egykoron. Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Vitézi Telkek Intézménye, avagy ez által utóbb a Vitézi Rend, a Szent Koronának tett szolgálatokat jutalmazza, az uralkodók által adományozott kitüntetések mértékét figyelembe véve. A rendelet megalkotói tisztában voltak azzal, hogy csupán egy ideiglenes intézkedést léptettek életbe, melynek hatálya a kivételes hatalom érvényességéig tart. Ezért az 1920. évi XXXVI. törvénycikk 77. paragrafusában a törvényhozás a kiadott rendeletet a maga egészében változtatás nélkül fogadta el. A vitézi telek adományozásáról szóló miniszterelnöki rendelet 1920. augusztus 11-én jelent meg a Budapesti Közlöny 198-as számában. A Főméltóságú Kormányzó Úr 1920. szeptember 25-én aláírta a vitézi szék általa delegált 8 tagjának kinevezését, gróf Teleki Pál miniszterelnök ellenjegyzésével.

Gróf Teleki Pál magyar királyi miniszterelnökként, lényegében az uralkodó nevében járt el, mivel annak eckartsaui nyilatkozata érvénytelen volt. Gróf Teleki felfogását támasztja alá, hogy IV. Károly első visszatérési kísérletének kudarca után 1921. április 14-én lemondott miniszterelnöki posztjáról. Tudomásom szerint, IV. Károly nem ellenezte a Vitézi Telkek Intézményének megalkotását, viszont távollétében azt jogilag a kormányzói jogkör alapján hozták létre, és a miniszterelnököt is kormányzó és nem a király nevezte ki, a Szent Korona személytelen joghatósága alapján. Mert nálunk nem a király, hanem a Korona uralkodott, mint azt láthattuk Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt is. A Korona személytelen jogával pedig politikailag az élhetett, aki gyakorlatilag irányította az országot a politikai közösség választása értelmében. Esetünkben ez a személy a kormányzó volt.

Az Új Idők Lexikona 24. kötetében 1942-ben Vitézi Rendről írja: ”A vitézek lehetőleg vitézi telekben részesülnek és *külön rendet* alkotnak.” Tehát ekkorra már hivatalosan is elismerték, hogy a vitézek rendje olyan monarchikus rend, mint a nemesi rend, és külön rendet alkot. Mi lehetett ezen rendnek az előképe? Véleményem szerint nem más, mint Bocskai István 1605. december 12-én Korponán kiadott oklevele, amelyben 9254 gyalogos hajdút letelepített családjával együtt, házhoz és birtokhoz juttatva őket. Mivel a vitézek is közös címert kaptak, – és nem rendjelet vagy kitüntetést – továbbá az elsődleges cél a földhöz és házhoz juttatásuk, lényegileg hajdú kiváltságokat kaptak, amit megerősítettek az állami kiváltságok is. Minden bizonnyal a vitézi rangot elnyerő személyek a nemesség soraiba léptek volna, illetve a már nemesek rangemelést kaptak volna, ha Magyarországon a trón nem marad betöltetlen. A Vitézi Rend annál inkább hasonlatos a nemességhez, mivel nemcsak címerrel, közös megszólítással (Nemzetes Úr, ami korábban a nemesek megszólítása volt), bírnak a vitézek, hanem a vitézi cím is örökletes, mégpedig leszármazási, vérségi alapon. Ez a cím alapvetően férfiágon öröklődik, de ha nincsen alkalmas férfi örökös, akkor létezik a nőági öröklés is. Ne feledjük, már a nemesi rend is kimondta a 13-14. században a vér degenerációjának védelmét, miáltal a vér szerinti öröklés a vér szerinti leszármazottak esetén kiterjeszthető.

A nemességhez hasonlatosan, a vitézi rangot is kezdetben csak földadománnyal együtt lehetett elnyerni, mert bármilyen furcsa is, a földé volt a vitézi státusz és a föld jogán lett vitéz a birtokosa (1920/6650 M.E. rendelet). A földbirtok elnyeréséhez volt szükséges a megfelelő katonai kitüntetés.[492] A vitézi telek lényegében egy oszthatatlan hitbizomány volt, amit az arra alkalmas leszármazott örökölhetett. Kezdetben a vitézi telek nem volt terhelhető és bérbe adható, de utóbb bizonyos feltételek mellett bérbe lehetett adni, illetve adósággal is lehetett terhelni. Utóbb hasonlóan a nemességhez, már birtok nélkül is vitézzé lehetett válni, mert elfogyott a kioszthatóföld.[493]

Tehát, a Vitézi Rend a nemességadományozás pótlására létrehozott monarchikus rend, amely *hasonlatos a nemesi renddel, de nem azonos avval*.

A Vitézi Rend nem lovagrend, hiszen alapító jogszabályai nem lovagrendet alapítottak, hanem a Vitézi Telkek Intézményét. A Vitézi Rend nem nemesi rang, pláne nem főnemesi rang, mint ahogyan ezt Nyugat-Európában egyesek tévesen hirdetik. A Vitézi Rend nem rendjel, mivel a vitézi címer a vitézek közös címere. Annál inkább nem rendjel, mert a rendjel, kevés kivételtől eltekintve nem örökölhető, és az örökölhető rendjelek átörökítési ideje pedig véges, tehát nem örök időre szól, ellentétben a vitézséggel és a vitézi ranggal.

A vitézeket kezdetben a főkapitány avatta ünnepélyes keretek között. A II. világháborúban azonban a fronton, bármely olyan tiszt avathatott vitézt, aki önmaga vitéz volt, és az avatásra a Vitézi Széktől – a Vitézi Telkek Intézményének legfőbb irányító testületétől – megkapta az engedélyt arra, hogy XY-t vitézzé avassa. A Vitézi Rend sajátossága volt, hogy a már felavatott vitéz várományosát (Vitézi Rend-i örökösét), már nem kellett újra vitézzé avatni. A várományos bement a területileg illetékes vitézi székkapitányságra, és ha a papírjai rendben voltak, akkor a székkapitányságon beiktatták vitézi jogaiba és a Vitézi Rend tagjai közé. A várományos várományosa esetében ugyanez volt az eljárás. Tehát, elég volt csak a jogszerzőt felavatni, a rang örököseit már nem kellett felavatni. Ennyiben is hasonlított a szervezet a nemességhez, hiszen ott is, a nemesítő oklevél után az örökösöket már nem kellett újra nemesíteni.

---

[492] Szécsy Imre szerk: A tízéves Vitézi Rend 1921-1931.
Vitézek Albuma: Budapest 1939.

[493] Rihmer Aurél: Mi A Vitézi Rend? Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. Évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 63. számú kiadványa. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar közös tudományos tanácskozása Budapest, 2010. november 4. (Budapest-Zürich 2011.)

Természetesen, ha a várományos saját haditettei, érdemei alapján, saját jogon is vitéz lehetett, akkor őt fel lehetett avatni. Ekkor vele egy új ág kezdődött és korábbi várományosi helyére, testvére léphetett elő. Hogy pontosan hány vitézt avattak fel 1920–1944/45 között, azt nem tudni. Azt tudom, hogy Szálasi alatt még vettek fel vitézeket, mert találkoztam olyan vitézi igazolvánnyal, amit Szálasi alatt állítottak ki. Tudomásom szerint, több ládányi vitézi irat semmisült meg az Országos Széchényi Könyvtárban, valamikor 1996 után, mikor az egyik raktárat károsodás érte a Budai Várban. Ezen anyagok megsemmisülése is hozzájárul ahhoz, hogy nem tudni, valójában hány avatott és hány várományosi vitéz is volt, így marad a hozzávetőlegese 23 000 fős szám.

A vitézt vitézzé avatták és nem ütötték lovaggá. Mi a különbség a két eljárás között? A vitéz egyik vállát érinti az avató kard (általában a bal vállát, de volt, hogy Horthy a jobb vállat érintette az avatókarddal) és a szertartás nincsen helyhez és megszabott szertartáshoz kötve. A lovaggá ütés békeidőben viszont igen csak szabályozott volt. Az avatandó lovag fegyverei egy napig az oltáron pihentek, míg a lovag imádkozik és böjtöl. Másnap a lovagot a rend vallásának megfelelő egyházi szertartás közben avatják lovaggá egy hármas kardütés keretében. A hármas kardütés közben elhangzik, hogy lovaggá avatlak az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében. Tehát a vitézzé avatás és a lovaggá ütés két külön szertartás! A két szertartás különbségét jómagam 2007-ben Máriapócson tapasztalhattam meg, amikor részt vettem a Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend kétnapos lovaggá avatási szertartásán, ahol a lovaggá avatás fent leírt szertartása végig be volt tartva.

A most tárgyalt időszakban a nemesi rangnak már csak patinája volt, gyakorlati haszna alig. Ellentétben a vitézi ranggal, amely csoportos kedvezményeket adott a Vitézi Rend tagjainak, politikai, gazdasági, oktatási, egészségügyi, közlekedési stb. területen.

Természetesen, nemes ember is elnyerhette a vitézi rangot, tehát a kettő nem zárta ki egymást. Az 1930-as években már a legitimisták közül is kerültek ki vitézek. A főnemesek viszont alig képviseltették magukat a Vitézi Rendben, ami jórészt, Horthyval való szembenállásuk jele volt.

Viszonyok a Horthy-korszakban és annak vége

Máig vitatott IV. Károly király legutolsó adománya, amit 1921. március 27-én tett a budai királyi palotában. Ekkor nevezte ki Horthy Miklóst, Szeged és Otranto hercegévé. Horthy ekkor kapta meg a Katonai Mária Terézia Rend középkeresztjét. [494] Horthy se a középkeresztet, se pedig a hercegi címet soha sem viselte. Az adományozás körülményeiről mindkét fél másképp emlékezett meg.[495] Horthy szerint azt a király önként ajánlotta fel, míg IV. Károly szerint az adományozást Horthy kényszerítette ki. Viszont maga a puszta tény érvénytelenítette az eckartsaui nyilatkozattal 1918. november 13-án tett uralkodói bejelentést. Meglátásom szerint az uralkodó adományai érvényesek voltak, de azokat Horthy a politikai helyzet miatt nem használta, illetve úgy vélhette, hogy az uralkodó uralkodói jogainak gyakorlásában akadályoztatva volt ekkor.

A magyar nemesség, és különösen a főnemesség országos jelentőségének jórészt az 1926. évi XXII. törvénycikk vetett véget, amely a Főrendiházat *Felsőházzá* alakította át. A főnemesek ettől kezdve választáson alapuló felsőházi tagsággal bírtak, az örökös főrendiházi tagság jogával felruházott hercegi, grófi és bárói családoknak felsőházi tagok választására jogosult tagjai által. A felsőházi tagok választása tíz évre szól. A felsőháznak tagjai a Habsburg-Lotharingiai családnak azok a férfitagjai, akik a huszonnegyedik életévüket betöltötték és

[494] http://vitezirend.hu/Tradition/horthy_kituntetesei.htm. Ravasz István dr.: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség XX. századi világháborúban 1914-1945. Peudlo Kiadó, Nagykovácsi 2003.

[495] Az egyik szempontot jól érzékeltet Jean Sévilla: Zita, a bátor császárné, Gabo Kiadó, 2000-ben kiadott könyve.

állandóan az ország területén laknak. Rájuk a választás nem vonatkozott. Az örökös főrendiházi tagsági joggal felruházott főnemesi családokról az 1886: VIII. törvénycikk 2. és 3. §-ához, valamint a jelen törvény 17. §-ához képest készült családkönyvbe iktatott hercegi, grófi és bárói családoknak a jelen törvény értelmében felsőházi tagok választására jogosult tagjai a felsőházba maguk közül feleannyi tagot választanak, mint a vármegyei és a városi törvényhatóságok; ha az utóbbiak által választott tagok száma páratlan, e számhoz a felerész kiszámítása végett egyet hozzá kell adni. Választásra jogosult az első bekezdésben megjelölt családoknak az a férfitagja, aki magyar állampolgár, életének huszonnegyedik évét betöltötte és aki egyedül, vagy vele egy háztartásban élő felesége és kiskorú gyermekei vagyonát is odaszámítva, a magyar állam területén oly ingatlannak telekkönyvi tulajdonosa és haszonélvezője vagy életfogytiglan haszonélvezője, vagy olyan családi hitbizomány birtokosa, amely után fizetett egyenes állami föld- és házadó legalább évi kétezer pengőt tesz ki. Kétszeresen számít annak az adója, akinek doktori, bírói, ügyvédi vagy az 1901. évi május hó 12. napja előtt szerzett mérnöki oklevele van, vagy aki a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Az e §-ban megállapított választójogot nem gyakorolhatja az, akinek az országgyűlési képviselők választásánál választójoga nincs vagy a választójogból ki van zárva.

A régi titulusok közül Horthy 1935. december 19-én kelt legfelsőbb kéziratával rendszeresítette újra a *titkos tanácsosi címet*, a régi császári és királyi belső titkos tanácsosok méltósága rangsorbeli elsőbbségének épségben tartása mellett, a közélet terén szerzett kimagasló érdemek jutalmazására. Evvel a címmel a nagyméltóságú megszólítás járt együtt. [496]

A Horthy-korszakban megmarad rendjelek esetében (ez igaz az 1989/90-es rendszerváltás utáni korszakra is), ha valaki elnyerte egy rendjel lovagkeresztjét és a rend lovagja lett ez által, az nem jelent nemesi értelemben lovagi rangot, de mivel nem avatták lovaggá sem, tényleges lovagi titulust sem. Az ilyen lovagi cím, csak egy megtisztelő cím, nem több, vagy nem más, mint az adott rend lovagkeresztjének tulajdonosa.

A magyar rendi társadalom történetében, hatalmas traumát okozott a II. világháború elvesztése és a baloldali, kommunista világnézet uralomra jutása hazánkban. Ennek egyik első elszenvedője a Vitézi Rend lett. A moszkvai fegyverszünetet 1945. január 20-án írták alá. Ebben Magyarország Kormánya kötelezi magát, hogy haladéktalanul feloszlatja a magyar területen levő összes Hitler-barát vagy más fasiszta politikai, katonai és katonai jellegű szervezeteket, valamint az egyéb olyan szervezeteket, amelyek az Egyesült Nemzetekkel szemben ellenséges propagandát folytatnak, és a jövőben nem tűri meg ilyen szervezetek fennállását. Ezen feloszlatandó szervezetek közé sorolták a Vitézi Rendet, pontosabban annak vezető szervét, az Országos Vitézi Széket, ami magában foglalta jogilag a Vitézi Rend összes szervét. Annak oka, hogy fasiszta szervezetnek minősítették, jórészt az, mert a kisajátított zsidó birtokok elsőszámú kedvezményezettje volt a rend és annak tagsága, noha a Vitézi Rend hivatalosan nem vett részt a zsidók üldözésében. Első lépésként tehát az Országos Vitézi Széket oszlatták fel, amit a vitézi címnek, majd a vitézi telek különleges jogi minőségének eltörlése követett. Az Ideiglenes Kormány honvédelmi minisztériuma már 1945. február 20-án megbízta vitéz Pongrácz Pál vezérőrnagyot, az Országos Vitézi Szék utolsó Horthy által kinevezett ügyvezető törzskapitányát az Országos Vitézi Szék feloszlatásának előkészítésével. A Vitézi Rend felszámolása jogilag 1948. december 10-én ért véget.[497]

1946. február 1-én Magyarország államformája köztársaság lett. Ez a fordulat hivatalosan véget vetett hazánk 1000 éves rendi társadalmának.

---

[496] https://hu.wikipedia.org/wiki/Titkos_tan%C3%A1csos.

[497] Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig, Hadtörténelmi Közlemények 2000. 1. szám. https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500005.tv.

Utószó

A nemesi rangokat 1947-ben eltörölték törvényileg, pontosabban azok használatát szüntették meg.

„1947. évi IV. törvény egyes címek és rangok megszüntetéséről

1. § (1) A magyar nemesi és főnemesi rang (herceg, őrgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófő) megszűnik. A külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyek, illetőleg az ilyen engedélyek jellegével bíró törvényi rendelkezések hatályukat vesztik.

(2) Az „örökös főispán" cím megszűnik.

(3) Megszűnnek azok a rangjelző címek (méltóságok), amelyeket mint kitüntetéseket rendszeresítettek (valóságos belső titkos tanácsos, titkos tanácsos, kormányfőtanácsos, kormánytanácsos stb.). Az ilyen címekre (méltóságokra) vonatkozó adományozások hatályukat vesztik.

2. § (1) A közszolgálat körében rendszeresített állás címét közszolgálatban nem álló személynek adományozni a jövőben nem szabad. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a külügyi szolgálatban, valamint a tudományos és művészi életben rendszeresített, illetőleg szokásos címekre.

(2) Törvényhatósági közszolgálatban nem álló személyt tiszteletbeli tisztviselővé kinevezni – a tiszteletbeli tiszti főügyészek és ügyészek kivételével – a jövőben nem szabad.

3. § (1) A jelen törvény 1. §-ában említett rangjelző címek, valamint a „vitéz" cím használata tilos.

(2) Nemesi előnévnek, nemesi címernek és jelvénynek, vagy a nemesi nemzetségi származásra utaló kifejezésnek (de genere...) használata tilos.

(3) Tilos olyan címzést használni, amely a jelen törvénnyel megszüntetett rangra vagy rangjelző címre (méltóságra) utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.).

(4) Tilos olyan címzést használni, amely a közszolgálat körében rendszeresített álláshoz fűződik, vagy társadalmi megkülönböztetésre utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.).

(5) A (3) illetőleg a (4) bekezdés rendelkezésre nem vonatkozik a nemzetközi érintkezésben szokásos címzésekre, továbbá az egyházi személyek nem világi eredetű, hanem kizárólag egyházi természetű címzéseire.

4. § A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról az anyakönyvi ügyekért felelős miniszter gondoskodik."

Ettől kezdve megindult a kommunista diktatúra részéről a nemesség és a vitézek nyílt üldözése, az egykori katonatisztek és az értelmiségiek mellett. Hozzájuk csatlakoznak majd később a kulákként nyilvántartott gazdagabb parasztok is. Ezen üldöztetések még az 1980-as években is éreztették hatásukat. Ez az, amit a magyar emigráció jó része soha sem érthet meg, mert nem élték át ezt a korszakot.

A magyar nemesség évezredes felfogása az volt, hogy az, ami a Magyar Szent Koronából ered és felkent és megkoronázott királyaink által szentesítve lett, az soha nem évül el. Éppen ezért, bár a nemességet lehet jogilag tilalmazni, az tovább él a vér szerinti leszármazottakban, tehát nem szűnt meg.

Bár a Vitézi Rendet nem szentesítették, formailag mégis tovább élhet, mivel azt a Magyar Királyság miniszterelnöke gróf Teleki Pál rendelete hozta létre, akkor, amikor a Magyar Szent Korona ténylegesen regnált és Magyarországnak még volt megkoronázott és felkent uralkodója, aki nem ellenezte az alapítást, igaz, abban tevőlegesen részt sem vett. Ekkor, jogilag, a magyar királyi miniszterelnök, az uralkodót képviselve járt el, miközben az alapítás jogalapja a fennálló kormányzói jogkör, mivel az uralkodó tényleges joggyakorlásában akadályoztatva volt. Mivel

a Vitézi Rend a nemességhez hasonlatosan, vér szerinti leszármazás útján öröklődik, az 1920–1944 között avatott vitézek vér szerinti leszármazóiban él tovább jogilag mind a mai napig.

A nemesség és a Vitézi Rend-i tagság általi vitézzé válás között van egy hatalmas különbség, ami abból fakad, hogy az egyik keletkeztetése megkoronázott és felkent uralkodóhoz van kötve, míg a másik a közösség akaratából választott, személy által lett keletkeztetve formailag és jogilag. Ennek a személynek nem kell uralkodói jogúnak lenni, hiszen jogilag a miniszterelnöknek van alárendelve a vitézek főkapitánya 1920–1944 között. Az csak történelmi „véletlen", hogy a kormányzó és a főkapitány egy és ugyanazon személy volt ekkor. Viszont mind a kettő a Magyar Szent Korona személytelen főségéből ered. Ezért, új nemesség és nemesi rangemelés *IV. Károly 1922. április 1-i halála után nem keletkezhet*, de jogszerű vitézség 1920–1944 között keletkezhetett, hiszen a vitézséget a nemesség pótlására hozták létre.

Mivel Magyarország államformája 1946. február 1. óta nem királyság, hanem köztársaság, az államforma megsértése nélkül, új, teljes jogú vitézség sem keletkezhet jelenleg, de II. Rákóczi Ferenchez hasonlóan, „dux et princeps" alapon, a szabadítéklevelek mintájára keletkezhet „új vitézség", amely azonban nem teljesen azonos, hanem csak hasonló ahhoz a vitézi ranghoz, amely 1920–1944 között keletkezett és amely leszármazási alapon maradt fenn. Míg az 1920–1944 között keletkezett vitézségek automatikusan öröklődhetnek, addig az 1946 februárja után keletkezettek, nem öröklődnek automatikusan tovább, de alapját képezhetik a rang átszállásának az arra méltó leszármazottra. Az 1920–1944 között keletkezett vitézek várományosait nem kell újból avatni, lásd a nemesség tovább öröklődését – lehet avatni, ha valaki kéri, – addig az 1946 után kelt vitézségek várományosait mindig avatni kell, ha be kíván lépni a Vitézi Rendbe, mert esetükben hiányzik a tényleges rendi legitimáció a monarchia korából. Persze ma a különböző vitézi csoportosulások, össze-vissza járnak el ez ügyben és őket igen gyakran csak pénz motiválja.

Mivel pedig egykor az első főkapitány vitéz nagybányai Horthy Miklós kijelentette, hogy *„a Vitézi Rendet a véráztatta televény magyar földbe ültetem: adja Isten, hogy mihamarabb gyökeret verjen benne. Legyen belőle hatalmas tölgyerdő, amely dacolhasson a második ezredév viharaival, legyen a Vitézi Rend turáni fajunk és hazánk büszkesége, de ha kell, élesen vágó kardja is",* bármiféle új vitézi rang, még a szabadítéklevelek mintájára is, csak és kizárólag Magyarországon – tágabb értelemben a Kárpát-medencében, magyarországi központtal – keletkezhet, és csak és kizárólag magyar nemzetiségű személyek számára. *Tehát, az emigrációban semmiféle vitézi tevékenység érvényesen nem folyhat, még akkor sem, ha egyes államokban, vagy külföldi szervezeteknél vitézi jogi bejegyzés is történik külhonban.* Ezt a magyar emigráció is érezheti, hiszen külhoni „vitézi szervezete", teljesen másképp szerveződik, más módon kerülhet be valaki a tagok sorába, mint az egykori Vitézi Rendbe, továbbá hivatalos nyelve az angol, és csak másodlagos a magyar. A külhoni szervezetet új alapításnak kell tekinteni, – bejegyezve Svédországban – amely a 2000-es években jött létre, és ami csak névazonos a magyarországi vitézi szervezetekkel. A Lovagrendek Nemzetközi Bizottsága (ICOC – International Commission for Orders of Chivalry), pedig nem magyar szervezet, így nincsen joga magyar nemzeti rendi kérdésben állást foglalni. (Az ICOC 1964 óta hol elfogadja, hol kizárja a „Habsburg" Vitézi Rendet, mert elfogadását a szervezet is igen gyengének véli legitimitás és jogfolytonosság alapján. Lásd az ICOC honlapját és kiadványait.) A fentiek ellenére a külhoni szervezet, önmagát legitimnek és az 1920-ban alapított vitézi szervezet jogutódának titulálja. De most ebbe mélyebben ne menjünk bele. Viszont, általános megfigyelés, hogy aki nagyon legitimnek kíván látszani, az leginkább illegitim, mert különben nem kellene bizonygatnia saját legitimitását.

Az ICOC általában azon egykori uralkodóházak tagjait fogja össze, akik elveszítették trónjukat, de a közéletben szerepvállalást szeretnének ellátni. A ICOC alapszabálya előírja, hogy csak olyan szervezet fogadható el általuk, amely azon joghatóság alatt áll, amely azt fons

honorum jogon megalapította. És itt már sántít a fél-szuverén Vitézi Rend elismerése. A Vitézi Rendet a magyar Szent Korona joghatósága alapította, mint személytelen joghatóság. A magyar korona személyi jogállása az évszázados magyar joggyakorlat szerint az, hogy a korona nem tárgy, hanem önálló személy.[498] Tehát nincsen kötve egyetlen uralkodóházhoz sem. Ráadásul, 1918-ban érvényét veszítette a Pragmatica Sanctio általi Habsburg trónöröklési jog – mivel megszűnt az együttes birtoklás – és bekövetkezett a szabad királyválasztás joga.[499] A Vitézi Rendet a Habsburg-ház nem sajátíthatja ki, a rend maga pedig sohasem volt a Habsburgok házi rendje, annak alapításában nem vettek tevőlegesen részt, a monarchia korszakában egyetlen vitézi jogállást sem adott ki, vagy hagyott jóvá a Habsburg-ház. A vitézi rangot pedig Horthy Miklós kormányzótól nyerték el és kapták meg. Akkor miképp lett a Vitézi Rend a Habsburgok házi rendje? Ráadásul az első, alapító főkapitány kifejezett akarata ellenében? Nem véletlen, hogy Horthy életében nem merült fel, hogy Habsburg álljon a vitézek élére. Az csak ráadás, hogy a fenti „rend", rendi ágazat élén, nem a „trónörökös" áll, hanem a család egy oldalágának a tagja, aki soha nem lehetett volna uralkodó, miáltal az azonos joghatóság sem áll fenn, ha elfogadnánk a Habsburgok esetleges múltbeli alapítását, amiről köztudott, hogy nem volt, hiába volt akkor az országnak királya. A király távollétében a kormányzói jogkör lépett életbe. Node ez hosszas történet, amit nem kívánok itt tovább vizsgálni. Tehát a Vitézi Rend ICOC tagsága szembe megy az ICOC alapszabályával is. Lovagrendnek pedig végképp nem lovagrend a Vitézi Rend.[500] Természetesen, míg Magyarország államformája köztársaság, mindenki annak tarthatja magát, aminek csak akarja, és ezt el kell fogadnunk, éljen bárhol is a nagyvilágban.

A Vitézi Rendet ma Magyarországon több szervezet is képviseli hitelesen, a magyar törvényeket elfogadva. Ilyen szervezet például a Történelmi Vitézi Rend egyesület és a Vitézi Rend egyesület, megjegyezve, hogy az egyesület nem rendi forma, de kényszerű jogi helyzet a köztársasági államformából adódóan. Valójában a Vitézi Rend bejegyzés nélkül is fennmaradhat, ha nem végez gazdasági tevékenységet. Ilyen szerveződésre is van példa.

Miképp állnak most a régi nemesi rangok és a vitézi rang használata jogilag?

Az *Alkotmánybíróság 2009-ben úgy foglalt állást* egy beadványra válaszként, hogy *az 1947-es törvény csak a hivatalos használatra vonatkozik*. Ebből adódik, hogy a magánjog terén használhatóak legálisan a rangok és címek, továbbá a megszólítások is az Alkotmánybíróság szerint.

Az *Alkotmánybíróság 2011. október 24-25-i teljes ülésének napirendje és annak összefoglalója:* „Az Alkotmánybíróság elutasította az egyes címek és rangok megszüntetéséről szóló 1947. évi IV. törvény 3. § (1) és (2) bekezdése alkotmányellenességének megállapítására és megsemmisítésére irányuló – az Alkotmány 8. § (2) bekezdésének és az 54. § (1) bekezdésének sérelmére alapított – indítványt. Az indítványozó szerint a nemesi előnév (nemesi cím) használatának általános érvényű, differenciálatlan törvényi tiltása sérti a jogbiztonság követelményét, valamint az emberi méltósághoz való jogot is. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az emberi méltósághoz való jogból levezetett, a saját név viseléséhez fűződő alkotmányos alapjognak a tartalmát a támadott jogszabályi rendelkezés nem sérti. A törvény a nemesi rangok megszűnéséről, illetve a címek viselésére adott engedélyek hatályvesztéséről rendelkezik, amely elsősorban anyakönyvi, állami nyilvántartási célzatú. A törvény nyomán a nemesi címeknek és rangoknak a magánérintkezésben a mellőzése elvárt, de

[498] Tóth Zoltán József: Megmaradásunk alkotmánya – A Szent Korona –eszme a magyar történelemben – A Szent Korona- eszme a magyar történelemben és közjogban: Hun-Idea Kiadó 2007.

[499] Szabó István: A királyi trón betöltése körüli viták: Iustum Aequum Salutare, II. 2006/1–2.
A Pragmatica Sanctio és IV. Károly lemondása és halálának következményének hatalmas szakirodalma van. A kérdés még a 2000-res években is vitákra ad okot a történészek és jogészok soraiban.

[500] https://www.icocregister.com/principles/.

a használata nem tilalmazott. A határozathoz Dienes-Oehm Egon és Pokol Béla alkotmánybírók párhuzamos indokolást csatoltak."[501]

A magyar nemesség és a vitézek 1945–1989 között, jelentős üldöztetésnek voltak kitéve, mint már utaltam rá. Kitelepítések, B-listára (X lista) kerülés, államosítás, stb. A politikailag nem megfelelő háttér miatt, még 1987-ben is érhetett valakit oktatás terén atrocitás, mondván, nem kaphat érettségit családi háttere miatt. Ezen több mint 40 év során a magyar társadalom e két csoportja, jelentős identitásvesztésen ment keresztül. Jórészt, kényszerűségből és félelemből nem adták át az ifjúságnak a múlt értékeit, hagyományait, másrészt azért ment veszendőbe közel 1000 év történelme, mert annak már nem volt praktikus haszna. Ezért mára már igen sok nemesi, vitézi és főnemesi család fiatal sarja sem tartja fontosnak származástudatának ápolását. Az érdektelenségre jellemző, hogy az 1994-ben megalapított Magyar Történelmi Családok Egyesületének 2014-ben már szinte csak idős tagja volt, illetve sokan csak tagdíjat fizettek, de a rendezvényekre nem jártak el. Mára talán felfedezhető egyfajta, fiatalodás.

Ma a magyar nemesi családok egy töredéke Magyarországon a Történelmi Családok Egyesületében (alapítva 1994) működik, Szlovákiában a Nobilitas Carpathiae (alapítva 2007) keretében tevékenykedik, míg Erdélyben a Castellum Alapítvány (alapítva 1995) és az Ante Portum Egyesület (alapítva 2019)[502] keretében végzi történelemápoló munkásságát. Ezen szervezetek együttesen is csak a magyar nemesség egy töredékét tudják megszólítani. 2009-ben a Magyar Történelmi Családok Egyesületének tagságában és érdeklődési szinten képviselve volt a Habsburg-ház, 1 őrgrófi család, 17 grófi család, 10 bárói család, illetve közel 140 köznemesi család. Ez összesen közel 600 főt jelent.[503] Ez persze nem azt jelenti, hogy mind aktív is volt. Az aktív tagság max. 60 fő volt, a többiek igazából csak támogatták az ügyet anyagilag, vagy egyéb módon.

Ha megnézzük a különböző vitézi szervezetek tagságát, akkor azt látjuk, hogy elenyésző azok száma, akik olyan felmenővel rendelkeznek, akiket még 1920–1944 között vettek fel a vitézi rendbe. A mai vitézek közel 2/3-ada, de lehet, hogy még ennél is nagyobb részben olyanokból áll, akik „vitézsége" 1946/1970 után keletkezett, tehát, nincsen törvényes jogelőzményük. 1946/1970–1996 között még az új vitézséghez I. illetve II. világháborús érdemek, kitüntetések kellettek, tehát a szervezet még kapcsolódott eredeti gyökereihez. 1996 után viszont szinte válogatás nélkül lehet valaki vitézzé a különböző vitézi ágazatokban. Sok esetben az a lényeg, hogy az illető fizessen belépési és tagdíjat.

A történelmi nemesi és vitézi családok esetében, tehát egyfajta apátia tapasztalható a múlt iránt. 2000-ben oroszországi mintára Kárpátalján is mozgalom indult egy Nemesi Szövetség létrehozására, amelynek egyetlen feltétele volt, hogy az illetőnek rendelkeznie kellett a megfelelő nemesi levéllel (vagy annak hiteles másolatával), illetve keresztlevelekkel. Az egykor oly népes magyar nemesi társadalomból ekkor nem sikerült négy családot találni a bejegyzéshez.[504]

Ellenben azon csoportok között, akik kimaradtak a történelem során a nemesek, illetve vitézek közül, hatalmas érdeklődés jelentkezik az iránt, hogy valami mód „nemessé", „vitézzé" vagy „lovaggá" váljanak. Tehát a történelmi családok helyébe új csoportok kívánnak lépni, akik hiányzó történelmi múltjukat próbálják pótolni, kihasználva azt, hogy a köztársaság nem bünteti a nemesi rangok és címerek bitorlását. Ebből adódóan az önjelölt „nemesi szervezetek", illetve

[501] https://www.vitezirend.com/rovatok/vitezi-rend/vitezi-cim-hasznalata/info/.
[502] https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/fiatalos-nemes-osszefogas-az-ertekvedelemert.
[503] Rihmer Aurél: Nádori nemesítések, Nobilitas 2009.
[504] Zubánics László: Vitézi Végek dicsérete; A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében, Kárpátaljai Magyar Könyvek 248., Ungvári Nemzeti Egyetem, Intremix Kiadó, Ungvár 2016.

lovagrendek és egyes vitézi ágazatok, hatalmas üzleti lehetőséget látnak abban, hogy megfelelő pénzért, bárkiből „nemest", „lovagot" vagy épp „vitézt" csináljanak.

A XX. század végén és a XXI. század elején a lovagrendek és a lovagi kultúra reneszánszát éli. Sorra alakulnak az önmagukat lovagrendeknek tituláló szervezetek, és egyre több névjegyen olvasható, hogy az illető lovag XY. Igen gyakran régi és nagyhírű lovagrendek jelennek meg újra a köztudatban, mint például a Szent György Lovagrend, a Sárkányos Lovagrend, vagy éppen teljesen új keletű néven szereplők, mint például Szent László vagy Szent Gellért Lovagrend. De tényleg a régi lovagrendek élednek újjá? Fennáll a jogfolytonosság? Ugyanígy megkérdezhetjük, hogy egy köztársaságban létre lehet-e hozni valós lovagrendet, és az ilyen államforma vezetője megerősíthet- vagy újjáalapíthat-e régi lovagrendet lovagrendként. Mivel pedig igen gyakran püspökök védnöksége alá helyeznek új keletű lovagrendeket, és azt a kérdést se kerülhetjük meg, hogy van-e joga püspököknek lovagrendet létrehozni. XII. Piusz pápa 1951-ben eltörölte a feudális eredetű világi címek és rangok – mint például az esztergomi érsek bíboros hercegprímási rangja – használatát a katolikus egyházban. Ettől kezdve azon főpapok sem rendelkeznek fons honorum joggal, akiknek addig volt ilyen joga. Így viszont a főpapoknak nincsen joga arra, hogy lovagrendet legitimáljanak. Mi több, az is megkérdőjeleződik, hogy papok részt vehetnek-e egyáltalán ilyen újkeletű szervezetekben.

A jogfolytonosan fennmaradt lovagrendek kérdésében igen sokat segít eligazodni a nemzetközi genealógiai és heraldikai világ egyik igen kiemelkedő szaktekintélyének, prof. Vajay Szabolcsnak a véleménye. Ő a budapesti Közép-Európai Egyetemen erről a témáról egy igen kimerítő előadást tartott, amelynek lényege a következő volt. A professzor három nagy szentföldi rendet ismer el jogfolytonosnak, ezek: Máltai és ennek protestáns Johannita ágát, továbbá a Szent Sír Rendet. Jómagam az előadó felsorolását kiegészíteném még avval, hogy a jogfolytonosan fennmaradt szentföldi lovagrendek közé sorolom még a Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrendet is. A professzor úr jogfolytonosnak ismeri el a reconquista alatt keletkezett három spanyol rendet, az Alcantara, Calavatra és Santiago rendet, a Baltikum megtérítésében résztvevő Német Lovagrendet, továbbá több uralkodói alapítású szervezetet, mint például az Arany Gyapjas Rendet, az angol Térdszalag Rendet vagy a savoyai Annunziata Rendet. Több katonai és polgári rend folyamatos fennmaradását is elfogadja, mint például a francia Becsület Rendét. Vajay Szabolcs kiemelte, hogy sok régi patinás rend az idők során megszűnt, mint például a Templomos Rend, a Sárkányos Rend stb. Hangsúlyozta, hogy ezen egykoron felszámolt vagy kihalt rendek, most időről időre újjáalakulnak. Megemlítette azt is, hogy számos új „lovagrend" alakul világszerte, mint például a Szent György, Szent László, stb. Kiemelte, hogy ezen újjáalakult és új keletkezésű „rendeket", nem lehet rendeknek tekinteni. Először is azért, mert hiányzik a jogfolytonosságuk, másodszor, mert olyan személy hozta őket létre, akinek nincsen fons honorum joga, tehát nincsen rendalapítási uralkodói joga. Ennek hiányában pedig nem jöhet létre klasszikus értelembe vett lovagrend.

A fons honorum (a kitüntetések forrása) jog olyan személyre vonatkozó fogalom, aki hivatalos helyzete alapján kizárólagos joggal rendelkezik arra, hogy jogszerűen tulajdonítson másoknak nemesi címet és lovagi rendet.

Az egykor volt, de az idők folyamán megszünt lovagrendek felújítói, igen furcsa érvekkel próbálják magukat legitimizálni. Erre jó példa a magyarországi „Szent György Lovagrend". Ennek tagjai azt mondják és szívvel lélekkel hiszik is, hogy ők a világ legrégebbi világi lovagrendjének a tagjai, – amiben alaposan tévednek – mert 1326-ban, vagy még előbb 1324-ben alapította őket Anjoy Károly Róbert magyar király, és a lovagrendet azóta senki nem oszlatta fel. Tehát, a tagok felfogása szerint a lovagrendjük azóta létezik, ők nem újjáalapították, hanem felújították, miáltal őket az 1326-os jogok és szabályok teljes joggal megilletik. Alapítójuk pedig a magyar király. Itt csak szerényen jegyzem meg, hogy mára a történészek azt is kétségbe vonják, hogy a lovagrend a XIV. században egyáltalán létezett-e.

Mikor állna fenn a történelmi jogfolytonossága egy lovagrendnek? Ez több módon is megvalósulhatna:

1) A lovagrend nagymesterei folyamatosan követik egymást, akár a lovagok akaratából, akár uralkodói akaratból.

2) Ugyanaz a joghatóság újítja fel, amely megalapította, a fenti esetben a magyar király vagy a kormányzó, esetleg a nádor. A felújításra jó példa az annami, vagy a vietnámi Sárkányos Rend, amit 1886-ban alapított a Nguyen Phuoc uralkodóház. A rendet a franciák betiltották, de azt az alapító uralkodóház 2002-ben felélesztette. Ugyanez a helyzet a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrendnél is, amit a pápaság alapít, megszüntet, majd felújít a középkor folyamán. Ezen esetekben a jogfolytonosság fennáll.

3) A rendlovagok az évek, évszázadok folyamán, mindig újabb és újabb tagokat fogadnak maguk közé és esketnek fel, esetleg függetlenül attól, hogy a nagymesteri poszt betöltött-e, hiszen erre a rendi magisztrátusnak (választott tisztségviselők), különleges esetben joga van. Így a lovagrend a rendtagok akaratából él folyamatosan tovább. Erre jó példa a Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend. De ez esetben nem lehet olyan időszak, amikor egyetlen rendlovag sem él, tehát a lovagrend tagjaiban nem halhat ki. Egy lovagrend ugyanis, nemcsak feloszlatás által szűnhet meg, hanem a rendlovagok kihalása esetén is.

Vajay Szabolcs említette, hogy az újkeletű „lovagrendek" tagjai mekkora tévedésekben és sznobizmusban élnek. Ez pedig abban áll, hogy szerintük az, akit lovaggá ütöttek, olyanná válik, mint a középkori nemes. Mintegy a rendlovagságot a nemesség elérésének vagy rangemelésnek tekintik sokan. Ezért is írják igen gyakran a nevük elé azt, hogy lovag, mint ha az tényleges nemesi cím lenne. [505]

Bármennyire is hirdetik magukról, nem tekinthető valódi lovagrendnek a mai Sárkányos Lovagrend, a Szent György Lovagrend, a Szent László Lovagrend, a Szent István Lovagrend, a Szent Gellért Lovagrend, stb. vagy épp a különböző borlovagrendek. Viszont a fentiek között van olyan, amelyik kimagasló történelmi és hagyományápoló munkát végez, például Visegrádon.

Ha már a lovagrendeknél tartunk, egy rendlovag soha nem írta a neve elé a „lovag" szót, mivel a név elé írt szavak rangjelölést fejeztek ki. A rendlovag mindig a név után írta azt, hogy lovag, úgy mint „Gipsz Jakab lovag". Ma viszont igen tévesen a „rendlovagok" a nevüket így írják: „lovag Gipsz Jakab", mintha a lovagi jelző, nemesi fokozatot jelölne. Pedig attól, hogy valaki rendlovag lett, még nem lett automatikusan nemessé!

Mi több, attól, hogy valaki egy lovagrend tagja, még nem biztos, hogy lovag. A múltban például a Német Lovagrendnek ugyan tagja volt a rend Mária Keresztese (nemesi kereszt), de ettől még az illető nem volt a lovagrend lovagja. Például a Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend esetében, az MJL, OLJ és a CLJ rangú személy még nem lovag, bár a rend tisztje is lehet már. A lovag a férfiaknál a KLJ, míg nőknél a DLJ fokozatnál indul.[506] Manapság viszont már az MLJ tag is simán oda teszi a neve elé, hogy lovag, noha azt még a neve után sem írhatná oda.

Az 1802. március 25-én aláírt amiens-i béke kimondta, ugyan ekkor csak a Máltai Lovagrendre értelmezve, de később a nemzetközi jog általánosos alapelve lett, hogy az egyszer megszerzett jog megtartásához nem szükséges a jogot megszerző erő folyamatos megléte (Málta esetén a lovagrend folyamatos birtoklása a szigeten). Ha egy jog szerződésben vagy más jogi okmányban elismerésre került, akkor a szerződés vagy jogi okmány hatályának lejárta az

[505] Rihmer Aurél: Az ál és valódi lovagrendekről: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2007.

[506] Rihmer Aurél (Budapest): A Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend története: Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam: Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata: A Zürichi Magyar történelmi Egyesület 111. kiadványa, 2018. (33. évf.) 10. sz.

adott jogot nem semmisíti meg. A jog megőrzésének viszont feltétele az adott szervezet folyamatos működése. Ez pedig igen fontos alaptétel a jogfolytonosan, folyamatosan működő rendek esetében. Például a Vitézi Rend ez alapján fogadhat be új tagokat, igaz, csak a „dux et princeps", avagy a szabadítéklevelek mintáját követve, mivel Magyarország államformája 1946 februárja óta köztársaság. Azért fogadhat be új tagokat, mert a befogadás joga a Vitézi Széket illeti, amelynek tagja a főkapitány is, és nem az uralkodót, mivel IV. Károly soha nem volt a rend védnöke és tagja. Rendi értelemben azonban a Vitézi Szék azon tagjai szavazhatnak csak új tagok befogadásáról, akiknek vérségi jogelőzménye van a Magyar Királyság korszakából. Ma persze ezt is elfelejtik sokszor.

Mára általánossá vált, hogy az egykor csak nemeseket magába foglaló szervezetek, lovagrendek, először tagsági szinten kettéváltak jogi és kegyelem-beli (tiszteletbeli) tagokra, majd egyszerűen eltörlték a jogi lovagsághoz szükséges nemesi feltételeket. E mögött, igen gyakran, gazdasági érdekek állnak. Ez a folyamat megfigyelhető volt a Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend esetében is. A jogi lovag, miután bizonyította nemességét, viselhette a rend zöld keresztjét (nemesi kereszt) KLJ rangtól kezdve, de mára ezt a keresztet kivezette a lovagrend és egységesítette a tagságot.

Nem csak a lovagság iránt él nosztalgia. A különböző nemesi rangok is reneszánszukat élik. Például a „Magyar Nemesi Rend Mozgalom" megteremtette a maga „királyát" Daka József (1919–2016) személyében 2009-ben.[507] Az ekkor már igen idős Daka, azt állította, hogy ő IV. Béla leszármazottja, akit állítólag Horthy, Serédi Jusztinián esztergomi érsekkel királlyá koronáztatott 1944. június 25-én. Daka leszármazása, illetve az állítólagos koronázás is igen sok tévedést és valótlanságot tartalmaz, ami az egész történetet a mesék világába helyezi. Történelmi ismereteim szerint Daka sohasem volt magyar király, ráadásul a koronázásnak mindig nyilvánosnak kellett volna lennie. Tehát, titkos koronázás nem létezett. Ennek ellenére, számos követője lett. Például 2008. június 6-án vitéz Árpád-házi Daka József néven tüntette ki a Történelmi Vitézi Rend. Daka nemesi, bárói és grófi címeket adományozott, de lehet, hogy hercegi címet is adott híveinek. Daka halála után 2011-ben egy újabb Árpád-házi leszármazott jelentkezett be, bár ő nem titulálta magát királynak. 2008-ban jelent meg a „Magyar Királyi Udvar" című szerveződés, amely élén „Levente király" áll. Ez a szerveződés a jelek szerint 2023-ban is működik. Ezen csoporthoz közel 120 fő tartozik.[508]

Nem kizárható, hogy Árpád-házi leszármazottak élnek köztünk, mert több nemzetség is megőrizte annak hagyományát, hogy összeházasodott az Árpádokkal. Az Árpád-ház viszont bizonyosan házasságot kötött a környező uralkodóházakkal. Így például a lengyel Piast–Sagani Ulászló Hermann (1043–1102) felesége, Judit cseh hercegnő volt, akinek édesanyja Árpád-házi I. András király lánya Adelhaide volt. Ezen Ulászló Hermann és Judit leszármazottja volt Piast–Sagani Margit (†1502), akinek a férje alsólindvai Bánffy Miklós volt, akitől számos gyermeke született. Tehát, lehetnek közöttünk tényleges Árpád-házi leszármazottak, de nekik semmi trónigényük nem lehet.

Ma, minden tényleges történelmi előzmény nélkül, akár „Gipsz Jakab" is címeztetheti magát így: vitéz, lovag, gróf Gipsz Jakab. És, hogy a név még szebb legyen, megjelentek a „vitrintábornokok", például a különböző „Nemzetőr szervezetekben". Így, ma szinte bárki címeztetheti magát tábornoknak is.

Az 1989/90-es rendszerváltás igen sok emigráns hozott haza, és most ők kívánják mindezt meghatározni hazánkban. Ez érvényes a nemesi és vitézi szervezetekre és csoportokra is. Szerintük csak ők tudják a teljes igazságot, különösen ha pénzük is van hozzá.

---

[507] https://index.hu/belfold/2010/11/10/daka_jozsef_bejelentkezett_a_magyar_tronra/ és https://hu.wikipedia.org/wiki/Daka_J%C3%B3zsef. Daka „király" irodalma igen kiterjedt, én csak két forrást jelöltem most meg.

[508] https://kiralyiudvar.lapunk.hu/ofelsege-levente-kiraly-1031914.

2009-ben leveleztem Dr. Habsburg Ottóval arról, hogy a nemesi értékek védelme érdekében, formálisan, és nem közjogilag, a nádori szerepkört fel lehetne újítani, hiszen mára sokan bitorolják a nemesi rangokat olyanok, akiknek semmi köze hozzá. Tehát kellene egy hiteles fórum, a maga apparátusával, amely elvégzi a megfelelő jogi feladatokat, amelyek a történelmi rendiségből fakadnak, és gátat vet az újkeletű kóklereknek. Sajnos ma viszont az üzlet szinte mindent felülír, márpedig a rendi jogok jogtalan árusítása egyeseknek jelentős bevételt jelent.

„*Dr. Ottó v. Habsburg, Pöcking, 2009. június 8.*

Tisztelt vitéz Rihmer!

Az ez év május 6-án kelt levelében foglaltakat nagyon köszönöm. A téma feldolgozása, természeténél fogva, csak történelmi szakértők bevonásával történt terjedelmes munka révén lehetséges. Emellett fenntartom azt az elvet, hogy ugyan előkészítő munkát már lehet tenni, de egy végleges határozat hozatala addig teljesen kizárt, amíg nincsen egy szabadon választott magyar parlament. Ez ma, a fennálló kaotikus viszonyoknak betudhatóan, nem létezik. Mindenképpen azon a véleményen vagyok, hogy az emigrációból semmiféle döntés, mi több egy határozatképes indítvány hozatala nem lehetséges, mert ez nem tartozik hatáskörünk alá. Nem tartom egészséges folyamatnak, mivel keserű csatározásokhoz vezetnek az emigráció körein belül, amit én semmi esetre sem tartok kívánatosnak. Még egyszer köszönöm a levelét és legjobb kívánságaimat küldöm, meleg üdvözlettel Habsburg Ottó”

A fenti levél alapján, Dr. Habsburg Ottónak sem tetszett a magyar emigráció erőszakos viselkedése! Ennek ellenére, mindmáig vezető szerepre törekednek hazánkban. A Vitézi Rend szakadásai mögött is 1996/97, 2003- és 2008-ban is a magyar emigráció és a hazai magyarság között fennálló ellentétek álltak. Az ellentét oka az emigráció arrogáns viselkedése. A vitézi világ egységének mindmáig az egyik legnagyobb akadálya a külhoni magyar emigráció tagjaiban keresendő.

Ráadásul az emigráción keresztül, külső szervezetek is behatoltak a magyar nemesi és vitézi szervezetekbe. Erre jó példa v. Habsburg Árpád 2001. december 15-én, vitéz Radnóczy Antalhoz írt levele, ami a *Vitézi Tájékoztatóban* jelent meg (Történelmi Vitézi Rend lapja), valamikor 2003-2005 között.

A Dr. Habsburg Ottó-levélben foglalt előkészítő munka meg is indult a nemesség jogainak védelmére, ami meg is jelent a *Nobilitas* 2008-ban kiadott kötetében,[509] de utóbb az egész érdektelenségbe fulladt 2012-re. Én viszont a fenti levél szellemében készítettem el jelen tanulmányom. Ma sajnos nincsen egyetlen olyan hiteles szervezet sem, amely hitelesen tudná képviselni a nemesség érdekeit, mert mindenhol megjelennek a gazdasági érdekek, hol szervezeti, hol egyéni szinten. Ezért, még a leghitelesebbnek tűnő szervezeteket is megfelelő óvatossággal kell kezelni.

Ma igen jelentős tendenciát jelent az, hogy az egykori párttitkárok és kommunista párttagok hirtelen vitézek, lovagok, vagy épp „nemesekké” avanzsáltak, és vezető szerepre törekednek ezen szervezetekben. Tehát folyik a köpenyegforgatás. Vezető kommunista pártvezér gyermekei most hirtelen felfedezték, hogy ők nemesek és vitézek, noha ezt mélyen elfeledték a diktatúra éveiben, miáltal az akkori üldöztetéseket elkerülték. Most pedig úgy lépnek fel, mintha mi sem történt volna a diktatúra 4 évtizedében. A kommunista párttitkár elvtárs ma lovag, vitéz, vagy épp a vitézi világ törzskapitánya (legfőbb vezetőinek egyike) stb. És ők akarják megmondani azt, hogy mi is az adott szervezet azoknak, akik születésük folytán a diktatúra idején elszenvedték a diktatúra üldöztetéseit. Ebben hasonlítanak a magyar emigráció egyes tagjaira, akik külhonból hazatérve, kioktatják azokat, akik itthon maradva elszenvedték a kommunizmus alatt a megtorlásokat és üldöztetést. A hazatérő, vagy hazabeszélő magyar emigráns és a volt kommunista így kerül ma egy lapra. Persze tisztelet a

[509] Rihmer Aurél: Nádori Tanács, Nobilitas 2008.

magyar emigráció becsületes tagjainak. De ők általában csendben vannak és a háttérből segítik a magyar hazát.

Az újjáalapult rendi szervezetekbe egyaránt beépültek az egykori külső és belső elhárítás emberei, volt ÁVH-s tisztek, III/III-as ügynökök. Volt olyan rendi szerveződés, ahol 1992/1996-ban a beépült egykori kommunisták aránya 35-40% volt. Újságíró gyakornokként egy rendi szervezetről írtam 1994/95-ben cikket. Saját magam voltam tanúja a következő párbeszédnek. A felvételi lapon ott szerepelt, hogy kommunista párttag nem lehet rendi tag, és erről nyilatkozni kellett. A jelölt odament a lapot átvevő rendi elöljáróhoz és megkérdezte tőle, hogy mit írjon oda, hiszen mindenki tudja róla, hogy kommunista párttag volt. A válasz döbbenetes volt. Írd, hogy nem voltál párttag, a többit mi megoldjuk. A korszak másik jellemző beszélgetése ez volt: Két idős úr beszélget egymással, miközben arra vár, hogy „lovaggá" üssék őket. Az egyik kérdezi a másiktól. „Mond, most hová is vesznek fel minket?" A válasz: „Nem mindegy, kapsz egy újabb plecsnit".

Ma bárki, bármilyen „rendet" bejegyeztethet, és ettől kezdve azt képzelheti magáról, hogy ő a történelmi rend birtokosává vált, és ettől kezdve diktálhat azoknak, akik ténylegesen azon történelmi rend született tagjai. Tehát, például „Varga" úr vagy „Szabó" úr stb. minden történelmi jogelőzmény nélkül, mondjuk, vitézzé avanzsál, bejegyeztet egy ilyen nevű szervezetet, és ettől kezdve ő akar azoknak diktálni, akiknek felmenőjét 1920–1944 között avatták vitézzé. Természetesen ehhez általában talál maga mellé egy rendi múlt nélküli volt kommunista párttitkárt és egy, egykor rendi múltját megtagadó pártelitből származó csemetét is. És máris kész a XXI. század „ideális" rendi elöljárósága és vezetősége.

Itt visszaköszön a magyar történelmi múlt. 1631-ben Böszörményben a királyi biztos azt jegyezte fel, hogy a településen alig látható hadrafogható hajdú ember. Ezt a város vezetői avval magyarázták, hogy a régi törzsgyökeres hajdúságnak egy része meghalt, vagy elköltözött máshová, és helyükre jövevények érkeztek. A kapitányok minden jövevényt befogadtak és felvettek a lakosok közé, s most ezek kívánják irányítani a várost. A népességcsere nagyban csökkentette a hajdúvárosok katonai értékét. Ma ugyan ez a helyzet például a Vitézi Rendben.

Egykoron pedig a történelmi rendeket soha nem jegyezték be saját névre. Soha nem volt olyan bejegyzés a monarchia éveiben, hogy Magyar Nemesi Rend, noha a nemesség ezer éve létezett. De a Vitézi Rendet sem Vitézi Rendként jegyezték be, hanem Vitézi Telkek Intézményeként. Így ezen rendek nem is voltak kisajátíthatók. Ezen a helyzeten változtatott az 1989/90-es rendszerváltás hazánkban, mivel ettől kezdve, szinte bárki, és bármit bejegyeztethet, így mint egyesület, alapítvány bitorolhat magának egy „rendet", és előadhatja magát mind a rend tulajdonosa, névösszetétel birtokosa. Ez a helyzet az újkeletű „lovagrendekkel" is. Valaki kinevezi magát lovagnak (rendlovagnak), bejegyeztet egy „lovagrendet" és már kész a biznisz. Mert minden mögött ott áll a pénz és az üzlet. Így lehet például a vitézi rangot is jó pénzért külhoniaknak árusítani. Ma például olaszok tömegei paroláznak vitézi címerrel, noha ez olyan, mint ha Luftwaffe pilóta, London bombázásáért angol Viktória-keresztet kapna. Hiszen egykor a vitézséget az olasz, román, szerb és orosz fronton lehetett kiérdemelni, például úgy, hogy sok olasz ellenséges katonát ölt meg a vitézséggel kitüntetett személy.

Mivel a köztársasági államforma lehetővé teszi, hogy bárki, szinte bármit bejegyeztessen egyesületként vagy alapítványként, gombamód elszaporodtak a különböző lovagrendek, vitézi rendek és nemesi szervezetek, minden tényleges jogalap nélkül. Ezáltal „felnőtt játszóterek" jöttek létre, ahol a mászókákon mindenki felmászhat a „csúcsra" és előadhatja, hogy ő micsoda tekintély, micsoda úr lett. Pedig a kendből nem lesz úr attól, hogy ültet magának egy fát, amire majd felmászik. Mik is ezen lovagrendek, vitézi rendek ma, melyek az úrhatnámok játszóterei? Mindegyik jogalapja egy-egy egyesület. És itt van többek között a „kutya" elásva. Mert az egyesület nem rendi, hierarchikus működési formula, hanem a rendektől teljesen idegen

„demokratikus” alakulat, amely rendre jogalapot ad az esküszegéshez, és különböző visszaélésekhez.

A monarchikus rend és az egyesület antagonisztikus ellentétet képez, mert az egyik felülről lefelé működő, hierarchikus szervezet, míg a másik, alulról felfelé felépülő „demokratikus” szervezet. Ráadásul egyesület nem hozhat létre uralkodói jogon alapuló tényleges monarchikus jogalapot, adományt. Pláne nem olyan személyek által, akiknek nincsen valódi, leszármazáson alapuló jogalapja azon időszakból, amikor még ténylegesen regnált a Magyar Szent Korona. *Tehát, az egyesület nem lehet monarchikus rend!* – de kényszerből fenntarthatja annak értékeit. Ráadásul egyetlen monarchikus rend, illetve lovagrend sem adózik az államnak, hiszen éppen az adómentesség volt az egyik fő kiváltságuk, maximum jelképes ajándékot ad.

Viszont, minden monarchikus rend tovább működhet egy köztársaságban is, minden jogi bejegyzés nélkül, ha az nem törekszik az államrend megdöntésére és ha nem végez gazdasági tevékenységet.

Az egyesület egy mászókákkal teletűzdelt játszótér, amit sajátos szabályai kerítenek körbe. Ezen sajátos, egyesületre alapuló játszóterek hol tisztességesek, hol kevésbé korrektek. Hiszen a játszótér alapítói igyekeztek „hatalmukat” a mászókák között maguknak biztosítani. Ennek legtipikusabb megjelenése, hogy az egyesület minimális tényleges taggal rendelkezik, miáltal az egyesület elnöke azt tehet, amit akar, pláne úgy, hogy még a törvény által előírt feltételeket, működési szabályokat is lazán kezeli. Természetesen a bebolondítottak nem tagjai az egyesületnek, ők oda csak adományokat fizetnek, és ha elszámolást kérnek, közlik, hogy ahhoz semmi közük, hiszen nem tagjaik az egyesületnek. Ehhez jön az egyesületi elnökök által oly gyakran hangoztatott védjegyoltalom, hogy XY szóösszetételt csak ő és az használhatja, akinek ő azt megengedi, miáltal egy-egy egykori rendi szervezetet XY magának akarja kisajátítani. És közben nem veszik észre, hogy így teszik tönkre, verik szét és alacsonyítják le az általuk képviselni kívánt rendet, hiszen már rég nem a rendről, hanem saját játékszerükről van szó.

A tisztességesebb „rendek” esetében legalább minden tag tagja az egyesületnek, hogy legalább a demokrácia érvényesüljön. Mert ott, ahol a „tagok” nem tagok az egyesületben, ott a kevesek diktatúrája érvényesül. Igen, a játszóteret így lehet „jogilag” biztosítani. És ez különösen akkor kirívó, ha olyanok teszik, akik valójában nem is tagjai az adott monarchikus rendnek, mert hiányzik a tényleges jogalapjuk.

Hogy például az egyesületi „vitézi rendek” mennyire egyesületek és, hogy mennyire nem vállalnak közösséget a tényleges történelmi és monarchikus Vitézi Renddel, arra akkor lehet legjobban rálátni, amikor saját egyesületi játszóterük és mászókáik védelme érdekében, nem tartják „korszerűnek” és így idejétmúltnak tekintik a Horthy korszak alatt megalkotott Kis Kátét, illetve a még tényleges vitézek és leszármazottak által megalkotott szabályokat, amely szervezeti „jogi” dokumentumok a monarchikus Vitézi Rend hierarchikus, monarchikus szabályait tartalmazzák. Sajnos, ez az eljárás, nemcsak a vitézi világra jellemző. Az egyesületi „vitézi rendek” a hierarchiával szemben, demokráciát játszanak és új szabályok, a saját szabályaik szerint játszanak. Ezáltal lényegében nincsen közük a valódi és eredeti vitézi világhoz.

Soha sem fogadható el, hogy egy rendi jogelőzmény nélküli személy, olyan személynek legyen rendi felettese, akinek jogelőzménye a monarchiában keletkezett!

Magyarországon használatos rendjelek és lovagrendek terén nem kerülhető meg a Habsburg–Lotharingiai uralkodóház szerepe. Esetünkben házi rendjelnek csak két rendjel tekinthető, mégpedig az Aranygyapjas-Rend osztrák ága, és a Csillagkeresztes Rend a hölgyek részére alapított szervezet. Ezen rendjeleket az egykori uralkodóház feje, ma is bármikor, teljes joggal adományozhatja.

A Mária Terézia Rend, Szent István Rend, Vitézségi Érem, Vaskorona Rend, Ferenc József Rend megítélésem szerint, tényleges uralkodói joghoz köthető Osztrák–Magyar rendjel, amely adományozása mindig az adott állam államfőjének a jogköre. A Mária Terézia Rendről és a Szent István Rendről ezt az 1930-as és 1940-es években hivatalosan ki is mondták ezt. A Szent István Rendet ezen az alapon újította fel 2011-ben a magyar kormány.

A tévedések eloszlatása végett, különösen ki kell hangsúlyozni, hogy a gróf széki Teleki Pál által alapított Vitézi Rend, amelynek főkapitánya vitéz nagybányai Horthy Miklós altengernagy, Magyarország Főméltóságú Kormányzó Úra volt, soha sem volt a Habsburg–Lotharingiai-ház házi rendjele és rendje! Még az az állítás is téves, hogy az elsőnek felavatott vitéz, vitéz Habsburg-Lotharingiai József Ágost tábornagy lett volna. Ő csak az elsőnek avatott közvitéz volt 1921. augusztus 20-án. Igenám, de már ezt megelőzően 1921. május 22-én zártkörű vitézavatás volt a Budai Királyi Vár Várkápolnájában. Ez a Zsigmond vagy Szent Jobb kápolna. Ekkor avatták vitézzé a Vitézi Szék vitézi törzskapitányait és a főszéktartót, összesen 8-10 főt. Itt jelen volt még 23 arany vitézségi érmes vitéz is, de őket augusztusban avatták. Az elsőnek felavatott vitéz valószínűleg vitéz báró Nagy Pál altábornagy, a vitézek főkapitány-helyettese, vitézi törzskapitány lehetett. Ebből adódóan, a Vitézi Rend esetében, semmiféle elsőbbség nem illeti meg a Habsburgokat.

A valódi monarchikus rendek, a leszármazás által maradnak fent, ezért nincsen szükség fennmaradásukhoz semmiféle jogi bejegyzésre, miáltal a magyar nemesség és a Vitézi Rend bejegyzés nélkül is fennmarad, mint korábban utaltam már rá.

Ahogy a múltban, úgy a jelenben is előfordulhat tisztség utáni „főnemesi titulus", lásd Mediciek vagy Hunyadi János. Ezek adott szervezethez köthetők és tisztség utáni titulusok, vagy épp rendi adományok járulhatnak hozzá. Attól, hogy például valaki egy rendi szervezet vezetője és ehhez olyan hercegi címersátrat használ, amin az adott szervezet címere szerepel, még nem válik az illető herceggé. Nem több, mint az adott szervezet feje, és ezáltal rendi állása nem változik meg. Ennek feltétele viszont, hogy az adott rend eredete a Szent Koronából fakadjon és az adott rend eredeti címerén uralkodói korona legyen. Az eljárás hasonlatos az egyházi intézmények címereihez. Az egyházi iskola püspöki címerdíszt használhat, noha nem azonos a püspök személyével. De a püspök főhatósága, feljogosítja az intézményt az adott címer viselésére. Éppígy lép elő az adott rend is, ha jogforrása közvetlenül a magyar királyi Korona. Ha egy rend (nem a nemesi rend), vagy lovagrend valakit az adott rend grófjává vagy bárójává nevez ki, attól az illető általános, rendi társadalmi helyzete nem változik meg, de az adott rendnek előkelő tagjává változik. Ilyen adományoknál mindig fel kell tüntetni a címersátron vagy a címeren az adományozó rend jelképét, a tévedések elkerülése végett. Tehát például „nemes Gipsz Jakab" az X. rend grófja lesz, attól ő még országos szinten megmarad nemesnek és nem válik gróffá, de az adott X. rend kiemelkedő tagja lesz. Ez különösen fontos egy köztársasági államformában, ahol nemesi rangemelés nem történhet.

Ma a heraldika, vexillológia (zászlók) és a családkutatás számos embert érdekel. Tudományos szinten őket, a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság (ujjáalakult 1983-ban) fogja össze. Szintén nagyon jelentős munkát végez, jórészt amatőr kutatók által a Magyar Családtörténet-kutató Egyesület (MACSE, alapítva 2011-ben), amelynek tagsága 2000 fő fölött van már évek óta. Természetesen, a két szervezet között van átfedés. Attól, pedig, hogy valaki „amatőr", tehát nem ez a fő szakterülete, még igencsak magas színvonalú munkát végezhet. A MACSE számos kutatási eredménye jelent már meg a szervezet elektronikus folyóiratában, a *Matrikulában*.

Jelen tanulmányom XIV. századot érintő részének elkészítésében az 1990-es években nagy segítségemre volt a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán prof. Dr. Bertényi Iván, a Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán Dr. Font Márta, és egyben köszönetet mondok a magyar középkori jog vizsgálatát számomra feltáró

prof. Dr. Kállay Istvánnak (†1998) az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karáról, aki egyben családi barátunk is volt. Fenti tanáraim mellett köszönetet mondok Dr. Katus Lászlónak (†2015) aki nagyban befolyásolta egyetemi tanórái által történelmi gondolkodásmódom a Ki, mikor, hol és kinek az érdeke? kérdéssor és vizsgálati módszerrel.

Végezetül, álljon itt Zubánics László gondolata: „Úgy vélem, hogy gyökeres változásra van szükség a történelemszemléletben a nemesi társadalommal kapcsolatban. A korabeli változások mozgatóerejét nem csupán negatív kontextusban kell ábrázolni, érdemes rávilágítani annak pozitívumaira is. Gondolok itt azokra a kulturális értékekre, amelyeket a nemesség a vizsgált időszakban felhalmozott, és amelyeknek csupán egy kis töredéke jutott el hozzánk.”[510]

[510] Zubánics László: Vitézi Végek dicsérete; A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében, Kárpátaljai Magyar Könyvek 248., Ungvári Nemzeti Egyetem, Intremix Kiadó, Ungvár 2016.

Forrásjegyzék

A

- Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története, Földes Béla szerk: Magyar Közgazdasági Könyvtár, A Magyar Tudományos Akadémia Nemzetgazdasági Bizottságának Megbízásából, III. kötet, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest 1908.
- Andrásfalvy Bertalan: Az úrbérrendezés hatása a természetre: História XXVI. évfolyam 5. szám. 2004. 19-20.
- Andretzky József, Baranyavármegye nemesei, Pécs 1909.

B

- Baán Kálmán: Az agilisekről: Magyar Családtörténeti Szemle 1942. év, 8. szám
- Bakay Kornél: A magyar államalapítás, Gondolat kiadó, Budapest 1978.
- Bakács István: Hont vármegye Mohács elõt: Akadémiai Kiadó, Budapest 1971.
- Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében: Erdélyi Tudományos Füzetek 254.
- Baranyai Béla: Zsigmond király úgynevezett sárkányrendje, Századok, LX. évfolyam, 1926. 4-6. szám.
- Barta Gábor: Az Erdélyi Fejedelemség születése, Magyar História sorozat, Gondolat Kiadó, Budapest 1984.
- Barthos Kálmán: Erdély pénz- és hadügyei János Zsigmond korában (Kolozsvár, 1902) Második fejezet. Az állam rendkívüli jövedelmei.
- Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténete, a székelyek lázadása János Zsigmond ellen, Budapest 1928.
- Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1897.
- Bencze László: Gondolatok Deák István „Volt egyszer egy tisztikar 1848–1918” című könyvének olvasása közben: Aetas, 1994, 9. évfolyam, 2. szám, Figyelő.
- Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár 950 körül írt műve (De adminstrando Imperio - A birodalom kormányzásáról) Györffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról, Kortársak és krónikások híradásai: Gondolat Kiadó, Budapest 1986.
- Bicsok Zoltán: A nemes városok kialakulása Erdélyben: Korunk III. folyam 19., 2008.
- Bíró Friderika, Havasi Bálint, Káli Csaba és Kapiller Imre: Száz Magyar Falu-Szentgyörgyvölgy, Budapest 2003.
- Bíró Zsófia: A fiúsítás jogintézménye 1526-ig, különös tekintettel az Anjou-kor belpolitikájára, Studia Iuvenum Iurisperitorum, 2016. év 8. szám.
- Bónis György: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban, Kolozsvári Bólyai Tudományegyetem, Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár 1948.

C

- C. Tóth Norbert: Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása: a család vázlatos története 1365-1424 között; Erdélyi Tudományos Füzetek, 2012.

CS

- Cseh Géza: Egy elfelejtett reformkori színésznő nyomában Horthy Miklós rejtélyes nagyanyja, Turul 2019. 4. füzet.
- Csermelyi József: A kaboldi uradalom és a kaboldi báróság 15-16. századi története Turul (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). 2017/3. füzet, Értekezések.
- Csomor Lajos: Magyarország Szent Koronája, Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, Vaja 1986.

D

- Degré Alajos: Úrbéri vagyon: Magyar Néprajzi Lexikon.
- Dewald, Jonahan (Jonahan Dewald): Az európai nemesség története, Pannonica Kiadó, Budapest 2002.

E

- Eckhart Ferenc A Szentkorona-eszme története, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest 1941.
- Engel Pál, Honor, vár ispánság, Tanulmányok az Anjou királyság kormányzati rendszeréről, Budapest 1987. (Első közlés Századok 1982/116.)
- Engel Pál, Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya Zsigmond korában, Akadémiai kiadó , Budapest 1977.
- Engel Pál: Magyar középkori adattár, Magyarország világi archontológiája 1301-1457 és Középkori magyar genealógia CD-ROM, 2001.
- Engel Pál, Nagy Lajos bárói, Történelmi Szemle 1985/3.
- Erba Odescalchi Sándor herceg: Testamentum I-II. kötet (II. kötet), Dovin Művészeti KFT, Budapest, 1991.
- Erdélyi László Dr.: Egyházi földesúr és szolgái a középkorban, Szent István Társulat Tud. és Irod. Osztálya, Budapest 1907.
- Erdélyi László Dr.: Magyarország törvényei Szent Istvántól Mohácsig, Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1942.
- Érszegi Géza válogatta: Árpád-kori legendák és intelmek, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1983.

F

- Fónagy Zoltán: Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. A nemesség a magyar társadalomtörténet-írásban VI/1141: Századok – 1999, Tanulmányok.
- Fónagy Zoltán: A nemesség 1848-49-ben: Reformkor - rendi társadalom, Limes – Tudományos szemle (Tatabánya), 13. évfolyam, 2000. év 1. szám
- Forgon Mihály mihályfalusi: Gömör-Kishont Vármegye Nemes Családai: Méry Ratio, Somorja 2001. (Az 1907-es kiadás új kiadása.)
- Fraknói Vilmos: A magyar királyválasztások története (Budapest, 1921) XX. Bethlen Gábor királlyá választása.
- Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban, Buda 1845.
- Fügedi Erik „Az Elefántiak”, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1992.
- Fügedi Erik, Ispánok, bánok, kiskirályok, Magvető Könyvkiadó, Budapest 1986.
- Fügedi Erik, Királyi tisztség, vagy hűbér, Történelmi Szemle 1982.

G

- Gerő József: A m. kir. belügyminiszter által igazolt nemesek. 1867–1937. Budapest, 1938.
- Glatz Ferenc szerk: Magyarok a Kárpát-medencében, Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat**,** Budapest, 1988.
- Francesco Guicciardini: Itália története 1494-1534, Európa Könyvkiadó,Budapest 1990.
- Gudenus János báró: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája I-V. kötet, Budapest 1990-1999.

Gy

- Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–IV. Akadémiai Kiadó, Budapest 1963–1998.
- Györffy György: Az Árpád-kori szolgálónépek kérdéséhez: Történelmi Szemle, 1972. év, 3-4. szám.

H

- Hegyi Géza és W. Kovács András szerk: Erdélyi Tudományos Füzetek 277, Kolozsvár 2012.
- Herpay Gábor dr.: Nemes Családok Hajdúvármegyében (Debrecen, 1926), Hajdú nemesek.
- Holub József: Az egyházi nemesek jogállása a középkorban, Regnum 1944-46.

I

- Implom József: Dzsentri: Magyar nyelv értelmező szótára: Dzsentri), Magyar Nyelv 34. évfolyam, 1938.

J

- Juhász Péter: Anonymus: Fikció és realitás. Az Álmos-ág honfoglalása, Belvedere Kiadó, Szeged 2019.

K

- Kajtár István: A 19. századi modern magyar állam- és jogtörténet alapjai, Dialóg Campus, Pécs, 2003.
- Karácsonyi János dr.: A Magyar nemzetségek a XIV. század közepéig, Budapest 1900-1904.
- Karácsonyi János dr.: Szent István király élete, Szent István Társulat, Budapest 1904.
- Karlai K. Károly: A címerekről: A címer története, fejlődése, Emigrációs Kiadó, Amszterdam 1985.
- Katona Mór: A magyar családi hitbizomány: Franklin-Társulat Budapest, 1894.
- Katus László: Európa története a középkorban, Kronosz Kiadó, Pécs 2014.
- Kálti Márk: Képes Krónika 1360 körül. Geréb László ford.: Magyarok régi és legújabb tetteiről, eredetükről és növekedésükről, diadalaikról és bátorságukról, Magyar Helikon, Budapest 1971.
- Kávássy Sándor: A magyar nemesség kialakulása: Hevesi Szemle, 8. évfolyam, 1980/2. szám, Tudományos Műhely.
- Kelemen Roland: Az egyház, a városi polgár és a jobbágyság földtulajdon kérdései Magyarországon és Angliában a XI-XIII. században: Diskurzus, II. évfolyam 2012. 2. szám. A Győri Széchenyi Egyetem lapja.
- Kempelen Béla: Magyar nemes családok 1. kötet: Előszó.
- Kempelen Béla: A Nemesség: Útmutató az összesnemességi ügyben genealogiai és heraldikai kézikönyv. Benkő Gyula könyvkereskedése, Budapest 1907.
- Késmárky István, Simon István: Szluha Márton életmű sorozat, Dunántúli nemes családok, Heraldika Kiadó, Budapest 2023.
- Kiss István: Kiss István nemeslevele II. Rákóczi Ferencz fejedelemtől (Melléklettel) Turul 1907 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.
- Kisteleki Károly: Alárendeltség vagy önállóság? Adalékok jogi nézőpontból az Erdélyi Fejedelemség önálló államiságának kérdéséhez: Századok –2016/4. szám, Műhely.
- Knoll István: Társadalmi és rendi tagolódás az Anjou-korban, Budapest 1914.

- Kókai Sándor et al. Tarpa: Száz Magyar Falu, Németh Péter szerkesztette, Kosáry Domonkos főszerkesztő, Budapest 2003.
- Komoróczy György: Hajdúszoboszló városigazgatása 1720-1848 között: Dankó Imre (szerk.): Hajdúszoboszló monográfiája (Hajdúszoboszló, 1975.) II. rész.
- Kósa László: „Hét szilvafa árnyékában", Osiris Kiadó, Budapest 2001.
- Kosáry Domokos (főszerkesztő) Száz Magyar Falu – Somlóvásárhely. A sorozat szerkesztőbizottsága: Balázs Péter, Balsay István (a szerkesztőbizottság elnöke), Buza Péter (sorozatszerkesztő), Pálffy Géza, Virág Rudolf, Zupkó Gábor, Budapest 2003.
- Köpeczi Béla főszerk: Erdély története három kötetben I. kötet, Akadémiai Kiadó, Budapest 1986.
- Kővári László: Erdély nevesebb családai, Kolozsvár 1854.
- Kristó Gyula, Középkori históriák oklevelekben 1002-1410, Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1992.
- Kristó Gyula: A rozgonyi csata, Akadémiai Kiadó, Budapest 1978.
- Kurucz Ágnes, Lovagi kultúra Magyarországon a 13-14. században, Akadémiai Kiadó, Budapest 1983.

L

- László Balázs: Árpád-kori hospes közösségeink gazdasági jellegű szabadságai, Jog, állam, politika 8. évfolyam, 2016. 1 szám.
- László Gyula: Őstörténetünk, Tankönyvkiadó, Budapest 1983.
- Lehoczkay Tivadar: Bethlen Gábor nemeslevele református papjai részére: Turul 1897 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.
- Lóga Zsolt történelemtanár: II. Rákóczi Ferenc emlékezete, Szilágyság, 24. évfolyam, 2014-02-28/8. szám.
- Lukinich Imre biz. tagnak 1917. május 4-én tartott előadásából. Akadémiai Értesítő, 28. kötet (1917. évfolyam), Előadások és czikkek.

M

- Magyar Életrajzi Lexikon (Kenyeres Ágnes főszerk., Akadémiai Kiadó, Budapest 1994.): Batthyány Benedek.
- Magyar Lexikon 13. Nogat-Planetarium (Budapest, 1883) O / Ö / Ősiség.
- Magyar Katolikus Lexikon (Szent István Társulat, Budapest 2013): Ősiségi pátens.
- Magyar Katolikus Lexikon (Szent István Társulat, Budapest 2013): Úrbérrendezés.
- Magyar Katolikus Lexikon (Szent István Társulat, Budapest 2013): Nemesség.
- Magyar nemzetségi zsebkönyv 1. Főrangú családok (Magyar Heraldikai és Genealogiai, Társaság, Franklin Társulat Budapest, 1888) Herczegek / Esterházy.
- Magyar néprajzi lexikon (Ortutay Gyula főszerk., Akadémiai Kiadó, Budapest 1982.): székelyek.
- Magyar Törvénytár 1000-1526, Budapest, Franklin Társulat 1899.
- Majdán János: A szőlőket tönkretevő filoxéra és annak hatása a Kárpát-medencében: Korunk 2008. III. folyam, 19. évfolyam, 9. szám.
- Mályusz Elemér: Zsigmond király uralma Magyarországon, Gondolat Kiadó, Budapest 1984.
- Marczali Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig 1711-1815 – Mária Terézia és kora: Laude Kiadó, Budapest (Az 1898-as kiadás reprint kiadása.)
- Marczianyi György lovag: Nemesség: Kézikönyv a nemesi ügyekben, Franklin-Társulat Budapest 1886.
- Mándoky Kongur István: Kunok és magyarok, Molnár Kiadó, Budapest 2012.

- Mocsáry Lajos: A régi magyar nemes észrevételek Grünwald Béla «A régi Magyarország» czimü munkájára (Budapest, 1889). I. A régi Magyarország sülyedt állapotának okai, Grünwald Béla szerint. A rendi alkotmány.
- Mráz Mihály: Országos nemes-e a magyar al-rendű pap, Geibel Károly tulajdona, Pest 1842.

N

- Nagy Géza: A magyar nemzetségek, Turul, 1910/1. szám.
- Nagy Géza: Szent István vérsége és a magyar kútforrások, Turul 1907/4. szám
- Nagy László: Hajdúvitézek 1591-1699, Kossuth Kiadó, Budapest 1986.

NY

- Nyakas Miklós: A hajdúk letelepítése Böszörményben: Hajdúsági Közlemények 13., Hajdúböszörmény 1984.
- Nyulásziné Straub Éve: Öt évszázad címerei: A Magyar Országos Levéltár címereslevelein: Corvina Kiadó, Budapest 1987.

O

- Ordas Iván: Lajos király levele Paksról és Tolnáról: Tolna Megyei Népújság, 15. évfolyam, 1965-10-31/257. szám.

P

- Pálffy Géza: Felszabadítás vagy megszállás? Katonai, pénzügyi és polgári igazgatás a visszafoglalt Magyarországon a nagy török háború idején (1683–1699): Történelmi Szemle, 65. évfolyam, 2023/3. szám.
- A Pallas Nagy Lexikona, Pallas Irodalmi és Nyomda RT, Budapest 1893-1900. Nemesség címszó.
- Papp Viktor: Fösvény és tékozló dzsentrik? Egy Somogy megyei nemesi família története a 19. században), Aetas, 2020 (35. évfolyam) 2020/1. szám. Tanulmányok.
- Peterdy Jenő 1937-ben kelt családtörténeti munkája. (Kézirat.)
- Pirenne, Henri: A középkori gazdaság és társadalom története, Gondolat Kiadó, Budapest 1983.
- Polner Ödön: A Mária Terézia-Rend közjogi jellege: Értekezések a Filozófiai és Társadalmi Tudományok Köréből, 4/7., 1934.

R

- Ravasz István dr.: Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség XX. századi világháborúban 1914-1945, Peudlo Kiadó, Budapest 20.
- Rábik Vladimir: Bélteki (Beltiug) Drágffy család a magyar királyság történetében: Turul 2009/2.
- Rázsó Gyula: A lovagkor csatái, Tankönyvkiadó, Budapest 1987.
- Révai Nagy Lexikona, 10. kötet: Hérold-Jób (1914) H / Hunyadi címszó.
- Rihmer Aurél: Az ál és valódi lovagrendekről: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2007.
- Rihmer Aurél (Budapest): A Jeruzsálemi Szent Lázár Katonai és Kórházi Lovagrend története: Acta Historica Hungarica Turiciensia XXXIII. évfolyam: Pannon Kultúraközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata: A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Kiadványa 2018. (33. évf.) 11. sz.
- Rihmer Aurél: Kékvér: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2012. VIII. évfolyam.

- Rihmer Aurél: Mi a Vitézi Rend? Acta Historica Hungarica Turiciensia XXVI. Évfolyam 1. szám. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület 63. számú kiadványa. A Zürichi Magyar Történelmi Egyesület és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Kossuth Lajos Hadtudományi Kar közös tudományos tanácskozása, Budapest, 2010. november 4. (Budapest-Zürich 2011.)
- Rihmer Aurél: Nádori nemesítések: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2009.
- Rihmer Aurél: Nádori Tanács, Nobilitas, Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2008.
- Rihmer Aurél: Nem minden arany, ami fénylik: Az Európai főnemesi és nemesi címek és rangok mibenlétéről: Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2006.
- Rihmer Aurél: „… nehogy a nemesi szaporodás által a világra hozott örökösök degenerálódjanak...” Nobilitas: Magyar Történelmi Családok Egyesületének Évkönyve, Szerkesztette: Gudenus János József, Budapest 2008.
- Rihmer Aurél: A magyar nemesi társadalom a XIV. században. Pécs 1999. Szakdolgozat: Témavezető Dr. Font Márta.
- Rokaly József: Gyergyócsomafalva monográfiája I. kötet, Mark House, Gheorgheni 2003.

S

- Sávoly Tamás: Diplomamunka az ELTE BTK-n.
- Schiller Bódog: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon (Budapest, 1900).
- Schönherr Gyula: Az erdélyi nemesség czímereskönyve: Turul, 1895. 2. szám.
- Sévilla, Jean: Zita, a bátor császárné, Gabo Kiadó, 2000-ben kiadott könyve.
- Sipos Ferenc: Vállaji Sipos György két nemeslevele: Turul 2005 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 3-4. füzet/1. Értekezések, önálló cikkek.
- Somfai Balázs (szerk.): A Dunántúl településtörténete VII. Falvak, várak és puszták a Dunántúlon, XI-XIX. század – Településtörténeti konferencia anyaga (Veszprém, 1987.) Várak.
- Soós István: Esterházy Pál nádor és a Neoacquistica Commissio IV/801, Századok 2009, Tanulmányok.

SZ

- Szabados György: Rokonok rivalizálása; Árpád-házi Koppány és István ellentétéről, Korunk, 2018. 2. szám.
- Szabó István: A királyi trón betöltése körüli viták: Iustum Aequum Salutare, II. 2006/1–2.
- Szekfű Gyula: Bethlen Gábor: történelmi tanulmány, Helikon Kiadó, Békéscsaba 1983.
- Szendrey István: A Nyírség-tiszaháti hajdúság: Szabolcs-Szatmári Szemle, 6. évfolyam, 1971/3. szám.
- Szécsy Imre szerk: A tízéves Vitézi Rend 1921-1931.
- Székely György szerk: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században, Akadémiai Kiadó, Budapest 1953.
- Széll Sándor dr.: Nagy-Szalonta a Bocskay hajdúk városa: Városok Lapja, 35. évfolyam, 1940-11-02/21. szám.
- Széll Sándor dr.: Rákóczi Ferencz Őfelsége, a Nagyságos Fejedelem: A Nap Fiai, 5. évfolyam, 1967-07-01/7- 8. szám.
- Szíjártó M. István: Nemesi társadalom és politika; Tanulmányok a 18. századi magyar rendiségről, Universitas Könyvkiadó, Budapest 2006.
- Szilágyi László Dr. vitéz ákosfalvi: Székely primor családok, Budapest 1938.

- Szilágyi Loránd: A magyar királyi tanács első százada, Levéltári Közlemények, 18–19. (1940–1941).
- Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, 4. kötet, Budapest 1896. H / Hajnóczy József címszó.

T

- Tagányi Károly: Az országos levéltárban őrzött vagy följegyzett herczegi, grófi, bárói, honossági és nemesi okleveleknek jegyzéke. (I.) Turul 1883 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) 1. Értekezések s önálló czikkek.
- Thaly Kálmán: Heraldikai és spragistikai adatok a Rákóczi korból (három rajzzal) 1. Címeres nemeslevél II. Rákóczi Ferenctől: Turul 1895 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.
- Thaly Kálmán: Rosotói nemeslevél Rákóczitól 1728: Turul 1908 (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye). I. Értekezések és önálló czikkek.
- Tátrai Szilárd: A Vitézi Rend története a harmincas évektől a felszámolásig, Hadtörténelmi Közlemények 2000/1. szám.
- Tóth-Barbalics Veronika: A magyar főrendiház választott tagjai, Századok, 151. évfolyam, 2017/2. szám.
- Tóth J. Attila: „A Duna kincse”: Kutatás Mária királynő hajói után: Örökség, 11. évfolyam, 2007/1. szám.
- Tóth Zoltán József: Megmaradásunk alkotmánya – A Szent Korona –eszme a magyar történelemben – A Szent Korona- eszme a magyar történelemben és közjogban: Hun–Idea Kiadó, 2007.
- Török Katalin: Úrbérrendezés: Magyar Néprajzi Lexikon.

U.

- Újvári Péter szerk: Magyar Zsidó Lexikon, kiadva 1929-ben: – bárói családok és a nemesek címszavak
- Ungváry Krisztián: Hogyan jutott a kamarási címhez, History, 2020. X. évfolyam, 12. szám (Horthy).

V

- Vajda Lajos: Erdélyi bányák, kohók, emberek, századok. Politikai Könyvkiadó, Bukarest 1981.: Bányászati és Kohászati Lapok – Öntöde, 35. évfolyam, 1984-04-01/4. szám, Könyvismertetés.
- Váth János: Részletek a magyar történelemből, Dunántúli Tanítók Lapja, 7. évfolyam, 1931-02-15. 4. szám.
- Vitézek Albuma: Budapest 1939.

W

- Werbőczy István: Hármaskönyv (Tripartitum), Franklin Társulat, Budapest 1899.
- Wertner Mór: A Kondé család: Turul, 1915/1-2 szám egyben.

Z

- Zubánics László: Történelmi segédtudományok, Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék, Ungvári Nemzeti Egyetem, 2013.
- Zubánics László: Vitézi Végek dicsérete. A nemesség szerepe a XVI–XVIII. századi Északkelet-Magyarország társadalmi fejlődésében, Kárpátaljai Magyar Könyvek 248. Ungvári Nemzeti Egyetem, Intremix Kiadó, Ungvár 2016.

Internetes címek (2023. október – 2024. januári letöltések):

- https://hu.wikipedia.org/wiki/Hitbizom%C3%A1ny
- https://mnl.gov.hu/mnl/zml/armalisok
- https://rubicon.hu/kalendarium/1666-december-19-szovetsegre-lepnek-a-wesselenyi-fele-osszeeskuves- resztvevoi
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Armalista
- https://lexikon.katolikus.hu/N/nemess%C3%A9g.html
- https://www.staff.u-szeged.hu/~capitul/analecta/trip_hung.htm
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Hunyadi_J%C3%A1nos
- Szent György Lovagrend: https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_Gy%C3%B6rgy_Lovagrend
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Vidini_Kir%C3%A1lys%C3%A1g
- Ezer év magyar törvényei: https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei
- Jókai Mór Városi Könyvtár, Pápa http://www.jmvk.papa.hu/taxonomy/term/8130
- Magyar Néprajzi Lexikon: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/k-72CDA/kunok-73124
- Magyar Néprajzi Lexikon: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/sz-73AFD/szekelyek-73BC1/
- https://julianusbaratai.blog.hu/2017/12/21/anonymus_hitelessege
- A románok eredete: https://hu.wikipedia.org/wiki/A_rom%C3%A1nok_eredete
- Erdély történelme dióhéjban: https://keletnyugat.hu/erdely-tortenelem/
- Szentgál község honlapja: http://szentgal.hu/telepulesunk/szentgal-tortenete.html
- https://mek.oszk.hu/25000/25078/25078.pdf
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Nemess%C3%A9gi_igazol%C3%A1s
- https://www.vitezirend.com/rovatok/vitezi-rend/vitezi-cim-hasznalata/info/
- http://vitezirend.hu/Tradition/horthy_kituntetesei.htm
- https://index.hu/belfold/2010/11/10/daka_jozsef_bejelentkezett_a_magyar_tronra/
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Daka_J%C3%B3zsef
- https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=94500005.tv
- Tarján M. Tamás: Szövetségre lépnek a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevői: Rubicon Online:
- Tarján M. Tamás: A kápolnai unió létrehozása, Rubicon Online: https://rubicon.hu/kalendarium/1437-szeptember-16-a-kapolnai-unio-letrehozasa
- https://kiralyiudvar.lapunk.hu/ofelsege-levente-kiraly-1031914
- Mária királyné kincseit keresik a Dunában a búvárrégészek: https://index.hu/techtud/2021/06/09/kincskereses-arany-szonar-duna-maria-kiralyne-buvarregesz-argonauta-kutatocsoport-domos-hajomaradvanyok-mohacsi-csata/
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Hold_(m%C3%A9rt%C3%A9kegys%C3%A9g)
- https://hu.wikipedia.org/wiki/%C5%90sis%C3%A9gi_p%C3%A1tens
- https://hu.wikipedia.org/wiki/Titkos_tan%C3%A1csos
- https://kronikaonline.ro/erdelyi-hirek/fiatalos-nemes-osszefogas-az-ertekvedelemert
- https://www.icocregister.com/principles/